

Ruralna novelistika Mihovila Pavleka Miškine i Slavka Kolara

Grenko, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:954105>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Lorena Grenko

**Ruralna novelistika Mihovila Pavleka Miškine i
Slavka Kolara**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Lorena Grenko
Matični broj: 0112073639

Ruralna novelistika Mihovila Pavleka Miškine i Slavka Kolar

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, 11. rujna 2023.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Ruralna novelistika Mihovila Pavleka Miškine i Slavka Kolara* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Marija Kolara.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Lorena Grenko

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Hrvatsko selo na početku 20. stoljeća	3
2.1. Seljačka nada u radićevsku zamisao.....	5
3. Sintetički realizam.....	9
3.1. Ruralno u književnosti.....	10
3.2. Književnost seljaka	12
3.3. Književnost o selu.....	16
4. Mihovil Pavlek Miškina.....	20
4.1. Interpretacija zbirke novela <i>Za svojom zvijezdom</i>	25
4.2. <i>Najveća muka seljačkog života</i>	29
4.3. <i>Dva Božića na fronti</i>	32
5. Slavko Kolar.....	36
5.1. Interpretacija zbirke novela <i>Mi smo za pravicu</i>	40
5.2. <i>Kriza</i>	49
5.3. <i>Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu</i>	52
6. Usporedna analiza.....	58
7. Zaključak.....	62
8. Popis literature.....	64
9. Sažetak i ključne riječi.....	68
10. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku.....	68
11. Prilozi.....	70

1. Uvod

U dosadašnjoj literaturi gotovo da i nema riječi o hrvatskom književnom ruralizmu, jednom neprimjetnom fenomenu sintetičkog realizma koji, radikalniji od češkog ruralizma, nije imao dovoljno snage stasati u samostalan književni pravac i dobiti pravovaljanu književnoteorijsku razradu. Mnogi ga hrvatski teoretičari, zbog perioda nastanka i društveno-gospodarskog akcenta svrstavaju pod socijalnu ili dijalektalnu književnost, unatoč jasnim naznakama po kojima se razlikuje od navedenih, vrlo utjecajnih pravaca tridesetih godina prošloga stoljeća. Povijesno gledano, proizlazi iz dva snažna korijena gdje se jedan veže uz realističko razdoblje Kovačićeve i Kozarčeve proze, a drugi uz ideološki nauk Stjepana Radića, Hrvatske seljačke stranke i etnografska istraživanja Antuna Radića.

Zbog nezadovoljstva postojećim stanjem u društvu, ponovno se javila potreba za ulaskom ruralne tematike i seoskoga svijeta u prozu hrvatske književnosti. Ruralizam tridesetih godina dvadesetoga stoljeća razvijao se, ne samo u slovu obrazovanih pisaca s određenim statusom, već i na selu među samoukim seljacima od kojih su neki postali zamjetne političke ličnosti. Ruralna novela kao dominantna književna vrsta, postala je ogledalo društveno-političkih odnosa jednog burnog vremenskog razdoblja u kojem je predstavnik patrijarhalne, uskogrudne zajednice bio „implicitni ili eksplicitni nositelj ondašnjih društvenih pojava i svojstava“ (Bujan 2011: 122). Nasljeđem realizma i naturalizma s ekspresivnim i folklorističkim elementima, težilo se „simplificiranom mimetizmu – dokumentarnosti, objektivnosti i akumulaciji činjenica“ (Bujan 2011: 123).

Unutar hrvatskog književnog ruralizma, odnosno unutar jedne njegove nove pojave, izrodila se najreprezentativnija antologija, *Zbornik hrvatskih seljaka* (1936.), koja sadrži stoljetno, gorko i tragično iskustvo izvornih sudionika, među kojima je i Mihovil Pavlek Miškina, ugledna politička ličnost Podravine, uvaženi suradnik brojnih časopisa i okorjeli radićevac koji je svoj život položio za pravdu, za brata seljaka i za svoju zvijezdu. Kao književnik nadahnut idejama *Doma*, nastojao je pisanom riječju što vjernije, istinitije i surovije oslikati seljački život, prikazati sve njegove boli, patnje i nadanja s vjerom da će zabilježena svjedočanstva bar malim djelićem potaknuti suosjećanje onih koji svakodnevno gaze seljački narod. S tom namjerom napisao je niz novela i crtica, kasnije povezanih u zbirku pod nazivom *Za svojom zvijezdom* (1926.). Ni u jednoj noveli, ni u jednoj crtici nema naznaka komunističke propagande, već samo Miškinina načela kojih se pridržavao cijeli život, a riječ je o izrazitom antimilitarizmu, pacifizmu i humanizmu. Volio je slobodu, volio je pravdu,

volio je svoju zemlju, volio je svoju kuću i to s ni kim nije želio dijeliti. Smatrao je da se dobar ljudski život može postići obrazovanjem, opismenjavanjem, slogom i udruživanjem, a ne ratovanjem. Stoga ako je to boljševizam, ako je to komunizam, onda je Miškina komunist (Kolar 2006: 41).

U ruralizam međuratnog razdoblja, također ulazi i književnost o selu koja nudi reprezentativnu zbirku novela *Mi smo za pravicu* (1936.) Slavka Kolara. Kao originalna književna pojava, nasljednik Gogoljevskog smijeha kroz suze, Ščedrinove i Thackerayove satire, Kolar se probija u sam vrh književnosti s najljepšim novelama na našim prostorima. Sa srcem i razumom oslikao je provincijsku sredinu iz koje je izrastao svaki njegov junak. Kolarov humor ni u jednu ruku nije zlonamjernog, rugalačkog tona, već najplemenitije kakvoće, iza koje se krije tragedija natopljena suzama. Kroz Rožu, Janicu, Janka, Miku i Imbru „probijaju sve naslage specifičnosti našega sela s naglašenim općeljudskim crtama i problemima“ (Kolar 2003: 182). Može se reći da je Slavko Kolar, koji je za života napisao više od stotinjak radova, bilo umjetničkih bilo agronomskih, najbolji pisac ruralne međuratne proze, koji je nadahnut ljudima i događajima iz svog moslavačko-prigorskog okruženja, verificirao jedan vremenski period prikazavši mnoge tragične sudbine uskogrudne, seoske sredine.

Pisati o razdoblju hrvatskog književnog ruralizma tridesetih godina prošloga stoljeća bio je vrlo izazovan poduhvat. Prvenstveno u samom pronalasku raznolike literature koja se temelji na premrežavanju kroatističkih i socioloških interesa. Cilj je ovog istraživačkog rada pružiti demografsku-socijalnu sliku agrarne Hrvatske, objasniti socijalno obespravljenu položaj hrvatskog seljaka između dvaju svjetskih ratova, skrenuti pozornost na specifično književno nasljeđe realističke i naturalističke poetike, s posebnim naglaskom na dva odvojka koja se javljaju unutar samog ruralizma. Biografija i književni rad predstavnika detaljno će biti analizirani zajedno s pripadajućim novelističkim zbirkama, iz kojih će se izdvojiti generalni opis tema, motiva, likova te socijalni i politički kontekst hrvatskog sela međuratnog razdoblja. Pri kraju rada, usporednom analizom dobit će se pregledniji uvid u sličnosti i razlike predstavnika seljačke književnosti, Mihovila Pavleka Miškine i predstavnika književnosti o selu, Slavka Kolara.

Zbog vrlo malo podataka o Miškininjoj novelističkoj zbirci *Za svojom zvijezdom* u 11. poglavlju sažeto je predstavljen tablični prikaz koji sadrži naslov svake pojedine crtice i novele, njihov književni rod s pripadajućim temama, motivima, idejama i kontekstom vremena.

2. Hrvatsko selo na početku 20. stoljeća

U 20. stoljeće, s vrlo poražavajućom gospodarsko-političkom situacijom, Hrvatska ulazi kao neujedinjena, poluautonomna pokrajina Austro-Ugarske Monarhije. Károly Khuen-Héderváry, s drevne banske stolice, provodi ideju Velike Mađarske razarajući posljednju klicu hrvatske modernizacije i industrijalizacije. Potiče one gospodarske grane koje odgovaraju potrebama Budimpešte i Beča, dodjeljuje financije mađarskim pristašama te produbljuje sve veći jaz između sela i gradova. Tiranski steže obruč nad već ionako izmučenim stanovništvom u nadi za potpunim razaranjem nacionalne svijesti građana (Nemec 1994: 137). Najveće breme nosi seljaštvo koje čini više od osamdeset posto hrvatskog stanovništva. Za rješavanje, njihovih brojnih, nagomilanih problema, tadašnje hrvatske vlasti nisu iskazale ni potrebu, ni inicijativu. Presiromašni za visoke tuđinske poreze, izloženi sveopćoj gladi i nadirućem kapitalizmu, ne preostaje im puno izbora. Ili će emigrirati ili ostati u kaljuži vlastite zemlje „na rubu političke i ekonomske propasti“ (Šicel 2005: 24).

„Nastala je opća glad za zemljom...Iskrčile se šikare, prosjekli voćnjaci, razrušili pčelinjaci, gdje se kako dalo zario se plug. Nestalo ugara, izrezuckale se međe. Ljudi se molili Bogu za pomoć, grizli se međusobno i gledali prevariti jedan drugoga. Razrušili zadružne kuće, dijelili se i pošli u lov za slogovima, kako je koji znao i mogao. Novo doba, novi život, donio je i nove potrebe. Otkud sve namiriti?...Umjesto vesele pastirske pjesme, čule su se poljem kletve. Umjesto razgovora o ljepoti božje prirode, svađa za šaku zemlje, za pregršt trave. To je bio život“ (Feletar 2020: 190).

Nakon Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije, seljaci nisu ništa sretniji u još uvijek polufeudalnoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Iako se agrarnom reformom, nastojalo što pravednije preraspodijeliti zemlja, javljalo se nezadovoljstvo zbog brojnih „nedosljednosti i propusta u provedbi“ (Erdelja 2020: 89) jer prednost dobivaju politički podobni kandidati, solunaši, ratni veterani i udovice naspram mnogobrojnih seljačkih obitelji čiji se zemljišni posjed sve više usitnjavao. „Ljudi računaju, da treba prosječno tri do četiri jutara dobre zemlje, da jedna srednja obitelj može od nje živiti, da ne mora ići na nadnicu. A u čitavom selu nema niti jedne jedine obitelji, koja bi imala toliko zemlje. Šestinski seljak ne može živjeti od svoje zemlje“ (Bićanić 1936: 10), ali se također ne može ni prehraniti. Naime, 1926. godine Sjedinjene Američke Države i Kanada počinju izvoziti puno jeftinije žito što uzrokuje drastično smanjenje cijene, kvantitete i kvalitete proizvoda Kraljevstva SHS, a shodno

tome i agrarnu prenapučenost te sveopću glad. „Trpi kožo, pamti dušo, dobra biti ne će! Hrane nema. Stoka je rasprodana već ranijih godina. Odijelo se više krpati ne da, a djeca gola i bosa. Rada ni zarade nigdje. Što će, kuda će, kako će?“ (Bićanić 1936: 9). Nadalje, uz nemogućnost zaposlenja u vlastitom kraju zbog „spore i neorganizirane prekvalifikacije u nepoljoprivredna zanimanja“ (Feletar 2020: 188), nerazvijene sekundarne i tercijarne industrije, vrtoglavo raste broj siromašnih, neukih i bolesnih. Samim time, dolazi i do masovnog iseljavanja u prekomorske zemlje i gradove.

Kraljevina SHS se kao pretežito agrarna država suočavala sa zabrinjavajućom razinom nepismenosti među stanovništvom. Pitanje pismenosti bilo je i hrvatsko političko pitanje jer milijun i pol nepismenih Hrvata nije moglo pridonijeti gospodarskom i socijalnom boljitku. „Prema popisu iz 1931. u kotaru Koprivnica živjelo je 22,0 posto nepismenih žena i 17,1 posto nepismenih muškaraca! Ovakva zabrinjavajuća razina nepismenosti postojala je i u drugim susjednim kotarevima pa i u samim gradovima diljem Slavonije“ (Feletar 2020: 186). Bez vještina čitanja, pisanja i računanja, čovjek ne može pridonijeti vlastitom boljitku, a ni boljitku drugih jer u suženom, zatvorenom vidokrugu teško shvaća što se oko njega zbiva. To se posebice odnosilo na hrvatsko seljaštvo, jer „niti ti ljudi mogu šta pročitati, niti znaju kako u drugim krajevima napredan svijet gospodari, a niti si mogu sračunati najosnovniji račun i o svom gospodarstvu. A bez računa nema dobrog gospodarstva“ (Bićanić 1936: 153). Živeći na dug, seljak je često bio prepušten „na milost i nemilost trgovca“ (Bićanić 1936: 153) pa je nerijetko bivao silno oštećen.

Opismenjavanje stanovništva postat će primarna zadaća Kraljevine Jugoslavije 1931. u svrhu širenja političkih ideja poput unitarizma i jugoslavenizma. Uspostavlja se Zakon o narodnim školama na temelju kojeg su osnovane četverorazredne škole i više narodne škole. U većini slučajeva se teorija razlikuje od prakse pa tako i u ovom slučaju, kada većina djece i dalje ostaje nepismeno. Teški uvjeti života i veliko siromaštvo roditelja jednostavno nisu omogućavali obrazovanje djece, koja su se silom prilika, kao i ostali članovi obitelji, borila za životni opstanak. Od ranih jutarnjih sati čuvala su stoku, pomagala u kući i radila u polju, a pritom bi svakog dana bosih nogu, slabo odjevena i gladna, pješaćila po pet kilometara kako bi prisustovala jutarnjoj nastavi. S godinama rastu i obaveze, tako da je većina odustajala od obrazovanja.

Mahom zdravstveno neprosvijećeno, seljačko je stanovništvo sve do početka Drugoga svjetskoga rata, živjelo u izuzetno teškim zdravstvenim uvjetima, bez ikakve zdravstvene ustanove ili liječnika. U većini slučajeva, zbog loših materijalnih uvjeta, bolesnik se rijetko odlučivao na pomoć liječnika ili posjet bolnici pa je u statistici prevladavalo uvjerenje da je

hrvatski narod izvor snage i zdravlja. Istina je bila da tri četvrtine Hrvata nije imalo vlastitog kreveta jer nije bilo ni drveta, ni novaca da ga kupe, a uostalom tješili su se poslovicom: „Bog je visoko, a zemlja je tvrda...Svi oni, koji imaju svoj vlastiti krevet spadaju, u stvari, medju privilegirane. Oni su, naime, tako sretni da imaju dio namještaja koga nema velika većina ostalih naših sunarodnjaka“ (Bićanić 1936: 94). Danas je vrlo teško pojmiti, da su nekada ljudi uz razne bolesti poput reumatizma i tuberkuloze, bez pitke vode i bez ijednog kreveta živjeli s još trideset i šest ukućana u maloj seljačkoj kući. Može se reći da je prevladavao zakon prirodne selekcije, oni otporniji izdržali bi neishranjenost, prebrodili bolesti i teške fizičke napore, ali malo osjetljivijima, nije bilo pomoći.

2.1. Seljačka nada u Radićevsku zamisao

Usprkos teškom socijalno-ekonomskom statusu, hrvatski se seljak nije dao slomiti, već se svakodnevnim demonstracijama odlučio izboriti za svoja prava. Iz Desnog Trebarjeva, malog mjesta kraj Siska, 1871. godine, rođen je prvi, hrvatski pučki tribun koji je prepoznao moć mnogobrojnog seljačkog stanovništva, onog naroda prezrenog od vlastite gospode. Od studentskih dana pokazao je neustrašivost pred mađarskim tiraninom Khuen-Héderváryjem podignuvši glas protiv raznih društvenih nepravdi, od ukidanja hrvatske opere (1888.) do otvorenja Hrvatskog narodnog kazališta (1895.) kada je zapaljena mađarska zastava pred samim carom Franjom Josipom I.

Riječ je o Stjepanu Radiću, čija je životna misija bila da njegov narod postane svjestan vlastitih potreba te da ne bude slijep pored vlastitih očiju. Zajedno sa svojim starijim bratom, Antunom Radićem, osnivačem prvog seljačkog časopisa *Dom: List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk* (1899. – 1904.), stavljat će naglasak na opismenjavanje i školovanje. Samo se obrazovan puk može upustiti u političku borbu, u ostvarenju općeg prava glasa. Na svojim mnogobrojnim auditorijima uvijek je isticao: „Znanje je moć. Čovjek bez znanja je rob svačiji, a najviše svoj!...Bez pismenosti nema demokracije. Bez demokracije nema slobode. Bez slobode nema slobodne Hrvatske, a niti seljačke države. Svaki pismen čovjek više, znači korak bliže k slobodnoj Hrvatskoj i seljačkoj državi“ (Bićanić 1936: 152). Kako je i sam bio seljačkog podrijetla, želio je čuti narod diljem razjedinjene Hrvatske, ali i Kraljevstva SHS. Vodeći dnevnik, zapisivao je želje i potrebe svojih budućih glasača što je dodatno učvrstilo njegovu odluku u zastupanju narodnih interesa.

„Kako doista živi narod, i što stvarno hoće, to treba da zna svaki onaj, koji hoće da bude javni radnik. Poznavanje narodnog života je preduslov za svaki javni rad: socijalni, ekonomski, politički, kulturni. Kad upoznamo narodni život, znat ćemo, česa narodu treba za život, kako radi i počiva, tko mu je drag, a tko mrzak što mu je pravo, a što krivo, kako se veseli i žalosti, o čemu snatari, čega se boji i čemu se nada...“ (Bićanić 1936: 4).

Antun i Stjepan Radić, 1904. godine utemeljuju Hrvatsku pučku seljačku stranku (HPSS). Iako gledana s podsmijehom od strane građanskog staleža, regeneracija mase, izvornog hrvatskog naroda koji može potaknuti nacionalni preporod, pokazala se kao odlična ideja, ne samo za zastupanje političkih interesa najbrojnijeg društvenog sloja, već i za postavljanje federativnog uređenja države. Radić se od početka zalagao za ostvarenje suvereniteta i povijesnog prava hrvatskog naroda na ravnopravnu i jedinstvenu hrvatsku državu stoga je seljačka stranka nastojala ukinuti mržnju i nepovjerenje među staležima, kako bi promijenila „starinsko, gospodsko mišljenje o seljaštvu“ (Bićanić 1936: 126) u svrhu ostvarenja glavnog cilja. U *Domu* su objavljene primarne idejne točke HPSS-a poput osnivanja brojnih knjižnica¹, omogućavanja prava glasa za svih, povezivanja u zadruge, zalaganja za žensku ravnopravnost (Marija Jurić Zagorka, Mara Matočec), organiziranja smotri folkloru i institucija za socijalnu pomoć seljacima (Dom seljačke zadruge, Radnički savez). Također je ponuđen gospodarski program koji bi trajno i pravedno razriješio agrarno pitanje seljaka te tržišne potrebe društva putem moderne tehnologije. S krilaticom, *Vjera u Boga i seljačka sloga*, HPSS postaje najsnažnije političko tijelo Hrvatske.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije i pobjedom Antante, gospodarsko stanje Hrvatske je vrlo teško. Stanovništvo posve osiromašeno višegodišnjim ratovanjem živi u neimaštini i gladi, mnogi dijelovi zemlje zahvaćeni su španjolskom gripom, a brojna seljačka imanja izložena su pljačkama odmetnutih vojnika (Erdelja 2020: 74). Hrvatski sabor raskida državno-pravne odnose s Austro-Ugarskom Monarhijom te ulazi u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Stjepan Radić pristupa Narodnom vijeću, ali nije zadovoljan zahtjevom koji se ističe u prvi plan, a to je ujedinjavanje s Kraljevinom Srbijom. Naime, on smatra da je došlo doba kada se pruža jedinstvena prilika za stvaranje republike, a ne da se jedan kralj zamijeni drugim. 24. studenog 1918. godine će reći:

¹ Seljačka sloga, kulturno-prosvjetno tijelo Hrvatske pučke seljačke stranke, osnovano 1925. godine čija je osnovna zadaća bila prikupljanje narodne baštine i promicanje seljačke kulture putem folklornih smotri, knjižnica, čitaonica, kulturno-umjetničkih društava, književnih radova seljačkih pisaca (Mihovil Pavlek Miškina, Mijo Stuparić, Mara Matočec). Drugi svjetski rat prekida njezino djelovanje, ali se već 1947. godine transformira i obnavlja.

„Gospodo! Sav ovaj vaš rad u Narodnom vijeću niti je demokratski, niti je ustavan, niti je pravedan, a nije ni pametan. Vi niste upravo nikakvi demokrati zato jer nimalo ne marite za sve ono što je ovaj strahoviti rat učinio od našega naroda, a napose od našega seljaka. Vi se ni najmanje ne osvrćete na to da je sav naš narod, a napose seljački narod hrvatski iz sve duše zamrzio militarizam tako da se to neda ni izreći, ni opisati. Vi tako malo marite za to narodno mišljenje i uvjerenje te govorite i pišete da narod iz kukavštine i straha ne ide u vojsku. Vi ne vjerujete da je naš seljak prije rata spavao, a da ga je istom rat nemilice prodrmao, probudio i učinio čovjekom... Vi, gospodo, upravo nimalo ne marite za to što naš seljak uopće, a napose seljak hrvatski, neće ni da čuje ništa više o kralju i o caru, a isto tako ni o državi koja mu se silom nameće“ (Holjevac 2021: 152, 153).

No Radićeve riječi nisu dotakle hrvatske političare te je 1. prosinca 1918. godine nastalo novo državno uređenje, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Radić ne priznaje ni monarhiju ni Pribićevićevu hegemoniju stoga završava u zatvoru, no to ne ometa rad stranke koja je 1923. godine na višestranačkim izborima osvojila pola milijuna glasova, u potpunosti anulirajući stare hrvatske, građanske stranke poput Hrvatske zajednice i Hrvatske stranke prava. Tako HRSS iza Pašićevih radikalaca, postaje druga stranka po snazi. Kralju, Aleksandru I. Karađorđeviću, ne sviđaju se ideje sve moćnijeg političkog konkurenta. Neutralnost, republikanstvo, suverenitet i demokracija mogu pridonijeti skorašnjem rušenju srpskog centralizma stoga će se Radić uzalud boriti. Neće mu pomoći ni priznavanje Vidovskog ustava ni promjena imena stranke ni ulazak u koaliciju sa Svetozarom Pribićevićem jer je kraj njegovog političkog djelovanja odavno određen, a čak i javno izrečen: „Ako se država kao pravna cjelina pokaže nemoćnom da urazumi g. Radića, onda će g. Radić doživjeti jednoga dana, da će sami građani ove države razračunati s njim kako znadu“ (Erdelja 2020: 117). U Narodnoj skupštini, 20. lipnja 1928. godine, Puniša Račić vrši atentat na hrvatske zastupnike među kojima je i Stjepan Radić. Od posljedica ranjavanja, dva mjeseca kasnije, umire najveći predstavnik hrvatskog seljaštva.

Nakon atentata, odnosi između Zagreba i Beograda postaju sve više zaoštreniji. Vodstvo HSS-a, preuzima Vladko Maček koji nastavlja politiku Stjepana Radića zalažući se za federaciju i veća prava Hrvatske unutar zajedničke države što mu donosi dugogodišnji boravak u zatvoru. Kralj iskorištava političku krizu te uvodi Šestosiječanjsku diktaturu kako bi cenzurirao slobodu tiska, kontrolirao rad Seljačko-demokratske koalicije, ograničio građanske slobode i provodio brojne političke progone. Takvo pojačano režimsko nasilje rezultiralo je jačanjem radikalnih, političkih opcija kao što su ustaški pokret, VMRO

(Unutarnja makedonska revolucionarna organizacija), Komunistička partija Jugoslavije. Loše gospodarsko stanje u Kraljevini Jugoslaviji, Karađorđevićeve represivne mjere i sve zaoštreniji sukobi Hrvata i Srba iskorištavaju i fašističke radikalne stranke u usponu. Stoga su svi navedeni događaji prouzročili plodno tlo za nastanak Nezavisne države Hrvatske.

3. Sintetički realizam

Kako književnost polazi od zbilje, a iz zbilje proizlaze teme o kojima ona progovara, razdoblje od 1928. do 1952. godine obilježit će oluja teških političkih, ali i književnih sukoba², stoga će se javiti potreba društvene i ideološke angažiranosti. Zbog snažnog prodora socijalne tematike, nerijetko se ovo razdoblje naziva epohom socijalističkog realizma ili socijalno angažirane literature“ (Šicel 2009: 8), što je vrlo nezahvalno definiranje zbog asocijacije na socrealističku poetiku³. Flaker će na to reći da kada shvatimo da je socijalna angažiranost pojam koji označuje društvene funkcije književnosti, onda ćemo prihvatiti i termin socijalno angažirana književnost, razdoblje koje predstavlja kontinuitet avangarde i realističke tradicije (Flaker 1976: 35). Također je zanimljivo da ćemo u literaturi često pronaći pojmove poput „književnost između dva rata, međuratna književnost ili književnost međuraća“, no riječ je o neprikladnim povijesno-političkim terminima jer je ovo razdoblje u kojem ne postoji „dominantna književno-stilska odrednica“ (Šicel 2009: 8).

Ispostavilo se da hrvatska znanost najradije rabi termin sintetički realizam, koji što i sam pridjev simbolizira, označava sintezu proturječnih tendencija. Klasični, devetnaestostoljetni realizam bit će obogaćen nerealističkim elementima poput ekspresionizma i nadrealizma, tvoreći jedno novo razdoblje u hrvatskoj književnosti. Dio sintetičkog realizma bit će dijalektalna književnost (Ivan Goran Kovačić, Dragutin Domjanić, Drago Gervais, Mate Balota, Fran Galović), duhovna ili katolička književnost (Đuro Sudeta, Sida Košutić, Nikola Šop) te poseban fenomen „često neposredno ili posredno vezan za ideološko djelovanje seljačkih stranaka“ (Flaker 1976: 35). Riječ je o ruralizmu kojeg mnogi poistovjećuju sa socijalno angažiranom i dijalektalnom književnošću⁴. Nastao je u vrelo nepovoljnim uvjetima, tj. u vrijeme kada hrvatsko tlo potresaju brojni nemiri, od socijalne i klasne netrpeljivosti do režimskog ugnjetavanja naroda. Iniciran ideologijom braće Radić, nije bio toliko snažan kao češki ruralizam, ni teoretski razrađen da bi se izdiferencirao u literarni pravac koji bi označavao „književno stvaranje hrvatskih seljaka međuratnog razdoblja“ (Bartolić 1978: 197), no ipak je postojao pa bi ga valjalo sagledati kao jednu zanimljivu pojavu kada seljak postaje tvorac kulture.

² Krležino sučeljavanje s ultraljevičarskom skupinom intelektualca.

³ Socrealistička poetika je nastala u okrilju komunističke ideologije SSSR-a gdje književnost služi u svrhu promidžbe određenih političkih postulata bez ikakve umjetničke vrijednosti. Najpoznatiji predstavnici su Stevan Galogaža, Milovan Đilas, Radovan Zogović.

⁴ Hrvatski se književni ruralizam i dijalektalna književnost razvijaju paralelno te iako postoje određene podudarnosti, trebaju se promatrati odvojeno, npr. Vladimir Nazor, Dragutin Domjanić i Fran Galović dijalekt će koristiti u umjetničke svrhe, a ne kao neizostavni element ruralizma.

3.1. Ruralno u književnosti

Prije upoznavanja s temeljnim odrednicama ovog posebnog segmenta u hrvatskoj književnosti, treba se dotaknuti same terminologije. Riječ je o pojmu koji nije jednoznačno određen jer je zastupljen u mnogim znanostima poput antropologije, etnologije, agrarne ekonomije pa se često javljaju brojne nedoumice oko njegovog definiranja. Tijekom dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća, *ruralno* postaje sve više zastupljenije u akademskim istraživanjima zbog procesa koji su pridonijeli transformaciji seoskih područja, npr. deagrarizacija, deruralizacija doveli su do „nagle proletarizacije ruralnog stanovništva i pojave emigracije“ (Feletar 2020: 188). Stoga se termin *ruralno* ne može označiti samo kao književno-povijesni, književnoteorijski ili lingvistički pojam nego kao sociologijski (Pranjić 1986: 217). U svakodnevnoj komunikaciji, ruralno će označavati seosko, poljoprivredno, ali to nije nimalo začuđujuće jer i samo latinsko podrijetlo *rus*, *ruris* označava selo. Važno je napomenuti da ruralno odnosno ruralnost ovisi o samom diskursu jer istovremeno ima niz drugih tumačenja i načina razumijevanja.

„Ruralno je ono što nije urbano, ruralno je izolirano, odsječeno, zaostalo, nasilno, ruralno je prostor iza. Ruralno je predgrađe urbanoga, veliko dvorište, domaće životinje, prostor za igru, dom i obitelj, mir i tišina, sigurnost, zavičaj i sloboda. Ruralno je zeleno. Ruralno je zapuštenost okoliša, smrad i divlja odlagališta otpada. Ruralno je nebriga društva. Ruralno je idila. Ruralno je rijetko naseljeno. Ruralno je poljoprivreda. Ruralno je baština i turizam. Ruralno su pejzaži sjećanja. Ruralno je budućnost. Ruralno je samoća. Ruralno je životni izbor. Ruralno je jedina preostala mogućnost. Ruralno je broj, ruralno je osjećaj“ (Lukić 2010: 52).

Ruralno u književnosti biva zastupljeno već od razdoblja romantizma kada umjetnost daje primat prirodnosti nad izvještačenim, manipulativnim (neo)klasicističkim dogmama. Po prvi puta čini se zaokret prema čovjekovoj nutrini, kreativnosti, nesputanoj mašti, narodnoj književnosti i folkloru te svemu onome što tvori jednostavnost i prirodnost. Počinje se pridavati pozornost narodima koji neiskvareni civilizacijom i neopterećeni materijalnošću, žive u dosluhu s prirodom. Može se reći da nastaje „jedan posebni književni pravac, ruralni romantizam koji oslikava prostotu i prirodnost života na selu“ (Kostić 1968: 4). Također, u književnosti počinju bit zastupljeni likovi seljaka kao odraz narodnog mentaliteta, zdravlja i

snage. Za razliku od građana, nisu suočeni sa zagađenim, tjeskobnim gradskim prostorima⁵, raznim porocima i psihološkim problemima poput megalomanije, manične depresije i bipolarnog poremećaja.

Prema Zvonimiru Bartoliću, ruralizam u hrvatskoj književnosti sadrži tri razvojne etape: ruralizam romantičarsko-predrealističkog razdoblja (J. Kozarac, A. Kovačić, V. Novak, J. Leskovar, K. Š. Đalski), idejni ruralizam baziran na *Osnovama* Antuna Radića i ruralizam međuratnog razdoblja. U prvoj fazi, obilno su se koristili seoski motivi, gdje je selo sagledano kao idilična, dokoličarska pojava, moralna vertikala naroda prepuštena na milost i nemilost gradskim silama, tj. vječnom nezaistnom molohu koji neutaživom glađu guta svoje seoske žrtve (Bartolić 1978: 200). Druga faza, veže se uz Antuna Radića, osnivača *Doma* i prve hrvatske etnološko-folklorističke publikacije *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* u kojem je objavljen akademski program *Osnova za sabiranje i proučavanje gradnje o narodnom životu* (1897.). Iako po struci profesor slavistike, Antun Radić je većinu života, temeljno posvetio izučavanju socijalno-ekonomskom položaju seljaka, seljačkom životu i njihovim pripadajućim problemima, što ga čini ocem hrvatske etnologije. „Čitavu je seljačku kulturu promatrao u opreci s gradskom, gospodskom, nenarodnom kulturom, smatrajući da se narod uistinu može upoznati tek tada kada se upozna kultura koju je on stvorio“ (Bartolić 1978: 198). Svojim istraživanjima postavio je ideološka načela⁶ jednog, novog kulturološkog i književnog programa koji će zaživjeti 1930. godine.

„Kako živi narod, kome pripada, hrvatski seljački narod? Može li se to gdje pročitati? Ima li to gdje zapisano? Slabo od toga ima u mrtvim knjigama. To se mora čitati iz knjige života. I ja sam se uvjerio, da se o stvarnom životu naroda znade vrlo malo u gradu, među školovanim ljudima. Naša gospoda znadu više o kulturnim strujanjima Beča i Pariza, nego li o kulturnim strujanjima Čučerja i Posavskih Brega, desetak kilometara od Zagreba. Znadu više o političkim ideologijama Engleza i Nijemaca, nego što znadu kakvo mišljenje o uređenju društva i države uopće ima hrvatski seljak. Ona se više bave ekonomskim problemima Dalekog Istoka nego li da ispituju kako živi i od čega živi seljak i radnik u najbližoj okolici. I onda, kada je najviše nacionalistička, naša inteligencija je to samo formalno, u 'ideji', a ne stvarno. Kad, je najsocijalnija, ona je to u doktrini i apstrakcijama. No ne samo da se znade malo o stvarnom narodnom životu, nego postoje vrlo često i krivi pojmovi. On se slika onako,

⁵ U skladu s romantičarskom teorijom, čovjek se ne smije udaljavati od prirode jer se na taj način udaljava od svoje biti.

⁶ O socijalnim nedaćama progovarali i mnogi časopisi poput *Hrvatske misli* (1902.-1906.), *Mladosti* (1897.-1898.), *Nove nade* (1894.-1903.) i *Hrvatskog salona* (1898.).

kako je nekad bilo, ili kako se kome sviđa, a ne kakav stvarno jest. Pogotovo se malo pažnje posvećuje tome, da se protumače i objasne pojedine pojave i teškoće naroda, da ih se poveže u jednu cjelinu, i nad je općenito tumačenje pojedinih pojava“ (Bićanić 1936: 4).

Treća faza je „ono što u užem smislu nazivamo hrvatskim književnim ruralizmom“ jer je tek „u međuratnom razdoblju, u prilikama socijalne i klasne zaoštrenosti hrvatskog sela, kao i nacionalnog ugnjetavanja hrvatskog naroda, došlo ponovno do oživljavanja ruralizma... Bila je to literatura optimizma, a ne klonuća i bespuća“ (Bartolić 1978: 199, 202). Prvotne ideje dopiru iz Češke gdje je ruralizam kao književni pravac bio iznimno popularan jer se po prvi puta individualističkoj buržujskoj kulturi suprostavio „socijalnoetički kolektivism“ (Bartolić 1978: 197). No, iako se smatra da je hrvatski književni ruralizam bio nedovoljno snažan kako bi izašao iz okvira sintetičkog realizma i razvio se kao samostalni pravac, ipak se u Češkoj znalo za njega.

U *Čehoslovensko-jihoslovanskoj reviji* 1937. objavljen članak *Selo i seljak u suvremenom hrvatskom književnom stvaralaštvu* koji progovara o „tendenciji istinskog prikazivanja života seljaka u njegovoj materijalnoj i duhovnoj bijedi“ (Černa 1976: 360). Kao primjer najznačajnije literature ruralizma, naveden je *Zbornik hrvatskih seljaka* (1936.), antologija proznih i lirskih tekstova seljačke književnosti samoukih pisaca-seljaka, zbirka sedam ruralnih novela *Dani gnjeva* (1936.) Ivana Gorana Kovačića te vrlo popularna zbirka pjesama *Balade Petrice Kerempuha* (1936.) Miroslava Krleža. Iz navedenih primjera, zaključak je da se hrvatski književni ruralizam grana u dva zasebna odvojka, na književnost seljaka, seljačku književnost i na književnost o selu.

Tako će selo biti predstavljeno iz dvije perspektive, autentičnog, izvornog svjedoka sa sela koji će prednost pridati poludokumentarnom iskazu o brojnim socijalno, gospodarsko, političkim neprilikama i obrazovanog, pisca-građanina, seljačkog podrijetla koji će različitim književnim konvencijama nastojati prikazati psihologiju i obrazac funkcioniranja seoskoga svijeta.

3.1. Književnost seljaka

„Seljačka književnost je ogledalo seljačke duše. Ona je skup svih patnja i bolova seljačkog naroda, ona je skup nada, misli i osjećanja seljačkog naroda“ (Fučijaš 2009: 277). Ili drugim riječima, književna naiva koja je svoj primarni izraz bazirala na etnološkom i etnografskom

istraživačkom radu Antuna Radića, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (1897.), političkoj ideologiji Hrvatske pučke seljačke stranke i socio-kulturnoj slici međuratne Jugoslavije. S mirisom znoja i patnje, bez romantičarske idealizacije i umjetničko-profinjene stilizacije nastojala je „više biti socijalno-borbena“ književnost (Kulundžić 1968: 255) koja je o svemu progovarala „izravno naivno, neposredno, ali dokumentarno istinito“ (Špoljar 1987: 130). Djelujući paralelno s Hegedušićevom likovnom skupinom Zemlja, kasnije i Hlebinskom slikarskom školom, mnogi su teoretičari književnosti pronašli niz zajedničkih osobina povezujući seljački književni izraz i socijalnu umjetnost.

Prije upoznavanja s temeljnim odrednicama ovog posebnog odvojka unutar hrvatskog ruralizma, treba spomenuti da iako ne sadrži preveliku estetsku vrijednost, ono čini prvi korak u stvaranju seljačke kulture. Čovjeku bez formalnog obrazovanja, s izrazito teškim životnim okolnostima, pero postaje novo oružje u suočavanju s ranama i tragičnom svakodnevicom. Iako će ga mnogi ismijavati (književnici *Mlade Hrvatske*) zbog primitivnosti, polupismenosti, neoriginalnosti i neizbrušenog, grubog književnog izraza, on će podignuti glas protiv društvene nepravde te zabilježiti neposrednu, iskrenu sliku sela bez ikakvog uljepšavanja.

„Zabluda je ako se pojavu književnika-seljaka i seljaka-slikara smatra nekom modom, posljedicom nekoga seljakovanja. Ta pojava uvjetovana je položajem, koji seljaci zauzimaju u ljudskom društvu... Često puta imali smo prilike vidjeti hrvatske seljake na gradskim pozornicama. Sami pišu, sami glume i sami pjevaju svoja vlastita djela. Samo taj njihov rad ne treba gledati kroz očale neke kulturne nadmoći s izrazom, kao da promatramo dobro uvježbanu djecu u igri“ (Bartolić 1978: 208).

Hrvatska seljačka stranka omogućila je seljaku novu ulogu u društvu, koja se ne tiče samo proizvodnje sirovina, već čuvanja narodne baštine i tradicije. Djelovanjem Seljačke sloge izdavat će se kalendari (*Božićnica, Napredak, Kalendar gospodarske sloge*), feljtonski zapisi (*Selo govori*) i časopisi s brojnim radovima seljačkih književnika (*Razgovor, Narodna zaštita, Seljačka misao, Seljačka prosvjeta, Hrvatsko selo*⁷, *Hrvatski radiša, Književnik*). Na taj način, otvorena su vrata seljačkoj književnosti iz koje će proizaći najreprezentativnija knjiga hrvatskog književnog ruralizma, *Zbornik hrvatskih seljaka*.

⁷ Iako je list bio izrazito lijevo orijentiran, najviše je iskazivao ruralističke tendencije baveći se gospodarskim i prosvjetnim pitanjima seljaka, problematiziranjem teškog položaju seljaka u Njemačkoj i razjašnjavanjem Radićevih ideja. Za *Hrvatsko selo* pišu uglavnom seljački pisci poput Mihovila Pavleka Miškine, Ivan Sabolić, Ivan Čaće, Stjepan Betlehem.

Prva knjiga *Zbornika*, izdana u nakladi Knjižnica hrvatskih seljaka *Selo govori*, objavljena je 1936. godine u spomen Antunu Radiću i u čast svih seljačkih pisaca koji su s „bolima i suzama, žuljevima i škrgutom zuba“ predstavili hrvatsko selo kao subjekt, kao samostalnu ruralističku vrijednost (Bartolić 1978: 204, 205). Kroz prozne, pjesničke i likovne radove, po prvi su se puta suprotstavili arteficijelnoj, građanskoj slici sela koja je stoljećima negirala sve njegove prave, istinske vrednote prikazujući ga u idealističkom obojenju. „Iz njihovih radova progovara stoljetno gorko i tragično životno iskustvo, progovara sama zemlja, progovara pero u žuljevitoj i ispucanoj ruci, umočeno u krvi i znoju hrvatskog seljaka“ (Bartolić 1978: 205). U predgovoru, urednik Ivan Sabolić napominje:

„Mi smo seljaci, hrvatski seljaci, koji tražimo – koji moramo imati – svoja ljudska prava, i koji nismo krivi, što naše livade cvatu ovako gorkim i trnovitim cvijećem. Ta i ne mogu cvasti drugačije, jer su kroz vjekove zalijevane krvlju i znojem, a obrađivane kletvama i mukotrpnno-životinjskim radom za 'svoju' i tuđu, bilo svjetovnu, bilo crkvenu vlastelu, ili ukratko: – za drugoga! . . . Primite ovo cvijeće, primite ga sa ljubavlju i pažnjom. Razgledajte ga, i kada budete gotovi zamislite se malo, kakve su to livade, na kojima cvate ovakovo cvijeće; zamislite se, kako žive članovi onog staleža, čiji vam sinovi ovaj stručak cvijeća daju. Budite obazrivi, jer to je ubrano grubim, žuljevitim i nespretnim rukama naših – hrvatskih seljaka. – Sve je to dalo samo seljaštvo“ (Bartolić 1978: 205).

Zbornik⁸ je bio pravo remek djelo jer kroz govor cvijeća i trnja seljačkog života, citate političkih zastupnika (Antuna Radića, Đure Basaričeka, Alfonsa Žarkovića, Krešimira Kovačića), bibliografske podatke (Josipa Galekovića, Stjepana Betlehema, Mihovila Pavleka Miškine, Maru Matočec, Ivana Čaće, Franju Gažija, Tunu Kovačevića, Matu Mandića, Miju Stuparića, Zdravka Resteka, Filipa Šimića), crteže hlebinske slikarske škole (Ivana Generalića, Franju Mraza, Mirka Viriusa) predstavio pravu malu seosku riznicu koja je mnoge oduševila. Knjiga postaje fenomen, ne samo zbog socijalno-revolucionarnog krika i „bola ropskog seljačkog života“ (Bartolić 1978: 206), već zbog toga što su je napisali seljaci književnici njegujući kult Matije Gupca.

U drugoj knjizi *Zbornika* 1938. sudjeluju i neka nova lica, poput Ivana Šošarića, Stjepana Starešeca, Ivana Kanižaca, Miška Blažinčića, Antuna Marinovića, a pažnja se pridaje motivsko-tematskom kompleksu vezanog uz seljakovu rak-ranu, a to je pitanje pravde.

⁸ Većina članova HSS-a ovakvu su literaturu smatrali izuzetno opasnom i kontroverznom, stoga je *Zbornik* jedva prošao cenzuru.

„Taj motiv bezizlaznosti, motiv bespomoćnosti pred silama, pred sudom, pred jačim po vlasti, staležu, bogatstvu; motiv klasne sile, nasilja, klasnog bespravlja, taj motiv ponižavanja i mučenja slabijega od jačega“ (Bartolić 1978: 206), najviše će zaokupljati književnike drugog dijela *Zbornika*. Kako je književnost seljaka „dokumentarnija od građanske književnosti“ (Cik 2020: 49), progovarat će o najaktualnijim temama svakodnevice pa tako u drugoj knjizi *Zbornika* naglasak je na sudskoj nepravdi, nasilju, korupciji, izrabljivanju, bijedi, alkoholizmu, neprosviješćenošću, nesretnim ljubavima, otimačini, iseljavanju i teškom položaju seljačke žene odnosno svemu onome s čime se selo međuratnog razdoblja suočavalo.

Unošenjem ruralnih, socijalno-klasnih motiva i tema te (nestandardnog) jezika književnici seljaci postaju čuvari narodne baštine i tradicije. Većina spisateljskog umijeća bit će izraženo jednostavnijim književnim oblicima poput crtice⁹ ili anegdote što pogoduje prikazivanju događaja, tj. zgoda i ljudi iz svakodnevice. Novelistička tehnika, isječak iz života, omogućit će objektivističko zapažnje, umetanje svojevrsnih lirskih digresija i komentara. Nerijetko će biti riječ i o autobiografskim elementima gdje se često pripovjedač prikazuje kao kroničar sela, sudionik trenutnog događaja, koji uz intimne, tjeskobne osjećaje nastoji što više zabilježiti svijet oko sebe, u ovom slučaju socijalne, ekonomske i političke procese hrvatskog sela.

Od književnosti koja nastoji postići „općeljudske ideale“ (Kolar 2020: 37) ne može se očekivati stilska superiornost i akademska njegovanost, već jednostavna, škrtta, jezična grubost veoma bliska narodno usmenom izražavanju. Piscu seljaku je jedina briga da sirovo i nestilizirano opiše određenu pojavu, na onakav način kakvim ga je doživio. Njegovo realističko iskazivanje je prožeto „snagom istine i vjerodostojnoga životnoga iskustva“ (Mihanović 1987: 43) stavljajući naglasak na sadržaj, a ne na riječi. U ovakvim djelima nećemo pronaći kompleksniju karakterizaciju, psihološku analizu ili realističko seciranje i kombiniranje, već nanizani tok misli prezentiran na vrlo razumljiv i privlačan način, „da se narodu približe društvene spoznaje o životu, da se prošire korisne istine, bitne i konstitutivne za čovjeka i za vrednovanje njegova djelovanja u društvu“ (Mihanović 1987: 43). Stoga je nukleus seljačke književnosti praktične pobude jer se prvenstveno obraća seljaku, šireći političke i prosvjetne ideje kako bi probudila seljačku svijest i poboljšala njegov socijalni status. Može se zaključiti da ovaj tip književnosti ima didaktičnu funkciju, npr.:

⁹ Većina međuratnih realista dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća, u potrebi za dokumentarnoću, prikazivao je mučenički i patnički život hrvatskog seljaštva u obliku crtice.

„Selo je u tami. Tisuće godina pripravlja ga se, upućuje za život na drugom svijetu. Uči se strpljivosti, poniznosti, potpunoj predanosti u božju volju. Nitko do braće Radića nije sebi dao truda da ga uputi i za život na ovom svijetu. I čude se ljudi, školovani ljudi, pravi i poštenu ljudi, što se narod ne zna snaći. Je li onda čudo što mu u takvim prilikama zamiru svi plemenitiji osjećaji duše – što mu težine života izjeda sva dobra svojstva, a ostaje budno tek ono što zahtijeva život i želudac? U kolikim kućama snuždio sam se do očaja. Vidim – došlo se do kraja. Sve golo, istrošeno i zaduženo. A država naplaćuje, šalje svoje činovnike, nepoznate ljude u svečanim odjećama“ (Fučijaš 2009: 282).

Također, treba napomenuti da većina crtica i novela sadrži historiografsko umijeće, fluidnost i jednostavnost izraza (nerijetko se pretvarajući u retorički izvještaj), formulaične sintagme, simbolični način iskazivanja moralnih shvaćanja popraćenih pučkom mudrošću, narodnim izrekama i socijalnim prosvjedom. Ponegdje će se pronaći „regionalni kolorit i dijalektalna osebnost“ (Mihanović 1987: 45), no seljačkom književniku nije namjera da iskaže umjetničke vještine, već da putem naive promatra život i mučnu stvarnost „podravskog brata seljaka“ (Mihanović 1987: 45).

„Prava sloboda je u tom, da čovjek smije misliti i, kad nešto promisli i nađe da je to bolje, da smije svoje misli širiti, izpovijedati i napisati; da se ljudi slobodno sastaju, dogovaraju, kako da si život uredi, osiguraju, poljepšaju i poboljšaju; da svaki može živjeti kao čovjek, a ne kao što je to danas, da jedni žive kao bogovi, a drugi kao robovi“ (Miškina 1926: 109).

3.2. Književnost o selu

Osim književnosti seljaka, fenomena hrvatskoga književnog ruralizma, važna je dakako i društveno uvjetovana književnost o selu koja je ponudila najimpresivnija ostvarenja na području hrvatske novele. Drugim riječima, riječ je o realističkoj prozi obrazovanih, pismenih književnika seoskog porijekla koji su „tematski bili zaokupljeni dokumentacijom seoske zbilje i narodnog života s popraćenim folklornim elementima“ (Bujan 2011: 123). Iako se određene naznake javljaju u modernističkom razdoblju, sa Šimunovićevom *Dugom* (1907.) gdje se norme i uzusi patrijahalne seoske sredine ne preispituju (Bujan 2011: 123), u sintetičkom realizmu tridesetih godina prošloga stoljeća biva obogaćen socijalnom notom i umjetničkom kvalitetom. Pionir književnosti o selu međuratnog razdoblja jest Slavko Kolar sa zbirkom novela *Ili jesmo ili nismo* (1933.) te kasnije još vrijednijom *Mi smo za pravicu*

(1936.), čiji je uspjeh potaknuo niz drugih vrhunskih ostvarenja, poput Kovačićevih *Dana gnjeva* (1936.), Begovićevog *Kvarteta* (1936.), Krležinih *Balada Petrice Kerempuha* (1936.), ali i Budakova *Ognjišta* (1938.).

„Hrvatska se novelistika tridesetih godina, svojom vlastitom vizijom približila europskoj reviziji grube naturalističke sela kojoj je začetnik bio Zola sa svojim romanom *Zemlja*“ (Frangješ, Žmegač 1998: 376). Veliki utjecaj izvršit će i poljski književnik Władysław Reymont s romanom *Seljaci* (1904.), kao i Čehov sa pričom *Seljaci* (1897.) gdje se naziru „osnovne značajke ne samo ruskog već i hrvatskog seljaka“ (Kadić 2021: 116). Dakle, Kolar postaje „predvodnik jedne značajne generacije hrvatskih prozaika *između dva rata*, koji su u modificiranom realističkom izrazu dali sebe i svoje vrijeme, one generacije koja se pojavila tridesetih godina i koja je nakon stagnacije dvadesetih godina pripremila modernu poslijeratnu renesansu hrvatske novele“ (Šicel 2021: 140, 141).

Dakle, riječ je o realističko-naturalističkim novelama s primjesama ekspresionizma, a u nekim slučajevima i tradicijama romana osamnaestog stoljeća (roman satire). Ljudsko ponašanje će biti toliko determinirano, isprogramirano pod utjecajem herediteta, socijalizacije i miljea, da jednostavno lik ne može utjecati na promjenu vlastite sudbine. U borbi za egzistenciju, progovorit će animalno i iskonsko u našem primitivnom čovjeku „zaostalog i lišenog svake blagodati civilizacije, a glavni junaci postat će žrtve uvriježenih tradicija“ (Bujan 2011: 125). Kao što i sam naturalizam nalaže, likovi će biti motivirani miljeom i međusobnom socijalizacijom, a njihovu sudbinu odredit će seoski kolektiv odnosno patrijahalni model. U takvom svijetu ne može postojati snažna individualna ličnost koja bi se othrala tom normiranom kodeksu jer je njegova tragična sudbina posljedica uvjeta u kojem živi. Korjenite promjene mogu se dogoditi jedino izmjenom ustrojstva društva. Razotkrivanje „psihološkog, intelektualnog i društvenog bića“ (Bujan 2011: 123) će se u hrvatskoj ruralnoj noveli postizati linearno-kronološki organiziranom fabulom¹⁰, karakterizacijom okoline¹¹ i jezikom objektivnog pripovjedača¹².

Za razliku od seljačke književnosti, proza pisaca književnika će „svojom dagerotipnom istinitošću i dubokom psihološkom analizom života postati najsigurnije sredstvo da se na vidik iznesu bolesti društvenog organizma“ (Matvejević 1977: 26). U realističku tradiciju uvest će se duh socijalne problematike, folkloristički elementi određenog

¹⁰ Sistemom uzroka i posljedica.

¹¹ Stanje vanjskoga svijeta pripisivat će se unutrašnjem stanju ličnosti, a kako bi se što bolje postignuo efekt mimetičnosti.

¹² Uporaba standarda naspram jezika likova (kajkavsko, čakavsko, štokavsko narječje).

regionalističkog okruga gdje će selo biti sagledano „realno i objektivno sa svim negativnim i pozitivnim osobinama“ (Šicel 2021: 144) kao i čitavo društveno uređenje Kraljevine Jugoslavije¹³. Umjetnička vrijednost postaje zabilježeni dokument jednog vremenskog perioda koji kroz svojevršni seoski mentalitet, patrijahalne običaje i turobne svakodnevice predstavlja međuratni socijalno-politički kontekst. „Možda je to početak. Možda to bude put, koji će odvesti i druge književnike u naša sela“ (Perković 2021: 39). Kolar će 1962. godine u časopisu *15 dana* istaknuti:

„Mi smo donedavno, a i danas smo uglavnom seljački narod i najveći dio naše literature je posvećen selu, pa opet pravo je čudo kako naš građanin ili tzv. intelektualac (intelektualcem se smatra i onaj koji je svršio osmoljetku), koji je tek iskočio iz opanaka ili mu je bar pradjed bio seljak, kako taj građanin, kome je karakter još seljački, gleda sa stratosferskih visina na selo i seljaka smatrajući ga trogloditom i budalom, videći u seljačkom životu samo sporove i parnice oko nasljeđa i međa, samo strah pred sušom ili gradom, smatrajući da seljak ne zna za drugu ljubav osim prema zemlji i prema svojem marvinčetu, kravi, konji, prasetu. Doduše, ti su elementi dominantni, jer od njih zavisi gola egzistencija, ali nikaku nisu jedini. Naš visokoparni intelektualac zaboravio je da je u našoj narednoj poeziji, epskoj i lirskoj, pa i u narodnoj pripovijesti, posvećeno začudo vrlo malo stihova i rečenica ekonomskim problemima i faktorima. Ne znam da li je itko od onih koji se bave narodnom poezijom ukazao na taj moment“ (Kolar 2003: 195).

Svjesni da „seljak ima izvjesne poglede na svijet, izvjesne vrijednosti i odnos prema sredini koje ga izdvajaju od drugih“ (Kostić 1968: 4), književnici će iz svog vlastitog saznanja o seljakovoj ličnosti stvoriti psihološki i fizički nedefinirane ličnosti uklopljene u konkretnu sredinu ukazujući na onovremene društveno-političke probleme poput ekonomske krize, propadanje seljaštva, emigraciju i represiju. Sa svim svojim vrlinama i manama, lik seljaka će u ovakvom tipu književnosti nerijetko iskazivati, npr. snažnu odanost k tradiciji, k vlastitom ugledu i zemlji, nerazvijen osjećaj solidarnosti i obiteljskih emocija unatoč prirodnom priraštaju, sklonost k ljubomori, tvrdoglavosti i lukavstvu. Svoje ponašanje korigirat će prema javnom mnijenju. Zašto? Prvenstveno, riječ je o tipu ljudi ukalupljenima u bezličnu, dosadnu svakodnevicu koji su izloženi nadzoru nepromjenjive, zatvorene zajednice. Često zbog primitivnosti i neznanja, strah je glavna emocija koja vlada selom, npr. bojazan od nadređenih, susjeda, svećenika, zaraznih bolesti, vremenskih nepogoda, božjih i vražjih sila, stoga se sampouzdanje i hrabrost potražuje u alkoholizmu, praznovjerju ili drevnim ritualima.

¹³ Birokratski državni aparat gospodarski izrabljuje potlačeno stanovništvo.

„Metali joj svakakve obloge, mazali je svinjskom i pasjom mašću, davali joj piti sve od kravljeg mlijeka do konjske mokraće, puštali joj krv, prelijevali uroke – sve kako je koja baba ili iskusniji čovjek preporučio“ (Kolar 2003: 10).

U seoskom svijetu prevladava patrijahalno društveno uređenje gdje muškarac nosi ulogu oca i gospodara, djeluje u javnoj sferi i ostvaruje pravo vlasništva nad tijelom i duhom žene, slabijim subjektom bez realizacije. Takvi društveni okviri ne dozvoljavaju društveno-ekonomski razvoj žene, već im nameće rodne uloge u kojima su podređene ocu i braći, a kasnije suprugu i djeci. Djelujući u privatnoj sferi, od nje se očekuje da bude poslušna te da rađa i odgaja uspješne sinove koji će prema patrijalnoj liniji naslijediti očevo imanje. „Dva mjeseca prije toga rodila je Janica dijete. Nije, na žalost, bio dečko, već curica. Curica malešna kao žemička, a glasna kao jare“ (Kolar 2003: 9). Žena se ne rađa, već se ženom postaje stoga će u ruralnim novelama, upravo ženski likovi biti implicitni nositelji društvenih pojava i svojstava, žrtve prisilnog braka i tradicije, naturalizirani subjekti, čija su imena određena entitetima iz prirode, npr. Breza¹⁴, Roža, Srna (Bujan 2011: 128).

Književnici seljaci, služeći se jednostavnim, svakodnevnim rječnikom bez stilističkih konstrukcija, književnost isključivo koriste kao sredstvo koje „može mijenjati društvo“ (Kolar 2021: 35), a ne kao umjetnički mehanizam koji će literarno obogatiti naše prozno stvaralaštvo plijeneći „svojom neposrednošću misli i izraza, i svojom nepatvorenom iskrenošću“ (Šicel 2009: 114). Nasuprot njih, pisci intelektualci su svjesni moći gospodarenja nad književnim tekstom koja će im pomoći pri predočavanju tegoba i tragike seoskih sudbina. Urođena im je ona psihološka distanca koja Miškini i ostalim predstavnicima seljačke književnosti nedostaje u aktu pisanja, a to je mijenjanje, pojačavanje i stišavanje (muzički rečeno) komičnog, tragičnog, sublimnog i humilnoga tonaliteta (Frangeš 1985: 38), npr.:

„Posjeći će je da ga više ne sjeća sramote, da ga više ne plaši...Omjeri je krvavim okom, a ona stoji visoka, vitka i prava. Bezazleno mu se učini to fino, nježno drvo s bijelom, tankom, skoro svilenom korom. Tako je bila mila ta breza, tako fina i lijepa! Kao neka svetica... Nije li to možda ipak njegova pokojnica, Janica? Zadrhta mu ruka i nemoćno se spusti. Okrenu se naglo Marko, ispane iz šume pa udari kući. Sve je bilo tako nejasno, tako mutno i mučno u njegovoj glavi te mu se još većma zamutiše one njegove nekoć slavne, jasne sokolove oči. Objesio se, tužno i nemarno, onaj još jučer gizdavi brk“ (Kolar 2003: 37).

¹⁴ Slavko Kolar se smatra najboljim tvorcem ženskog karaktera u prozi.

4. Mihovil Pavlek Miškina

„Potomak Matije Gupca“ (Kulundžić 196: 112) i reprezentativni predstavnik seljačke književnosti, Mihovil Pavlek, poznatiji kao Miškina, rodio se 24. rujna 1887. godine u Đelekovcu¹⁵, jednom od najrevolucionarnijih hrvatskih krajeva prošloga stoljeća. Samouki podravski seljak, izrazita književna figura koja je hrvatsku seljačku stvarnost oblikovala daleko potpunije, neposrednije i dublje nego ijedan predstavnik građanske književnosti zaslužuje punu pažnju kao književnik i kao socijalno-kulturna pojava. Miškina je hrvatsku seljačku stvarnost osjetio i proživio vrlo krvavo, odrastao je u malenoj kućici gdje je od zaraznih bolesti umrlo čak sedamnaestero djece. Uz dvije mlađe sestre, majku Anu, oca Valenta i još pet oženjenih parova, djetinjstvo je proveo poput ostale seljačke djece, „u igri i svađi“. Iako je bio najbolji đak u svojoj generaciji, otac se protivio daljnjem Miškininom obrazovanju mišljenja „kako škola upropašćuje ljude“ te da je „grad neka čudna neman, neka krvopija koja ispija zdravu krv, zdrave snage seljačke djece i pretvara ih u nesretne, nervozne i bolesne gospodske kreature koje se odavaju alkoholu i ostalim porocima te upropašćuju sebe“ (Kulundžić 1968: 125, 135). No ipak, možda je baš uskrata školovanja zaslužna za to što je Miškina postao seljak-književnik, što nije otišao na školovanje i promijenio način života jer bi time vjerojatno izgubio onu bitnu crtu osobnog doživljaja koja obilježava čitav njegov opus (Seleš 2007: 317).

Po završetku škole, dvanaestogodišnji Pavlek postaje konjar, a sobu zamjenjuje stajom prepunom domaćih životinja gdje će provoditi mnogo vremena, čitajući i pišući. „Mnogo puta u takvim noćima, kad bih se probudio, razmišljao sam o životu jer mi se činio nekako grub, neprirodan, da ne kažem nepravedan. Pitao sam se, naime, jesam li ja na svijetu zato da svemu tome služim i robujem, ili je barem nešto i radi toga da i meni kao čovjeku život koliko-toliko olakšava“ (Kulundžić 1968: 143). Surovost teškog težačkog života i ljubav prema knjigama, nagnat će Miškinu da malo-pomalo izgradi sliku pravednijeg svijeta, tj. jednu socijalnu filozofiju koje će se pridržavati ostatak života. Iako mu daljnje školovanje nije bilo omogućeno, čitao je sve što bi mu došlo pod ruku od nabožne literature pa sve do Krleže, Šenoe, Preradovića i Kozarca. Na ispaši će mu to donijeti mnoge podrugljive podsmijehe, ali situacija će se promijeniti s Radićevim *Domom*. „I začudo, to su slušali svi kao u crkvi, ni da

¹⁵ Za đelekovčecu, kulturnu baštinu je osim Mihovila Pavleka Miškine, važan i Mirko Virius, najznačajniji predstavnik hlebinske slikarske škole naive. Nerijetko su seljaci književnici i slikari naive bili međusobno usuglašeni, tj. ono što se nije moglo izreći riječima, prikazivalo se slikama.

bi koji trenuo okom. I kad sam pročitao onu bilješku *O crnim i bijelim rukama*, jedan sijedi starac je obrisao suze“ (Kulundžić 1968: 149).

Hrvatska seljačka stranka i *Dom*, razgorjeli su zatomljeni plamen i postali žila kucavica, pokretačka snaga koja je preodredila Miškinino životno usmjerenje. Antimilitarizam, panslavizam, pacifizam postat će glavne doktrine, zvijezde vodilje kroz čitav književni i politički rad. Na njegovu mladost, poseban pečat ostavit će Radićev dolazak u Đelekovec kojeg će nazvati „svojim prvim korakom u javni život“ (Kulundžić 1968: 166). Iako maloljetnicima nije bio dozvoljen pristup Radićevim govorima, Miškina je želio čuti i vidjeti književnika, čovjeka koji piše knjige, članke i brošure.

U ljeto 1914., kada cijela Podravina bira Stjepana Radića za saborskog zastupnika, Mišikina kao „časnički služak“ (Kulundžić 1968: 187) odlazi u XVI. bjelovarsku brigadu. Zbog slabog vida ne može otići na front pa svakodnevno sluša priče s fronta. Shvaća besmisao rata te u sebi dodatno opravdava Radićev pacifizam. Kao jedini hranitelj osmeročlane obitelji, biva otpušten iz vojske te se „uključuje u veliku akciju zbrinjavanja gladne hercegovačke i istarske djece u Đelekovcu i okolnim selima“ (Kolar 2006: 34). Obogaćen novim iskustvima, 1919. s nekrologom Antunu Radiću započinje svoju književnu i političku karijeru, zavjetujući se da neće mirovati dok seljaštvo ne dođe do svojih ljudskih prava.

„Ja sam toga čovjeka neizrecivo volio, jer je i Njegova ljubav za seoski svijet bila neizmijerna. On je znao pogoditi žicu narodnu tako da su ljudi govorili: Piše nam kao da s nama iz jedne zdjele jede. Njegova smrt potresla me, bio sam kao izvan sebe. Osjećao sam se Njegovim dužnikom, želio sam Mu barem mrtvom odati poštu. Ali kako sam udaljen od Zagreba, financijalno slab, nisam mogao. Bol u duši rasla je, postajala je sve veća, uzeo sam olovku i napisao nekrolog. Iza toga došlo je drugo“ (Fućijaš 2009: 276).

Spisateljski rad Mihovila Pavleka Miškine, prvenstveno je proizašao iz humanizma, ljubavi za podravski zavičaj, osjetljivosti na socijalne razlike, tragičnosti vlastita života i borbe za ljudska prava stoga će se sva njegova djela promatrati u okviru političkih, ekonomskih i socijalnih prilika međuraća u Podravini. „Pisao je s mišlju o boljitku. S mišlju o zvijezdi prosvjete koja će zasjati selo. Pisao je s mišlju da to selo dobije svoj dokument, svoju vrijednost. Da dobije na neki način pravo postojanje i u književnosti“ (Fućijaš 2009: 276). Objavljujući razne političke članke, brošure, crtice, glavnina Miškininog književnog

ostvarenja veže se uz 1926. godinu kada u okrilju Seljačke sloge objavljuje zbirku od trideset i dvije novele, *Za svojom zvijezdom* s kojom podiže veliku prašinu.

„Prva moja zbirka novela, *Za svojom zvijezdom*, izazvala je senzaciju i uzbunu, jer je donijela nove misli, nove poglede na život sela koje se budi; senzaciju jer je to napisao seljak, dojučerašnji kumek i analfabeta; uzbunu jer je to napisao čovjek, član staleža koji je dobar i potreban kad šuti, radi i daje, a nipošto kad prigovara” (Kulundžić 1968: 7).

Rudolf Herceg, urednik brojnih glasila i časopisa, promicatelj Seljačke sloge, zapažajući revolucionarnu notu Miškinine zbirke, piše članak *Seljak-socijalni književnik*. Tiskana u više od sto tisuća primjeraka¹⁶, *Za svojom zvijezdom* uzburkala je čitavu političku scenu, priredila velike komplikacije Hrvatskoj seljačkoj stranci te samom Stjepanu Radiću. Pukom slučajnošću, sadržaj crtica nije provjeren pa su ratne strahote, tragičan, siromašni seljački život, osobna ispovijed i radićevske ideje, prozване boljševističkom propagandom koja djeluje „protiv vojske i postojećega poretka, pod literarnim plaštom“ (Kulundžić 1968: 262). Njegov antiratni stav i socijalni prosvjed za udruženjem koji će osigurati društvenu promjenu te seljački boljitak, bilo je suludo proglasiti komunističkim sadržajem, što dokazuje sljedeći ulomak:

„Kad čitaš ovu knjigu, ne zaboravi na to da je to napisao seljak, čovjek koji muči istu muku kao i ti, koga bije sve zlo kao i tebe, po kom su gazili i još često gaze, a sve samo zato jer smo na sve nepravde šutjeli i još često šutimo...Braniti se treba, i to javno, da to svi čuju i razumiju. Jer to što vičemo kod kuće, u selu, u društvu, pod lipom, ili pred susjedovom kućom, da nam je teško, da nam se počinja nepravda, to se daleko ne čuje” (Miškina 1926: 19, 20).

U tom represivnom monarhističkom aparatu, Miškina vjeruje u utopijsku ideju o sveopćem dobru ljudi te se opire svim obilcima izrabljivanja. Smatra da bi svijet mogao biti puno bolji i slobodniji da nema vlasti pokvarene gospode stoga poziva na borbu protiv šutnje i nepravde jer je bilo dosta da „kojekakvi lopovi gaze po nama“ (Miškina 1926: 20). Iako je većina crtica bila objavljena i ranije, pažnju je posebno privukao naslov, tj. imenica *zvijezda* i predgovor Dragana Bubića, književnika i publicista koji je bio vrlo aktivan u radničkim pokretima.

¹⁶ Prodaja je omogućila financiranje Seljačke prosvjete te širenje riječi i utjecaja Stjepana Radića.

Knjiga izrazito socijalnog sadržaja, počela je stvarati jednu pogibeljnu atmosferu oko Miškine. Sa svakim daljnjim djelovanjem, počinju kružiti glasine da je „komunist i hrvatski izdajica“ (Kulundžić 1968: 316) što će kasnije postati jedan od glavnih faktora za odlazak u Jasenovac. No Miškina se nije opterećivao mišljenjima drugih, on je pisao svoje misli, poruke i želje za Podravinu, za svoju braću, a njegova zvijezda vodilja odnosila se na uspostavu općeljudskih prava, na pravdu, na rješavanje problema, na zaustavljanju nasilja, što je smetalo mnogima.

Od 1925. godine, kao ponosni HSS-ovac, radićevac i mačekovac, Miškina ulazi u politiku kako bi učinkovitije riješio brojne socijalne probleme podravskog kraja, često nastupajući kao prosvjetni radnik koji se zalagao za opismenjavanje seljaka. „Održavao je različite skupove i na njma je govoril. Bil je uvijek glavni govornik. A kak je govoril o problemima sela i seljaka, zauzimao se za rješavanje različitih poteškoća koje vlasti ne rješavaju, ljudi su ga sa zanimanjem slušali“ (Fučijaš 2009: 279). Kao općinski načelnik, odbornik, narodni zastupnik HSS i glavni politički predstavnik Podravine nikada nije želio surađivati s vlastima, prvenstveno jer je na svoje oči vidio da vlada radi u korist grada, a ne sela. „Ni u Zagrebu ni u Beogradu nije mogao naći razumijevanja za nevolje seljačkog stanovništva, osobito Podravaca, koji su svake godine proživljavali poplave, tuče, nerodicu, glad i zimu. Na sjevernoj granici jugoslavenske države oni su bili samo stanovništvo uz nevidljivi zid“ (Kolar 2006: 33).

Slijedeći put Stjepana Radića, „pristupio je politici kao zastupnik koprivničkog kotara tražeći mogućnost da djeluje na kolektivnu seljačku svijest da ojača seljaštvo toliko da bi ono parlamentarnim putem moglo voditi seljačku politiku u seljačkoj državi“ (Kolar 2006: 33). Za poboljšanje kvalitete života podravskog sela, surađivao je s Rudolfom Bićanićem, tj. sa Zavodom za istraživanje seljačkog gospodarstva i Školom narodnog zdravlja Andrije Štampara.

Dušom i srcem predan seljačkoj ideologiji nije se dodvoravao ni uklapao u program Čiste stranke prava, ustaša, Beograda pa ni crkve. Etiketa komuniste ga je i dalje pratila, no „kada se čitaju njegova djela, Miškina rijetko spominje riječ Hrvat. Volio je samo selo i seljake te je za njih priželjkivao bolji život“ (Kolar 2006: 40). Većinu radova objavio je u *Seljačkoj slozi*, *Domu* i ostalim časopisima¹⁷, a provokativnim naslovima koji su nerijetko

¹⁷ Do 1930-ih u časopisima je objavljeno četrnaest Miškinih crtica (*Budala*, *Svakom svoj dom*, *Leptir*, *Vrabac*, *Bijeda*, *Na groblju*, *A djeca?*, *Dva Božića na fronti*, *Na straži*), nekoliko političko-idoloških članaka (*Hrvati i Srbi ili Kraljević Marko i Matija Gubec*, *Tristotine i pedeseto godišnjica seljačke bune*, *Hrvatski seljak*, *suverenitet naroda i pravi sporazum*), rasprava (*Misao*, *Još o misli*, *Još nešto o misli*), pisama (*Pismo Novljanu*),

potuđivali razne konotacije vezane uz komunističku ideologiju, dolijevao je ulje na vatru: *Socijalna pravica ili pravda* (1926.), *Crveni makovi* (1932.)¹⁸, *Radniku* (1936.). Sve više radikalniji, „okomljuje se na gospodu vidjevši prevelike socijalne razlike između gospode advokata, liječnika, onih koji žive u gradovima i seljaka koji gotovo ne može preživljavati u postojećim uvjetima“ (Fučijaš 2009: 280). 1935. godine, ga ustajala gospodarska stagnacija navodi na objavu još jedne zbirke novela pod simboličnim nazivom *Trakavica* odnoseći se na nametničku državu „koja nemilosrdno razara iscrpljeno seljačko gospodarstvo iznemoglo od silnih poreza (Fučijaš 2009: 281).

Kao antimilitarist, pacifist, humanist, panslavist i nasljednik radićevštine, od Osijeka do Varaždina održava govore kako bi propagirao Seljačku slogu i ukazao na seljakov težak položaj. 1937.¹⁹ godine objavit će posljednju zbirku crtica pod nazivom *Krik sela* „koja samo potvrđuje ono što je sakupio Rudolf Bićanić u knjizi *Kako živi narod* te se gotovo čini da se Bićanić i Miškina natječu te dopunjuju u nastojanju da što bolje i realnije prikažu selo“ (Kolar 2006: 41). S brošuricom, *Zašto hrvatski seljak nije komunist?* (1938.), ponovno podiže buru u javnosti. Ističući načela poput privatnog vlasništva, obitelji, narodnosti, vjeru u Boga za koje se zalagao tijekom cijele karijere, reći će da „suvremeni poredak ne valjda te da treba tražiti neki bolji“ (Kulundžić 1968: 359) što će mnogi povezati s propagiranjem socijalističkih ideja. No, u pominijem razmatranju Miškininog života i djela, zapravo se radilo o taktičnom postupku protiv političkih intriga koje su se vodile u samom HSS-u. „Ljudi u vladi nisu imali seljačku svijest niti seljačke potrebe i brzo su se mijenjali pod pritiskom vanjske i unutarnje politike“ (Kolar 2006: 46).

Pogrešni potezi, pogrešne izjave će malo-pomalo gurati Miškinu k ponoru. Uspostavom NDH, ustaše su nadgledale Miškinino kretanje i djelovanje. Još su od ranije, iz mađarskih kampova, bili veoma upoznati s djelovanjem i utjecajem koji je Miškina imao na cijeli podravski kraj. Nudeći mu mjesto ministra poljoprivrede, Miškina odbija ustaše i njihov rasni zakon, što je automatski potvrdilo prethodno navedne izjave o njemu. Predosjećao je što bi se moglo dogoditi, ali nije želio pobjeći. Njegovo je mjesto bilo kraj obitelji u svome zavičaju. 05. svibnja 1942. godine je odveden, „tobože Paveliću na razgovor“ (Pavlek 2013: 233), no zapravo je odveden u Jasenovac otkuda se više nikada nije vratio. „To je za naše ljude bil veliki gubitak, čoveka kojemu su davali poštovanje, njemu i kao čoveku i kao

pjesama (*Mrtvoj kćeri*, *Raspni ga*, *Rožici i Vehneju*). Sve do tragičnog kraja, objavljivao je članke, pjesme, crtice raznog sadržaja, ali u svrhu promidžbe radićevskih postulata.

¹⁸ Izvorni naziv *Crveni krvavi makovi*, jedna je od najljepših Pavlekovih pjesama nastala povodom ugrožavanja hrvatskog sela u vrijeme Karađorđevićeve diktature.

¹⁹ Marija Varga, Miškinina supruga, velika životna potpora i suputnica, prerano umire. Njezinu smrt, Miškina će oplakati u ciklusu pjesama objedinjenih u zbirku pod naslovom *Mrtvoj drugarici*.

političaru i borcu, borcu za narodna prava. I sigurno je glas o njegovu pogubljenju uticao na ljude, na odaziv u antifašističku borbu, u partizane. On sam nije otišao u partizane, a oni su ga zvali. Ali, nije htio se prikloniti niti fašizmu“ (Fučijaš 2009: 285). Miškinino mučeništvo završeno je 21. lipnja 1942. godine u Jasenovačkoj ciglarskoj peći. Djelovanje jednog velikog pacifista, humanista, prvenstveno hrvatskog književnika „koji je aktivno radio na prosvjećivanju hrvatskog naroda“ (Pavlek 2013: 236), ne treba se zaboraviti.

4.1. Interpretacija zbirke novela *Za svojom zvijezdom*

„I opet mu se u snu pojavila ona zvijezda Svijetla i Prosvjete, koju mora da su i ti Učitelji davno već prije njega vidjeli i upoznali, jer su pošli njenim tragom. I njih je sigurno začarala i osvojila, jer su toliko pisali i govorili o njoj i o njezinoj snazi i vrijednosti za svijet i čovječanstvo, tumačeći njezino značenje za sve one, koji dosad nijesu bili priznati kao ljudi, a po njoj, po njezinoj svjetlosti, mogu postati ljudi...“ (Miškina 1926: 35).

Kontroverzna zbirka novela i crtica antimilitarističkog tona, *Za svojom zvijezdom*, sastoji se od trideset i dva naslova²⁰ izrazito socijalne tematike kroz koje progovara krvavi seljakov vapaj. Na svakoj stranici, vapaj postaje sve intenzivniji, servirajući čitatelju nove razne strahote, nove probleme s kojima se treba suočiti. Miškina vrlo dobro zna, da se za poboljšanje čovjekovih životnih prilika mora oformiti društveno-politička svijest, no ne kroz satiru ili ironiju, već kroz tegobu i tragiku seoskih sudbina. Razotkrivajući odnose između sile (vlada Kraljestva SHS-a) i njezine žrtve (seljaci) koja mukotrpno radeći ostaje na rubu egzistencije, Miškina oporo i direktno potiče na duboko promišljanje. Veoma cijenjen u Podravini, ali i šire, „pisac koji fizički ostaje u svome ambijentu, koji istrajava u njemu, koji ga ne opisuje iz distance nego iz vrelišta“ (Frangeš 1987: 38), omogućuje mu poistovjećivanje s čitateljem, s bratom-seljacom. „Bratu seljaku, mučeniku i patniku; onomu, koji svojim žuljavim rukama sve živo hrani; onomu, koji uz pomoć hrata radnika, kad je potreba, sve to brani; onomu, koji je sa sav taj trud, za svu tu muku, još prezren, a često i prečesto i pogažen – posvećuje ove redke pisac“ (Miškina 1926: 19).

Beščutni društveni establišment, reduciran na jedan posto visokoobrazovnih, i dalje socijalno-ekonomski srozava seljački narod, društvenu ruševinu koja jedva kroji kraj s krajem, Miškina će na to bratu reći „da ima pravo da živi kao čovjek, životom dostojnim čovjeka, a ne kao do sada, gdje ga se više puta gazi i ponizuje čak izpod životinje“ (Miškina

²⁰ Podrobnije navedeni u poglavlju 9.

1926: 19). Krajnji cilj je osvijestiti pojedinca, pozvati ga na revoluciju pravde gdje se „ne će više usuditi kojekakovi lopovi gaziti po nama“ (Miškina 1926: 20). Kolektivno treba zapisati nepravdu i ekonomsku i socijalnu kako bi se stvorila moć nad onima koji tlače. S tipičnom radićevskom vizijom, zbirka će se upotijebiti kao „sredstvo za svojevrsno buđenje seljačke svijesti“ (Kolar 2020: 35), reformacijsko uspostavljanje pravednijeg društva i poziv na humanost prema diskreditiranim ljudima. „Imat ćemo više ugleda, više prijatelja, više zagovornika, koji će nam pomagati u borbi, da postanemo podpunji ljudi. Doprinosi li tomu išta ova moja knjiga, bit ću najsretniji“ (Miškina 1926: 20).

Miškinina zvijezda simbol je humanističkih, političkih i socijalnih ideja koju prati izuzetna tragičnost te „suosjećanje sa svima koji pate“ (Seleš 2007: 320). Ekspresionistička invokacija u nazivu svake crtice i novele, otkriva dokumentarne, autobiografske i realističke fragmente života, npr. *Bijeda*, *Žrtva*, *Uznikovi zapisci*, *U samici*, *Zapisci iščeznuloga*. On ostaje na razini pojedinačnih anegdota, iznosi ih redom, prema sjećanju, prema dosegu vidokruga kako bi izazvao otpor u seljačkoj svijesti i prouzročio vulkan nagomilanog bijesa.

„I tu krv i taj znoj teško je ostaviti. Muževi su morali uzmaknuti pred jačom silom, a žene, starci i djeca ostali su, da ju čuvaju. Ali to ne bijahu više žene, čuvarice kućnog praga, nego beznadni stvorovi, bijednici, kojima je iz očiju virila samo tuga za svojim, boi i očaj, a iz prsiju, iz ranjenih grudiju, provaljivao na usta umjesto zadovoljnog posmjeha – suhi kašalj ... Sve im je oduzela ili rekvirirala vojska, osim straha, bijede i čemera. Jer rat je nemilosrdan kud dosiže; on ne zna ni ne pita za pravicu, bio prijatelj ili neprijatelj, svakomu uzima, što mu se sviđa i što treba ... I kud god je prolazio, svuda je vidio istu sliku, svuda je čuo istu pjesmu: muževi, otčevi, sinovi na ratištu ginu i stradaju, a žene, majke, starci i djeca u očaju“ (Miškina 1926: 75).

Cjelokupni opus zbirke prožet je novelističkim i dnevničko-memoarskim elementima poput ispovjednog tona, neimenovanog homodijegetskog i heterodijegetskog pripovjedača, jedinstvene cjelovitosti bez kronološkog poretka, sažetog iznošenja događaja, vrlo snažne poante. U skladu s ovim posebnim oblikom društvenog realizma²¹, socijalno-politički kontekst jest glavna, ujedinjavajuća nit koja povezuje unutrašnju strukturu zbirke. Pridajući veću pažnju sadržaju nego li izrazu, s velikim suosjećanjem i snažnom antimilitarističkom oštricom, Miškina progovara o obespravljenosti potlačenog seljačkog naroda, brutalnosti

²¹ Cilj društvenog realizma jest društvena promjena, ukazujući na socijalne i političke nepravde izazivajući empatiju prema obespravljenom, marginaliziranom sloju u društvu. Osim toga, to je jedna veoma snažna kritika totalitarnog, represivnog sistema koji je bio uočljiv na području Prve Jugoslavije i Meksiku. Autori najčešće pozivaju na kolektivnu pobunu protiv korumpiranog, beščutnog vladajućeg vrha.

svakodnevice, neimaštini prouzrokovanom besmislenošću rata, ženskoj neravnopravnosti, djeci prepuštenoj sami sebi, nefunkcionirajućem državnom sustavu. Ne zna se sa sigurnošću je li u vrijeme pisanja *Za svojom zvijezdom*, Miškina čitao Krležine ratne novele, ali mnogi su njegovi junaci *krležijanski*, „seoski bokci koje sistetm nemilosrdno čupa iz bijednog života i gura u još bjedniju smrt“ (Frangeš 1987: 37).

„Dobili oružnici nalog, da ga uhvate živa ili mrtva. Tu nije bilo druge nego hajd u zeleni kader, među divlje zvijeri, kad te progone ljudi. Po danu se sakrivao poput zvijeri, a po noći na čas došao u koju susjednu kuću, jer u svoju se nije usudio radi oružnika, pa da bar tu vidi Ivku, da utješi majku, neka se ne boji, jer rat ne će trajati dugo...I naš Tomo ostavi šumu, goru, polje, svuče vojničko odijelo i pode kući, da rekne majci, da će sad biti samo njezin i Ivin do groba. Ali kad reče majci, da je slobodan, ona od prevelike sreće nije mogla reći ni riječi, nego se sruši u njegov naručaj i – usne za uvijek. On ju dozivao, dragao, došla i Ivka, ali nijema majčina usta smješkala se samo – sinovoj sreći“ (Miškina 1926: 55).

U jeziku je prisutna snažna „izražajna elementarnost“ (Skok 1987: 48) prepoznatljiva na razini izraza i doživljaja. Budući da samoobrazovani čovjek bolje govori nego što piše, Miškina će težiti prirodnosti, jednostavnosti, neizvještačenosti, izravnosti, tj. svakodnevnom govornom jeziku blizak štokavskom književnom standardu²² i kajkavštini slavonske Podravine što je pogodno za „prosvjetarske misli, čovjekoljublivi moralizam i pouku“ (Mihanović 1987: 43). Miškinin književni izraz bit će bez jasne svijesti o umjetnosti, jedan rudimentaran, neizbrušen zapis ljudske bijede²³.

„Kako mi se već oči priučiše na tamu, opazim, da je već prije mene bilo ovdje mnogo ljudi; svjedočile su to izluzane daske i neke čudne figure po stijeni. Pristupim bliže i opazim, da je to pisano krvlju. Netko je naime na sebi lovio stjenice i po stijeni ih naljepio talio, da je od njih sastavio riječi: *Prokleti militarizam*. Kako je to već pobljedilo, izgledalo je čudno kao kakove figure i kakova stara slova. I sad sam znao, zašto su navalile na mene, dok sam spavao. Valjda zato, da se osvete na meni onomu, koji je s njihovim družicama tako nemilosrdno postupao. Pogledam bolje te figure i počnem gonetati, dok nisam pročitao, da je to napisano *Prokleti militarizam*“ (Miškina 1926: 40).

²² Nije uočljiva primjena jendačenja po zvučnosti i mjestu tvorbe.

²³ Svjetlije tonove u zbirci pronaći ćemo u opisima humorističnih personificiranih malih životinja (glodavci, kukci), ruralne, nepatvorene seljačke stvarnosti gdje je često prisutan književni folklor, eidetski prizori podravskog krajolika.

Trodijelna fabulatorna shematika vlada većinom novela i crtica. Započinju ili in medias res ili eksternom analepsom koja uključuje povratak u djetinjstvo, prisjećanjem predratnih radosnih trenutaka u vrijeme Badnjaka, pronalaskom izgubljenih bilješki. Nakon toga slijedi prvo mladenačko zaljubljanje, brak te junakova polagana propast jer „dođu djeca, briga i neimaština: usta sve više, prihoda sve manje. Djeca samo rastu, umjesto da koje umre; sve to valja hraniti, odijevati, školovati. Onda dolaze mjenice, zaduženja, ovrhe, pljenidbe“ (Frangješ 1987: 39). Prvotna idilična sreća dodatno pojačava tragiku sadašnjice, a konačan rasplet uglavnom završava porazom pojedinca.

„U hipu uzkrсну izpred mene sav moj život kao u kinematografu. Sjetio sam se djetinjstva, u kome sam za božićnih dana hvatao ručicama sjajne nakite, kojima okitiše vazda zeleno drveće, i dana, kad sam polazio škole te znao brojiti i računati, za koliko će dana Božić i koliko ćemo još puta morati da spavamo. A na Badnjak, Bože! Kako sam jedva dočekao čas, da zabraje zvona pozdrav Gospi, jer uveče na taj zov nosili srno u kuću goruću svijeću“ (Miškina 1926: 77).

„Svršivši školu odmicale su godine kao da ili tko-god tjera. Narastao sam do gotova čovjeka. Djevojke stadoše rumenjeti u obrazima, U razgovoru s njima osjećao sam u takvim časovima ugodno čuvstvo. Krv mi brže strujala tijelom, a jezik kao da mi se zapleo o nešto. Osobito, kad sam se gdjekad sastao s Barićevom Dorom, sav sam se nekako uzbunio. Bio sam tako sretan u njenoj blizini. Osjećao sam, da joj imam nešto reći, što me dugo mučilo, ali uvijek u časovima, kad sam htio da joj odkrijem srđce, riječ je moja gotovo zanijemila. Samo jedan pogled, i ja se gotovo posve smetoh“ (Miškina 1926: 79).

„Ja i žena radismo do iznemoglosti, da nešto uštedimo, ali nikada naprijed. Svake godine bilo nas je za jelo više, već nas bilo i sedmero: nas dvoje i petero djece. Trošili smo mnogo, a privreda mala; jedva bilo za živjeti. I došao rat. Morao sam i ja ići. Rekoše: zove kralj, da branimo domovinu. Spremao sam se da idem, žena plakala i jaukala, ta kako će živjeti? Što će sama sa toliko djece? Djeca se stisla jedno uz drugo i požudno gledala, hoću li im podijeliti kolača, što mi je žena spremila na put. Tek najstarija kći me upita, zašto idem, zašto ih ostavljam? Bio sam u neprilici, i nisam znao što da odgovorim. Tek promucam: kad drugi idu, moram i ja, pa odem, nakon što sam ih sve izljubio. (Miškina 1926: 84)...A sad, eto, kud sam dospio!! Ležim tu bez posla, ubija me dosada, ubija me glad, nečistoća, nered. Ubija me čežnja za domom, ženom, djecom, koja plaču za mnom“ (Miškina 1926: 81).

Osim socijalne tematike, postoji par, vrlo zanimljivih alegoričnih crtica iz prirode, napisanih gotovo u obliku lirske proze. Miškina poput Balzaca shvaća da je društveno okruženje poput

borbene arene gdje preživljavaju najhrabriji, naotporniji, u jednu ruku rečeno, oni najbolji. Probit će se ona osoba koja je sposobnija i domišljatija, odričući se svih moralnih i etičkih nazora. Stoga se kroz oljuđivanje biljki (*Stričak*), životinja (*Komarac*, *Vrabac*, *Hrčak*, *Leptir*, *Venka*), socioloških pojava (*Bijeda*) i godišnjih doba (*Zima*), uočava balzacovska primjena životnih mudrosti u beskrupuloznom postizanju ciljeva poput iskorištavanja tuđih slabosti, emocija i dobrote za osobni probitak.

„A kad je naskoro i tjelesno ojačao, nije ih se više ni toliko bojao. Što više, za kratko vrijeme ih je i nadkrilio. Spleo je takove mreže i poredao tako niti, da ili je sve malo po malo ulovio, onda se s njima igrao, a napokon ili prisilio, da se maknu i da to mjesto puste njemu kao njegovo lovište; ako pak ne će, zagrozio im se: kad ih ulovi, izpit će i njima sve sokove, koje su oni pili iz drugih... Pa zaista, drugi pauci, videći, da su slabiji, pobjegli su odtud. Ostao je sam. Razapeo je svoje mreže cijelim stanom, svuda, gdje misli, da je za to sgodno mjesto. I hvata svoje žrtve. Neke ubija odmah, bez pardona, dok se drugima smiluje i čeka, dok u mreži ne uginu sami... Jak je i ne boji se nikoga, ni osvete svojih žrtava ni jačih pauka“ (Miškina 1926: 147, 148).

U čemu je vrijednost Miškininih novela i crtica? Pod okriljem književnosti, Miškina svoju prosvjetiteljsku ulogu i poglede na svijet iznosi u nizu isječaka tvoreći na taj način cjelovitu sliku hrvatskog sela dvadesetih godina prošloga stoljeća. „Sve se to dogodilo, i sve je toliko svakidašnje da je u punom smislu riječi tipično. Imena ljudi i mjesta mogu se mijenjati po volji, mogu se i ne navoditi; ali događaj, on se odista zbija. A prikazan je tako da je očito koliko je realan“ (Frangeš 1987: 40). Vjerovao je da će svojim dokumentarističkim književnim radom, svojim krikom bola, doprinijeti boljoj budućnosti, kreaciji boljeg svijeta kojim će vladati, mir, pravda i jednakost.

4.2. Najveća muka seljačkog života

U pogledu ondašnjeg životnog standarda, Prvi svjetski rat prijetio je potpunim uništavanjem seljačke ekonomije. Rekvizicijom stoke, novačenjem muškaraca, haranjem tuberkuloze, brojnim zaduženjima, krizom popraćenom većim poreznim davanjima, škrtom zemljom, golemom sušom, nestašicom vode, prouzročena je smrt brojne stoke, glavnog kapitala seljačkog gospodarstva koja seljaku daje mlijeko ljeti, sir zimi, a maslaca cijelu godinu. „Pored toga dobiva meso, u koliko ne proda priplod. Vunom od ovaca si pravi odijelo: čarape, šarvale ili čakšire, gunjac, koporan; žene spremaju haljinu, čarape, ječermu itd... I konačno,

jagnjad može svake godine prodati i tako doći do gotova novca“ (Bićanić 1935: 36). Ne egzistirajući o državnim davanjima, vlastitim trudom i mukom raspoređuje zarađeni prihod na namete, dugove, novo sjeme, veterinara, odjeću i obuću djece, dok prehranu osigurava žitom sa zemlje koju obrađuje. „Stoga seljak ne proizvodi neposredno za tržište, nego prodaje ono, što njemu-više ne služi“ (Bićanić 1936: 35), no životne potrebe rastu, a cijene poljoprivrednih i stočarskih proizvoda padaju.

„Nemamo niti plaće niti zaslužbe, nego po koju krunu izvučemo jedino onda, ako prodamo koje živinče, a to se ne okoti svaki čas kao porezi. Zato kad čovjek što ima, mora od svojih ustiju odkidati i živinčetu puniti trbuh, da je ljepše, da bolje izgleda i da se za nj više dobije.“ (Miškina 1926: 60, 61).

Iz takvog socijalno-gospodarskog konteksta proizlazi novela iz 1921., *Najveća muka seljačkoga života*²⁴. Raspadajuće gospodarsko stanje proizašlo iz ralja Prvoga svjetskoga rata i represivna politika novostvorene Kraljevine SHS predmet je sukoba supružnika, Milke i Marka²⁵.

„Čuješ Marko, a zašto si takav?...Vičeš na djecu, kao da nisu tvoja, a konjima ti nije žao dati i pet litara na dan. Djeca, koja su krv tvoje krvi, koja bi ti morala biti draga, milija od svega na svijetu, ne bi smjela uzeti da se poigraju, najedu...“

Nemoj mi, molim te, više o tom govoriti. Nemoj mi barem ti parati srce. Ili zar misliš, da ga u meni nema? Zar ti misliš, da mene ne boli duša, da ja nisam o tom mislio, i da mi to nije uzelo san mnogih noći?“ (Miškina 1926: 60).

Marko povisuje ton na djecu koja peku kukuruz, iako mu se srce para što to čini, na to je primoran jer je stoci, njihovoj jedinoj imovini, jedinoj materijalnoj sigurnosti, to glavni izvor prehrane. Po običajima, koji su prevladavali sjevernohrvatskim krajevima, za život blaga, posebice konja²⁶ seljak danonoćno žrtvuje sebe samog, ali i svoju djecu. Često se znalo reći da „kad oboli blašče...u pomoć priskoči i susjed...kad, pogine kobila, krava, ždrijebe il tele, govori cijelo selo kako je nesretan, a kad umre dijete, vele ljudi da ga je Bog pomilovao“ (Kulundžić 1968: 142). Koliko je život stoke bio važan, svjedoči podatak da se novac radije izdvajao za pregled veterinara, nego li za pregled liječnika. No, Marka, protagonista novele, takav nesretan običaj navodi na razmišljanje. Što čovjeka tjera da udiše prašinu i zagušljive

²⁴ Započinje in medias res.

²⁵ Retoričko postavljene dijalog odaje određeni svjetonazor o ekonomsko-političkim problemima seljaštva međuratnog razdoblja.

²⁶ Konjarstvo kao najnaprednija grana, „dika i ponos Podravine“ (Kulundžić 1968: 142).

plinove, čisti staju u ranojutarnjim satima, timari i hrani blago²⁷? Dolazi do zaključka da je za to krivo birokratsko izrabljivanje. Bijedno, bespomoćno seljačko stanovništvo odricalo se osnovnih ljudskih potrepština, otkidalo od usta vlastite djece, spavalo u štalama kako bi namirilo državne poreze, namete i prireze za beskrupulozni rad i lagodan život besmislenih državnih institucija.

„Pogledaj tu nesretnu upravu. Činovnika ima svuda kao gusjenica. Svi su uredi puni; pisar ima pisara, a sve jedan bere veću plaću od drugoga. Čim ima veću plaću, tim ima manje posla, jer kad bi inače potrošio novac, da je vječno zaposlen kao mi. A tko da ih sve namiri, nahrani i naplati; ako ne mi. A čime, kad nemaš novaca²⁸. Dnevno im treba mnogo, i nikad im nije dosta....„Pa da nam to barem priznaju, da nas poštuju, neka bi bilo. Ali ni to ne će. Psuju nas, nazivaju nas lijenčinama, izdavaju naredbe o čistoći. Da, da, čiste oni kese“ (Miškina 1926: 61).

Sintaktičkom konstrukcijom, tj. upitnim rečenicama naglašava se svakodnevna ljudska patnja tog golog preživljavanja kojeg prate iznimno oskudni uvjeti. Vječno u nečistoći, timareći životinje priželjkuje bolji život, sebi i svojoj obitelji. „Zar misliš, da je meni ugodno ustati u 2 ili 3 sata u jutro i češljati marvu...?...Zar misliš, da ja ne znam, kad je san najslađi? Zar ja ne bi radije očistio sebe i djecu i poveo ih na šetnju?²⁹“ (Miškina 1926: 61). Lišen svake blagodati ovozemaljskog života, u procjepu između siromaštva i jedva nazirućeg napretka, Marko traga za pravdom i slobodom. Polazeći od humanističkog i pacifističkog duha radićevske nauke, propagira geslo da je slobodan seljak, gospodar svoje zemlje, no zato je potreban „snažan kolektiv koji se samo ujedinjen i cjelovit može suprotstaviti svojim protivnicima“ (Šute 2020: 58).

„Učiti i putiti valja svu seljačku braću, da se sastaju, slože i udruže, a kad se svi upoznamo, ne će nas biti teško složiti i udružiti. Pa kad se udružimo, bit ćemo jači, moći ćemo srušiti sve to zlo, koje nas davi, i promijeniti upravu tako, da se bude radilo ono, što je potrebno, da se bude poštivao svaki pošteni rad, radio tko perom, plugom, motikom ili mlatom. Pa ako ništa drugo ne zna ili ne može, neka radi metlom, jer je i to koristan i potreban posao. A za to treba dogovora, sastanaka i sloge. Treba čitati misli onih, koji su daleko, i s kojima ne možemo

²⁷ „Biti seljak znači živjeti s blagom, kao blago; znači biti izvrnut nemilosti građanske države i njezinih, seljaku posve nerazumljivih i u biti neprijateljskih zakona“ (Frangješ 1987: 37).

²⁸ Vječno dužni, mnogo puta su drhtali u poderanoj odjeći i obući.

²⁹ Nerijetko dolazi i do moralnog degradiranja.

ustmeno razgovarati. Treba napisati svoje mišljenje, da g'a i drugi čuju i čitaju“ (Miškina 1926: 62)³⁰.

Također, Marko nastoji supruzi ukazati na važnost sastanaka gdje se okupljaju svi sumješteni, iznoseći političko-društvene angažirane poruke u svrhu prosvjećivanja. Glavni izvor nepravde jest „politička garnitura“ (Kolar 2020: 37) koja ima moć izrabljivanja slabijeg od sebe, a to se postiže zbog činjenice da izrabljeni nisu svjesni tog čina.

„Vidiš, koliko puta si ti na mene vikala, kad sam išao na sastanak, gdje sam o tom govorio i druge putio, a bez toga nema ništa. Jer tako dugo, dok to svi ne znaju i ne osjete, vladat će oni, koji lijegaju onda, kad mi ustajemo, koji se, kad mi izmoreni od posla klonemo, probude, i još u mamurluku svoju služinčad zvoncem zovu, da za njih i oko njih skaču. A mi ćemo morati raditi do iznemoglosti, i više paziti na svoga konja, kravu i svinju nego na djecu, samo da možemo što prodati, da im namirujemo plaće i daće“ (Miškina 1926: 62).

4.3. *Dva Božića na fronti*

Ekspresionizam, je književni i umjetnički pravac uznemirenih, izgubljenih duša nastao pobunom protiv prividnog, lažnog sjaja društva, civilizacijskog kaosa (rat, opće siromaštvo, glad) i mehaničkog života modernog velegrada. Antirealistčki, antimimetički pravac s novom imaginativnom vizijom neobičnih svjetova gdje umjetnički izraz, ekspresija³¹ postaje glavni alat za izražavanje unutrašnjeg vapaja. Rušiteljska dimenzija čovječanstva doživljava raspad različitih društvenih, moralnih, političkih, religijskih vrijednosti i gubitak svih uporišta, posebice dolaskom Prvog svjetskoga rata „gdje smrt nadvladava život, ljubomora i mržnja ljubav, zlo dobro, moral nemoral“ (Musa 2013: 218). Krajnji oblik nečovječnosti postaje jedan motivsko-tematski kompleks iz kojeg će proizaći želja za pobjedom kroz ideološko-političke ideje poput antiklerikalizma, antibirokratizma i antimilitarizma.

„Antimilitarizam je idealistička doktrina satkana od elemenata međunarodne pravne sigurnosti, protkan ljudskim pravima ličnosti na odbrani individualiteta,

³⁰ Mnogi su ovaj Miškini ulomak smatrali novim, revolucionističkim programom koji navodi na ustanak protiv Karađorđevićeve vlade. U Kolarovoj noveli *Sudnji dan ili kako je upoznao slobodu*, posebno je istaknut taj neopisivi strah državnog aparata od pobune seljačkog naroda.

³¹ Moć umjetničkog oblikovanja figurama riječi (metonimija, metafora, personifikacija), figurama diktije (asonanca, aliteracija, onomatopeja, anafora, epifora), figurama konstrukcije (inverzija, asidenton, elipsa, polisindeton), figurama misli (antiteza, hiperbola, gradacija, paradoks), autonomijom boje, hibridnošću, kolažiranjem.

nošen socijalnim nagonom za tjelesnom i moralnom sigurnošću pojedinaca. U njemu prevladavaju programski i racionalni elementi više civilizirane svijesti, koja hoće da anticipira razvojni stepen društva, do kojeg se društvo još nije razvilo. Omalovažavajući sveopći stepen društvene građanske svijesti u eri imperijalizma i građanskih ratova, A. pretvara se u retoriku, koja želi da riječima eliminiira silu i nasilje; koja negira grubo sebeljublje pojedinih socijalnih grupa, sa romantičnom vjerom u neodređenu čovječnost“ (Šentija 1998: 67).

Hrvatska prošlost oduvijek je obilježena brojnim ratnim sukobima stoga je ratna tema uz specifičan odabir motiva, događaja i likova, nezaobilazna u prozi i poeziji. Miškina, kao sudionik austrougarske vojske, dobro je poznao vojnički život i običaje. Zagriženi mirotvorac, nikada nije pomislio da će morati „dići pušku i ubijati čovjeka“ (Kulundžić 1968: 185), no silom prilika, sudjelovao je u vojnoj mašineriji koja pred sobom razara sve što je lijepo i dobro. „Sve je to Miškina duboko proživljavao i sve mu se to duboko usjecalo u mozak i ranjenu dušu“ (Kulundžić 1968: 191) pa je tako iz vihora prošlosti nastala i novela *Dva božića na fronti*³².

Protagonist Brlić, invalid Prvog svjetskog rata, prisjeća se nečovječnosti rata kada do izražaja dolaze, svi oni vješto prikriveni životinjski instinkti „sačuvani u čovjeku još iz onoga doba, kad još nije bio pravi čovjek, te kojih se prije, u mirno doba, stidio“ (Kulundžić 1968: 186). Godina je 1925., u vrijeme božićnog veselja, Brlić luta selom te svraća u pripovjedačev dom na večeru. Tu pronalazi *Hrvatski republikanski seljački kalendar* gdje ga „Robićev *Križni put preko Albanije*“ (Miškina 1926: 129) podsjeti na mobilizaciju davne 1914. godine³³. Duboko potresen, Brlić kao svjedok jednog traumatičnog vremena, seljački čovjek koji u uniformi austrougarskog vojnika ispočetka proživljava ratne grozote, započinje svoju ispovijed neimenovanom pripovjedaču.

Prvi svjetski rat ostavio je bolan trag u njegovom sjećanju. Mobilizacija je proglašena „u doba najvećeg seljačkog posla: pospremanja žita“ (Miškina 1926: 129). Bez točne predodžbe o strahotama rata, nadao se brzom završetku jer ipak „uz takovo moderno oružje ne može trajati dugo kao nekoć...“ (Miškina 1926: 129). Smatrao se sretnikom jer će vojnu službu obavljati u okrugu bolnice pa „neće morati nikoga ubijati..., a crveni križ je svet i nepovredljiv i za neprijatelja“ (Miškina 1926: 130). No sreća nije predugo trajala jer je baš njega, od cijelog kadera, kapetan preodredio za slugu. Morao je s njim poći na front.

³² Novela izrazito antimilitarističkog tona.

³³ Uporaba eksterne analepse

„Gospodin kapetan spavao je u bolničkim kolima, a njemu, služaku, zapovijedio je, da spava pod kolima; pa kad je u noći trebao ići na, stranu – a to je bilo svake noći više puta – lupao je nogom u pod kao kobila kad ima 'koliku', a on, služak, morao bi tada ustati, zapaliti lampu, propisno mu salutirati, obući mu kabanicu, obuti cipele, uzeti pušku i voditi ga. Zatim ga je morao voditi natrag kolima, razpremati, pokriti, propisno mu salutirati, utrnuti svijetlo i kao pseto se uvući pod kola“ (Miškina 1926: 130).

U ratu nema pravila, sve vrijednosti se mijenjaju iz korijena. Podčinjeni postoje kao topovsko meso za ostvarenje ratnog cilja, tj. tu su da bezuslovno izvršavaju naredbe svojih nadređenih po cijenu vlastitog života jer u suprotnom slijede kazne pa i smrt. Brlić, kao obiteljski čovjek, koji je ostavio svoje seosko imanje, ženu i djecu, godinu dana je trpio poniženje i mrcvarenje od strane austrougarskog, hirovitog kapetana³⁴. Tretirajući ga poput životinje³⁵ (slamnat ležaj, otpatci hrane), Brlić se u jednom trenutku zapitao: „A zašto je on ovdje? A zašto su ratovi? Zašto se ljudi tuku i ubijaju, i to oni, koji se nikad ni vidjeli nisu te se ni ne poznaju...“ (Miškina 1926: 132). Preispitujući samog sebe pitanjima, u kojima ne prepoznaje ni uzrok ni smisao rata, od strane mlađeg časnika naređeno mu je da alkoholiziranog kapetana propisno smjesti na ležaj. U tom trenutku čuje zvona, Božić je.

„Došao je Onaj, koji je htio da izmiri svijet, da sve ljude učini braćom, da im otkrije korijen zlu, koje je došlo na svijet krivom naukom kojekakovih 'žreca', 'fakira', 'brahmana', i farizeja, krivom naukom o ljudima-bogovima, kojima se treba klanjati, pokoravati i slušati ih i služiti bez prigovora, te o ljudima-robotima, koji kao da su se rodili samo zato, da drugima služe. Mislio je i razmišljao o tom, i, što je više mislio, sav mu se svijet, a i sam život, pričinjao gađnijim i odurnijim. Ta kako i ne bi! Od dana Kristova rođenja prošlo je malo ne dvije hiljade godina, a ljudi još nijesu ljudi. Dapače neki su gori od životinje. Jer tigar, vuk, vepar... napadaju samo kad su gladni, a ljudi se ubijaju i kad su siti. Dapače i danas, makar nose ime kršćani, kao da se rugaju Kristu, koji je za mir i pravicu umro na križu, i ubijaju jedan drugoga, kao da se naslađuju njegovim mukama, pa još onima, koji su bili najgori, dijelili križeve, da ih na grudima nose“ (Miškina 1926: 132).

Razjaren mišlju da rat ne poznaje Kristov nauk, oduzimajući ljudima čovječnost, Brlić na idući kapetanov poziv ne odgovara. „Pred očima mu nešto bljesne, u glavi osjeti vrućinu, a iz nosa poteče topla krv. U taj tren nešto ga potrese, ruka mu se digne kao na pozdrav, poleti i

³⁴Oficiri pod krinkom zapovijedi provode vlastitu samovolju. Titula im ulijeva utjehu da su oslobođeni moralne odgovornosti. Vode se geslom da je u ratu sve dozvoljeno.

³⁵Seljaka se kao pripadnika niže klase izjednačava s objektom, povređujući njegovo ljudsko dostojanstvo i prava čovječnosti.

zaustavi se na kapetanovu licu“ (Miškina 1926: 133). Zbog tog čina, Brlić je prvi Božić proveo u streljačkom jarku. Čitatelj ne saznaje što se dogodilo u idućih godinu dana, ali pred drugi Božić, Brlić sa svojim bataljunom stiže u jedno selo. Privremeno su se tu zadržali jer se „na fronti spremala ofenziva“ (Miškina 1926: 134). Po naredbi „da svi civili moraju van“ (Miškina 1926: 134), ubrzo se cijelo selo ispraznilo³⁶ jer je „već došla nova vojska, koja je za čas počela svoj blagotvono-privredni rad. Topnici su trgali slamnate krovove i nosili to konjima kao granu i stelju...Za čas su stršile gole stijene“ (Miškina 1926: 135).

Brlić je odlučio pobjeći, no „feldžandar“³⁷ (Miškina 1926: 135) ga dostigne i kao vojnog bjegunca preda jedinici te se idući dan našao na frontu, „gdje naskoro izgubi nogu“ (Miškina 1926: 135). Uporabom elipse, ponovno je izostavljen jedan vremenski tijek koji čitatelje ostavlja bez određenih saznanja i odvodi na sam svršetak rata gdje država nastoji svoje vojnike smjestiti u invalidske domove. Brliću je borba za kralja i domovinu, donijela samoću, sramotu, nakaznost, bijedu i nesposobnost za rad, a oduzela dom i obitelj. Odlučio je da neće poput drugih otići u invalidski dom, već će zauvijek „raditi na tom, da više ne dođe do rata ni mrcvarenja sirotinje“ (Miškina 1926: 136). Kao svjedok zločina, hoda po svijetu kako bi ga ljudi vidjeli i saslušali njegove patnje. Podrhtavajućim glasom, završava svoju priču u molitvi.

„Otče naš, koji jesi na nebesi, sveti se ime Tvoje; pomози nam, da dođemo do seljačke vlade i uprave svoje; budi volja Tvoja na nebu, a s blagoslovom Tvojim volja svega radnoga naroda na zemlji. Kruh naš svakdanji, što ga s težkom mukom za sve živo iz zemlje vadimo, da nam ga nitko ne otima i ne razsiplje. I oprostí nam grijehe naše, kao što i mi opraštamo svima bivšim krvopijama svojim, koji su se iskreno pokajali. I ne dopusti, da padnemo u napast, koju nam gospodski vlastodržci spremaju lažima, bezzakonjem, pljačkom i nasiljem; nego oslobodi nas svakoga straha i svake nepravedne misli i čina, a najviše opakih izroda iz naših vlastitih redova. Amen“ (Miškina 1926: 136, 137)³⁸.

³⁶ Brlićeva obitelj je isto otjerana iz sela, ali se ne saznaje njihova konačna sudbina.

³⁷ Pripadnik vojne policije.

³⁸ Mnogi su ovaj kraj protumačili kao dio komunističke ideologije.

5. Slavko Kolar

Vjekoslav u književnosti poznatiji kao Slavko Kolar, nasljednik Gogoljevskog smijeha kroz suze, originalna literarna pojava i najistaknutiji hrvatski satiričar i humorist, rođen je 01. prosinca 1891. godine u Palešniku kraj Garešnice. Najljepše dane djetinjstva proveo je u tom malom moslavačkom mjestu gdje mu je dodir s prirodom i selom, ostavio trag u duši. Osnovnoškolsko obrazovanje nastavio je u Čazmi, nakon što mu otac Slavko dobiva mjesto učitelja u Državnoj pučkoj školi. Pokazavši veliku averziju prema učenju, posebice matematike, bilo mu je potrebno devet godina za završetak jedne u nizu gimnazija (bjelovarska, gornjogradska u Zagrebu, požeška). Na veliko iznenađenje, maturu je položio odmah nakon čega se vratio majci Mariji u Čazmu, razočaranoj što joj sin neće postati svećenikom. „Grad za njega nije imao čara“ (Milković 2021: 42) te odlazi s Pravnog fakulteta u Zagrebu na višu Gospodarsku školu u Križevcima na studij agronomije gdje će upoznati Nikolu Modrića, prijatelja kojem je posvetio svoju prvu zbirku novela, *Ili jesmo ili nismo* (1933). Prema sjećanju svojih kolega, uz studij je neprestano pisao kratke priče, stvarao skice tema i motiva koje je kasnije izdefinirao u najpoznatijim novelama. Prije početka Prvoga svjetskoga rata, Kolar je kao pripadnik jugoslavenske mladeži sudjelovao u brojnim demonstracijama protiv Austro-Ugarske³⁹, o čemu je pisao u noveli *Quo vadis, Europa?* (1938.).

Prvu svoju agronomsku praksu, obavljao je na državno-gospodarskom imanju Božjakovina kraj Dugog sela, budućoj posljednjoj stanici u kasnijem dijelu života, no zbog uobraženosti i hirovitog temperamenta izaziva nepovjerenje nadređenih, posebice Stjepana Jurića, inspiraciji za pripovijest *Jesu li kravama potrebni repovi?* (1938.). Visoko obrazovanje donijelo mu je kvalitetne pozicije stoga je Prvi svjetski rat proveo kao referent za vinogradarstvo i stočarstvo, obračunavajući rekvirirano slavonsko i srijemsko žito. Ne zanemarujući svoju spisateljsku karijeru, u časopisu *Savremenik*⁴⁰ objavljuje svoju prvu *Pripovijest o tom kako je Feliks Pijevčević tražio život* (1913.)⁴¹ s kojom ulazi u književnost kao potencijalno, dobar pisac. Par godina kasnije o vlastiti trošak objavljuje, ne baš

³⁹ 1912. godine se s drugim hrvatskim intelektualcima uputio u Beograd kako bi iskazao naklonjenost dinastiji Karađorđević u slučaju raspada višestoljetne monarhije. Kasnije je požalio zbog tog čina jer je novonastala država bila razočaravajuća.

⁴⁰ Nikada neće prestati objavljivati pripovijetke, pjesme, novele, agronomске znanstvene radove u uglednim časopisima poput *Hrvatske revije*, *Savremenika*, *Hrvatskog kola*, *Republike*.

⁴¹ Kako bi ostvario životnu želju, moli Maticu hrvatsku za stipendiju u Španjolskoj, učenje španjolskog jezika i prijevod Cervantesovog *Don Quijotea*, no ne dobiva odobrenje i zauvijek ostaje u Hrvatskoj.

prihvaćenu zbirku novela, *Nasmijane pripovijesti*⁴² (1917.). Zbog negativnih kritika, udaljuje se od spisateljskog poziva⁴³ te odlazi na specijalizaciju agronomije zajedno s Miroslavom Demercem i Mirkom Korićem u Montpellier⁴⁴ gdje zbog Ninčevićeve izmjene kruna u dinare ostaje zarobljen. Nakon cijele zavrzlake, 1920. godine vraća se u krilo domovine gdje ga čekaju mnogi turbulentni događaji. Odlazi u Požegu, Kraljevsku nižu gospodarsku školu na mjesto nastavnika agronomije, a paralelno osniva časopis *Hrvatski narod* i započinje političku karijeru u Hrvatskoj zajednici. Ubrzo susreće svoju srodnu dušu, ali i buduću suprugu Šteficu Nagy-Loen⁴⁵ koja će nakon nepune tri godine braka preminuti od tuberkuloze. Teško preboljevajući njezinu smrt, nakon nekoliko žestokih sukoba s nadređenima, 1926. godine biva premješten na mjesto upravitelja državnog posjeda, Gornji Hruševac kraj Kravarskog⁴⁶. „U tom je kraju imao sreću upoznati razne Klasniće, Futače, Labudane i Brezovce“ (Špoljar 2021: 221) koji će postati glavna inspiracija za *Brezu*, Kolarovu najbolju, ali uopće najbolju hrvatsku novelu svih vremena za koju je dobio nagradu Društva hrvatskih književnika (1928.).

„Novela *Breza* pokazuje sve odlike Kolarove *par excellence* realističke umjetnosti; oštro je i duboko zahvaćeno psihološko gledanje, snažno i plastično crtanje viđenih ili naslućenih pojava i povrnh toga jetki i blagi humor, koji se u saosjećanju i simpatiziranju pisca s njegovim junacima diže mjestimice do upravo gogoljevske humanosti. Od Kovačićeve Registrature do ove Kolarove novele nije proza hrvatska imala tako istinski ocrtanih seljačkih tipova... S gledišta umjetnosti, s gledišta humanosti Kolarova bi *Breza* bila rijetkost i u većim literaturama od hrvatske“ (Kulundžić 2021: 208).

Nakon Hruševca, radićevski pristaša bez dlake na jeziku odlazi u Petrinju na mjesto upravitelja Vinogradarsko-voćarske škole (1929.) gdje se ne zadržava dugo jer ponovno upada u neprilike zbog neslaganja s režimom. No, usprkos tome, Kolar je u neprestanom dodiru sa selom što mu omogućuje da postane odličan, pronicljivi poznavatelj seoskog svijeta i seljačke psihologije.

⁴² Površna humorizacija, prevladavajući karikaturni i groteskni likovi s temama iz malograđanskog života, nisu bili posve shvaćeni od strane recipijenata.

⁴³ U izvanbračnoj vezi sa služavkom Julijanom, rađa mu se sin Slavko koji se 1940. godine utapa u rijeci Kupi na području Čabra. Taj će događaj, pedesetogodišnjeg Kolaru potpuno izbezumiti.

⁴⁴ Tema novele *Ptica nebeska* (1927.).

⁴⁵ Štefica je često bila Kolarova književna inspiracija, npr. za crticu *Kancelarijski intermezzo*, pripovijest *Benjamim Urlišić* ili *Čovjek bez fizionomije* i *Brezu*. Nikad prežaljena Štefica, oživjela je u liku Janice Labudan.

⁴⁶ Kolarovi seljaci govore kajkavskim narječjem Velike Gorice, Turopolja i Pokuplja, a mjesto radnje većina novela koncentrirana je na Bikovskom Vrh (Kravarsko), Bikovskim Goricama (Kravarske gorice), Velikom Gnjazdu (Velika Gorica), Kupskom Dolu (Pokupsko).

„Slavko Kolar uvijek je bio u vrlo prijateljskim odnosima s ljudima među kojima je živio i s kojima je službovao; barem s onima kojima je bio nadređeni, dok je s onima kojima je on bio podređeni, dakle sa svojim šefovima, znao često dolaziti u veoma oštre sukobe. Družeći se s malim ljudima, on je ulazio u njihovu psihu i to je bilo ono osnovno što mu je kao književniku omogućivalo da te ljude shvati onako duboko humano i da ih oblikuje onako psihološki temeljito, kao što su to likovi iz njegovih najboljih književnih ostvarenja, djela iz seljačkog života naroda pokupskog kraja“ (Sever 2021)

Nadahnut iskustvima iz Hruševca, desetogodišnji boravak u Petrinji bit će najplodonosnije Kolarovo spisateljsko razdoblje okrunjeno s dvije vrhunske zbirke novela *Ili jesmo ili nismo* (1933.) i *Mi smo za pravicu* (1936.) te će tako postati jedan nenadmašivi pisac koji bez imalo uljepšavanja i pretjerivanja „prikazuje svijet naše provincije, onu konzervativnu, nazdravičarsku sredinu, onaj njen ambijent svakidašnje pakosti, sitničavosti i podvala, u kojoj živi naš mali čovjek bijen svim mogućim nevoljama i napasnicima počev od lihvara, malih banaka, inteligenta koji je došao da su tu obogati pa do politikana“ (Simić 2021: 18). No, jednako uspješan bio je i na agronomskom području osuvremenivši petrinjsko gospodarstvo i školstvo. 1938. godine objavit će *Perom i drljačom* zbirku pripovjedaka i feljtona u kojima je potvrđena sva „tragika života hrvatskog sela, hrvatske provincije i velegrada, prikazivana, plastično i neuvijeno, kao u ranijim Kolarovim knjigama pripovjedačke proze“ (Čolak 2021: 112).

Kolar 1939. kratko prestaje s pisanjem jer odlučuje napustiti Petrinju zbog zaoštrenih odnosa s političkim neistomišljenicima, ali i sudskog ukora dobivenog od strane Banske uprave radi nekoliko objavljenih satiričkih pjesama i pripovijedaka. No „za poslijeratno književno stvaranje znao je reći da muči i sebe i papir“ (Sever 2021: 453). Premješten je u Požegu na mjesto ravnatelja Gospodarske škole, a nakon sporazuma Cvetković-Maček i uspostavljanja Banovine Hrvatske, biva proglašen predstojnikom Odjela za seljačko gospodarstvo. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske, Kolar će kao i Miškina odbiti Pavelićevu ponudu ministra poljoprivrede. Nakon toga, trajno se nastanjuje na državnom imanju Božjakovina. Kao ugledni književnik bio je u doticaju s političkim i književnim establišmentom razvivši mnoga utjecajna prijateljstva pa je tako Božjakovina postala mjesto okupljanja, ali i izvor brojnih informacija koje je Kolar, pod pseudonimom Sused, prosljeđivao partizanskom pokretu Moslavine, Zagorja i Kalnika. Obavještajnu službu

objavlja sve do 1944. godine kada biva razotkriven, no spašava glavu pridruživši se partizanima⁴⁷.

Nakon oslobođenja Jugoslavije, godinu kasnije, 1946. godine izlazi prva poratna zbirka humoreski *Natrag u naftalin* gdje je „nemilosrdno izvrgnuo ruglu svu jadnosti neljudskog našeg čovjeka koji je u tzv. endehaziji našao ovaploćenje ideje o hrvatskoj samostalnosti i dugo očekivanoj slobodi, o ljudima koji samostalno rade za sebe i za svoj narod“ (Čolak 2021: 112). Iako će 1947. godine biti izabran za predsjednika Društva književnika Hrvatske i potpredsjednika Matice hrvatske, Kolar će se i dalje sukobljavati s političkim režimom stoga se umirovljuje i posvećuje jedinoj ljubavi, književnosti. Ubrzo slijedi još jedan skandal, naime 1950. godine Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Odjelu za književnost i umjetnost, na mjesto dopisnog člana postavlja akademika Ervina Šinka umjesto Kolar koji je bio puno prikladniji izbor. Zbog te počinjene nepravde, Kolar je prosvjedovao protiv Akademije izjavivši da je na takvo važno mjesto, postavila nepismenog mađarskog Židova. Te riječi mu donose isključenje iz Društva književnika Hrvatske i žestoku polemiku s književnicima, pogotovo Miroslavom Krležom, Ervinovim štićenikom. Gungula, prozvana K und K afera (Krleža protiv Kolar), dugo će potrajati jer se Kolar nije mogao pomiriti s nepravdom koju je doživio. Mnoge satiričke aluzije na Krležu i intelektualce bit će predstavljene posljednjom zbirkom novela *Glavno da je kapa na glavi* (1956.).

Pedesete godine posvetit će pisanju političkih drama *Narod je strpljiv* (1947.) i *Sedmorica u podrumu* (1949.) te dramatisaciji i ekranizaciji najuspješnije novele, *Svoga tela gospodar*⁴⁸. Iako je Kolarova puna stvaralačka zrelost dosegnuta u razdoblju između dva svjetska rata kada je „rastao od novele do novele...polako se probijajući, postepeno, marljivo, neumorno i pouzdano, korak po korak“ (Jelčić 2021: 123), on je nesumnjivo bio književnik rijetkih dometa, sam vrhunac hrvatske književnosti, čovjek humanist koji je težio za socijalnom pravdom i čovječnošću. Želio je obogatiti hrvatsku kulturu izuzetno vrijednim opusom, nezaobilaznim u književnosti između dva svjetska rata, ali i filmskim scenarijima inspirirani njegovim novelama i likovima. S mišlju da će biti zaboravljen kao književnik, Slavko Kolar umro je 15. rujna 1963. godine.

⁴⁷ Godina oslobođenja, 1945. donijet će Slavku Kolaru malog dječaka, Dadu, kojeg će odgajati zajedno sa svojom drugom ženom, Milkom Grospić. Ulaskom dječaka u njegov život, Kolarove 1950-te obilježit će priče za djecu *Na leđima delfina* (1953.), a posebno *Jurnjava na motoru* (1961.) pripovijetka posvećena upravo malom Dadi.

⁴⁸ Izvođena na pozornici Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu pod redateljstvom Branka Gavella (1956.) te ekranizirana pod režijom Fedora Hanžekovića (1957.). Babajinu ekranizaciju *Breze* (1967.) nije doživio.

„Nemojmo i u slučaju fizičke smrti Slavka Kolara dopustiti i duhovno iščeznuće njegova djela. Neka ono bude odanošću najljepšem ventilu čovjekove slobode, smijehu i istini, ohrabrujući putokaz za rađanje novih satiričara i humorista. S nekrološkim frazama i lijepim riječima u staro gvožđe! Djela se traže, znači nova izdanja, novi izbori, pripreme za Sabrana djela i neprestana popularizacija njegova opusa i duha. Posljednji pozdrav starom, pokojnom suputniku i sapatniku sa šestog perona života. *Ili jesmo - ili nismo*“ (Kulundžić 2021: 212).

5.1. Interpretacija zbirke novela *Mi smo za pravicu*

Slavko Kolar, nasljednik Ante Kovačića, Gogoljevskog smijeha kroz suze, Šćedrinove i Thackerayove satire obogaćuje hrvatsku književnost jednom osebujnom remek-zbirkom, *Mi smo za pravicu*⁴⁹. Izdana je 1936. godine, u nakladi Matice hrvatske s građom koja je dotad neviđena. Selo, njegov čovjek i njegov život ponovno su ušli u pripovjednu prozu, ali ovog puta obogaćenom „spregom regionalizma bez nametljiva folkloru i bez jeftinih komičnih efekata“ (Frangješ, Žmegač 1998: 264). *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*⁵⁰, *Ženidba Imbre Futača* (1936., *Dani i ljudi*), *Svoga tijela gospodar* (1931., *Hrvatska revija*), *Breza* (1928., *Savremenik*), *Kriza* (1931., *Književnik*), *Mi smo za pravicu*⁵¹ središnje novele čine tijelo zbirke, mali ruralni mikrokozmos koji vrvi raznolikošću i cikličnošću motiva i tema Vukomeričkih gorica, dok prva i posljednja oblikuju kompozicijski okvir i politčko-povijesni kontekst⁵². Svih je šest novela⁵³ povezano socijalnom tematikom, fikcionalnim provincijskim središtem, turopoljskim dijalektom, ali i posebnim individualcima (Imbra Futač, Janko Klasnić, Mika Brezovački, Iva Pavučenc) koji zbog svoje drugosti i senzibilnosti dolaze u sukob s bešćutnom, surovom seoskom zatvorenom sredinom. Upravo na tim suprotnostima pojedinac-kolektiv, preodređenih za sukob, Kolar gradi humorističku koncepciju.

⁴⁹ Iz samog se naslova uočava politička konotacija (glavni slogan Mačekove politke) traženje pravde koja će zadovoljiti osnovna ljudska načela (slobodu, sreću i pravo na život). U svakoj noveli, jedan od likova zahtijevat će svoju pravicu.

⁵⁰ Novela posvećena Mihovilu Pavleku Miškini, pisana za zbirku, nije ranije objavljivana u časopisima.

⁵¹ Također inspirirana Pavlekovim djelovanjem, novela pisana za zbirku, nije ranije objavljivana u časopisima.

⁵² Vrijeme koje obuhvaća svršetak Prvog svjetskog rata, prve poratne godine, ekonomsku krizu, Karađorđevićevu diktaturu, naznake industrijalizacije.

⁵³ Svaku ruralnu novelu u zbirci možemo sagledavati kao zasebnu estetsku cjelinu, iako više njih mogu tvoriti jednu vremensku cjelinu, npr. *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* i *Mi smo za pravicu*, *Ženidba Imbre Futača* i *Svoga tijela gospodar*, dok se lirski intonirana *Breza* strukturno i vremenski razlikuje od prve dvije. Osim toga, Kolaru je svaka novela poslužila za psihološko oblikovanje ličnosti.

Zašto se Kolar povezuje s Gogoljom, Ščedrinom i ostalim svjetskim satiričarima? Kolar je imao dar za opažanje smiješnih sitnica, ali i za psihoportretiranje što mu je omogućilo duboko prodiranje u psihologiju turopoljskog seljaka oblikujući uvjerljive „seoske ambijente, u kojima se kreću plastično ocrtani i zaokruženi likovi seoskih junaka sa svojim najintimnijim, ljudskim preokupacijama“ (Čolak 2021: 111), prvenstveno zahvaljujući satiri⁵⁴ koja nerijetko prelazi u grotesku.

„Istrčali Pavunčeci, koliko god ih je bilo, da vide svatove. Pala tu i tamo poneka šala na račun mlade, ali ne odveć oštra, jer su junicu već svi vidjeli i iskazali joj svaku čast. Znali su uostalom da je tu važnija junica negoli cura... Kad je poslije večere, plesa i čitave te slave trebalo da mladenci pođu spavati, nestade Ive. Ustumaraše se po svim kutovima, zaviriše na tavan, na sjenik. Otkriše ga slučajno čak u suši nekakvog njegovog strica. Upro on da ne ide. On je, veli, svoga tela gospodar!

– Jesi li ti pri sebi? – zgranjavaju se ljudi.

– Kaj se mlade bojiš?

– Nek š njom spi gdo oće, ja neću! Ja sem svoga tela gospodar!

Pod vrhovnom komandom strica mu Tome zgrabiše tog neobičnog mladencu te ga odvukoše do mlade. Bilo je tu posla jer se dečko trgao i rukama i nogama, grizao i drečao. Bilo je i smijeha, jer takva čuda još nitko nije doživio“ (Kolar 2003: 51, 52).

Treba napomenuti da Kolar nije bio podrugljivi karikaturist⁵⁵, nego angažirani humanist. Njegov humor nije radi zabave, već „smijehom kroz suze odgovara na nevolje malog čovjeka“ (Težak 2021: 303) istodobno opominjući i ukazujući na izopačenost buržujskog svijeta, političku pokvarenost i izrabljivački kapitalistički sustav koji je doveo do žalosne socijalno-ekonomske slike predratnog sela⁵⁶. Jake, snažne i potresne novele su kronika vremena i čovjekovih nedaća, koje kroz tragiku seoskih junaka prikazuju sudbinu cijele nacije. Kolar je najkompletnije prikazao hrvatsko selo dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća, pristupajući seljaku bez predrasuda, tražeći nacionalnu i političku pravicu. Jedni kritičari će ga hvaliti „jer je prikazao ekonomsku zaostalost hrvatskog seljaštva“, a drugi će se

⁵⁴ Satira (lat. satira, satura-zdjela raznovrsnog voća) proizlazi iz književnikovog stava i njegovog posebnog viđenja stvarnosti. Riječ je o podrugljivoj, duhovitoj osudi ljudskih mana i negativnih društvenih pojava, koja se često koristi i kao sredstvo političke borbe. Služeći se alegorijom i hiperbolom, kroz komičnost ismijava licemjerstvo, oholost, zlobu, poroke i ostale prljavištine ljudskog karaktera, ali i društva. Satiričar ne vidi društveni napredak, sve dok se kolektiv ne oslobodi negativnih pojava.

⁵⁵ Jedina naznaka karikature jest kroz imena i prezimena, g. Konjetić, g. Podvinjušić, Stražnjičić, Ipsilonović, dr. Drempetić, dr. Junašević, kojima se ujedno karakterizira lik.

⁵⁶ *Ženidba Imbre Futača, Breza i Svoga tijela gospodar* razmatraju socijalnu bijedu, ekonomski položaj i sporo osvježivanje seljaštva tridesetih godina prošloga stoljeća.

„koncentrirati na činjenicu da je razotkrio jugoslavenski diktatorski režim i njegove predstavnike“ (Kadić 2021: 116).

Do Drugog svjetskog rata, u periodu burnih događaja hrvatskog društva, Kolar je sebe i svoj književni zavičaj izgradio u zagorskom i prigorskom selu, zadirući duboko u problematiku vremena i seljački sustav vrijednosti koji je veoma dobro poznao. Realistično s posebnim razumijevanjem mogao je opisati tegobe seljaštva, kobi muškarca i žene bez imalo predrasuda, idealiziranja i uljepšavanja. Prikazao ga je onakvim kakvim ga je vidio, suosjećajući s njegovim patnjama i radostima. Njegovi likovi seljaka nisu niti heroji niti idoli vrijedni divljenja, oni su „uglavnom nepismeni i prljavi, sebični i okrutni; na žene gledaju samo kao na objekte požude i ne mogu odoljeti ni najjeftinijem vinu; religija im doseže sirovo praznovjerje i strah od viših sila“ (Kadić 2021: 115).

„Ti su ljudi živjeli gore od stoke; bili su grubi, neiskreni, prljavi i pijani; nisu živjeli u skladu, nego su se neprestano svađali jer jedni drugima nisu vjerovali, jedni drugih su se bojali i nisu se poštovali... Ali ipak su bili ljudska bića, patili su i plakali poput ljudskih bića i u njihovim životima nije postojalo ništa što se ne bi moglo opravdati. Težak rad nosio je bolove po cijelom tijelu, ljute zime, oskudni usjevi, prenapučenost; a bez pomoći, nigdje nisu mogli tražiti pomoć... I doista, mogu li pomoć ili dobar primjer dati plaćenici, pohlepni, raspušteni i besposleni muškarci koji selo posjećuju samo da bi povrijedili, opljačkali i terorizirali?“ (Kadić 2021: 116)⁵⁷.

No seljakova primitivnost, zaostalost i grubost posljedica su političkog ropstva, beskrupulozne vlade. Tretirajući ih kao zadnji otpad, njihovo neznanje je dobro materijalno iskorištavala. „Oskudan je, prljav i težak život u otrcanoj narodnoj nošnji, u opanku i obojku, s kojim se miješa slaba industrijska roba. Pa ipak patrijarhalna kao i ona malograđanska porodica je smiješna i ujedno jadna te neophodno, u ljudskog čovjeka, budi osjećaj sućuti, nuka na razmišljanje“ (Vučetić 2021: 174). Stoga bi se seljačka zloća i oprostila, unatoč strahovitoj duševnoj i materijalnoj bijedi.

„Ima nešto u Kolarovu crtanju seljaka što ga, u vezi s umjetničkom snagom njegova izraza, u dijalogu, u kompoziciji radnje i u scenskoj vještini, izdiže iznad gotovo svih njegovih suvremenika. Kolar naime nije nikad ni patetičan ni sentimentaln. Nije, jer nije nikad moralni sudac, a i patetičnost i sentimentalnost razvijaju se na osnovi moralizatorskog stava prema prikazanom pjesničkom svijetu...Kolar ne glorificira, ne sudi, ne raznježuje se i ne plače. On prikazuje svoje seljake u nerazlučivoj vezi sa životom koji

⁵⁷ Poslije Čehova, primarne značajke hrvatskog seljaka dao je Kolar.

provode i s društvenim sistemom kojega su članovi. Prikazuje ih u uzajamnoj zavisnosti seoske naseobine i obiteljske zajednice, koja se brine za ekonomsku njihovu jedinicu, pojedinačno gospodarstvo. Savršen umjetnički sklad tih teških, tmurnih, neskladnih elemenata prožima Kolarove seljake, izvanrednom uvjerljivošću“ (Škreb 2021: 98, 99).

Pomalo plastični, pomalo istiniti, pomalo realni, Kolarovi seljaci predstavljaju šarenilo hrvatskog seljačkog života sa svim svojim manama i vrlinama gdje su službenici, činovnici, malograđani, načelnici, samo gosti. Po odabiru tema, odnosa seljaka-gospode, slike zagorskog pejzaža, susreta sa seljakovim željama, radostima, žalostima, vjenčanjima, pogrebima, međusobnim razgovorima, prezirima, nevoljama, razračunavanjima, naivnom stidnom erotikom u vremenskom sporom tijeku događaja, Kolar kao inicijator naprednih misli, kao socijalan pisac, zadire duboko u problematiku svog vremena. Svaka novela u zbirci *Mi smo za pravicu* sadrži poneku vrijednost, ljepotu i privlačnost, no najvažnije od svega je shvatiti njihovu osnovnu misao, tj. društvenu kritiku.

Novelu *Breza*, „par exesellence realističke umjetnosti“ (Kulundžić 2021: 197), Ljubo Wiesner uvrštava u svoju antologiju *Tisuću najljepših svjetskih novela* kao prozno djelo vrhunskog stila s istinski ocrtanim seljačkim tipovima, nadljuskim susoječajnim tonom gdje se smijeh, „sličan lahoru, nestaši s travom i cvijećem na svježem grobu“ (Kulundžić 2021: 197). Na dvadeset i pet stranica, čitatelj prati sudbinu, nježne, mlade žene Janice u uskogrudnoj, bešćutnoj seljačkoj, podravskoj sredini Labudan-brda. Već nekoliko tjedana, u velikoj mucu, leži na bolničkoj postelji⁵⁸ dok joj najbliži (svekar i svekrva) i okolina odbrojavaju posljednje dane. Pred dva mjeseca, preminula joj je kćerkica, žensko čeljade, koje svojim rođenjem nije nikom donijela radost. „Mala se curica preselila na drugi svijet prije negoli je pravo ovaj i zagledala. Uostalom, pravo je i učinila! Svi su joj to odobrili, jer šta će tu bez matere?“ (Kolar 2003: 10). Tanka, vitka, nježna poput breze nema mjesta u primitivnom okruženju sela Bikovca gdje „druge cure i snaše teško koračaju kao medvjedi“ (Kolar 2003: 13). U skladu s realističkim, ali i naturalističkim postavkama utjecaj miljea i socijalizacije u konačnici rezultira tragičnim ishodom pojedinca. Janica „opsjednuta željom za ljubavlju i ljepotom, ostaje neshvaćena i neprihvaćena od utilitarističke sredine“ (Kolar 2003: 182).

⁵⁸ Janica, hijerarhijski na dnu ljestvice, primorana je nakon poroda izvršavati seljačke poslove dok ostali ukućani spavaju.

Šokantno je saznanje što kao jedinka ostaje sama u posljednjim trenucima života. Ni za Janicom ni za njezinom kćerkom, ukućani, susjedi pa i Marko Labudan⁵⁹ ne prolijevaju suze, već stoički, sasvim smireno, gotovo ravnodušno prihvaćaju smrt koja im donosi materijalan trošak. Bez posljednjeg pozdrava s voljenim Markom, bez liječnika i bez dostojnog sprovoda, Janica napušta surovi svijet prepun patnje. Nakon Janičine smrti, Marko doživljava preobražaj. U polualkoholiziranom stanju, prepun srdžbe u tišini šumske krošnje, ugleda „zlatno, prozirno, drhtavo tkanje...“ pitajući se „Je li ona? Je li to doista ona?“ (Kolar 2003: 35). Posramljen, kiseo, raščupane kose pojuri kući na Labudan-brdo. Iduće jutro, vrati se sa sjekirom kako bi posjekao to fino, lijepo stablo da ga „ne sjeća sramote, da ga više ne plaši“ (Kolar 2003: 35). No, ne može ga posjeći jer se u njemu probuđuju davno zakopani osjećaji⁶⁰, tj. osjećaji koji su u seoskoj zajednici zabranjeni muškarcima.

Druga novela, tematsko-motivski bliska *Brezi* jest *Svoga tijela gospodar* koja je Kolaru, 1932. godine donijela nagradu JAZU za najbolju pojedinačnu novelu. Ponovno je riječ o „nesuglasju između urbanih moralnih i estetskih kanona i zatvorene ruralne zajednice“ (Kolar 2003: 182). Za sve je kriva Rumenka, krava „nikakva naročita životinja, nikakva fina pasmina, već obična bijedna bušica...koja je davala obilno mlijeka pa je u kućanstvu Jakoba Pavunčeca Bagušara vrijedila mnogo“ (Kolar 2003: 42). Ivinom nepažnjom, Rumenka se prejeda djeteline i naglo ugine, što njegovu obitelj strašno pogađa⁶¹. Taj težak materijalan gubitak, može se nadoknaditi jedino ugovorenim brakom. Stoga će zbog nove, šarene junice Iva biti prisiljen oženiti neprivlačnu, šepavu, sedam godina stariju Rožu Batinjan⁶². Iako će na taj način proizaći jedna vrlo nesretna zajednica s dvije mlade žrtve⁶³, oca Jakoba za to nije briga, uostalom „zar nije sam kriv? On je jednu kravu zatrajao, on neka drugu dobavi. Tako je i pravo. Uostalom, što je to ljepota i mladost? Neka je samo cura vrijedna i poslušna“ (Kolar 2003: 48).

Iva⁶⁴ smatra da mu je nanijeta nepravda te se ne želi prilagoditi društvenim zahtjevima koja od njega traže izvršavanje bračnih dužnosti. Tako Roža⁶⁵ ostaje „ni žena ni djevojka“ (Kolar 2003: 52) i oduzima joj se pravo na majčinstvo i ljubav. Unatoč njezinoj miroljubivosti, požrtvovanosti i vrijednosti, Iva za nju nema ni mio pogled, ni pozdrav iz

⁵⁹ Marko Labudan, najbolji barjaktar u tri župe, prepun šala i ludorija pozvan je na vjenčanje bogatih Žugečića. Najgore mu je što se Janica razboljela u krivo vrijeme, a ne zna što će ako izadahne na sam dan vjenčanja.

⁶⁰ U patrijahalnoj sredini muškarac ne plače. Suze su namijenjene ženama, nježnijem, slabijem rodu. Pravi muškarac ne plače, ne traži pomoć, već stoječki, mirno, podnosi svu tragiku.

⁶¹ Uz velike poreze jedva preživljavaju

⁶² S dvadeset i četiri godine, djevojke su se smatrale usidjelicama, tj. starim curama koje su bile na teret obitelji.

⁶³ Tragičnost natopljena Kolarovim suzama.

⁶⁴ Žrtva socijalizacije.

⁶⁵ Također, žrtva socijalizacije koja se ne bori protiv društvenih zahtjeva, već ih spremno prihvaća.

vojske, ni dodir, a kamoli poljubac. „Nije Roža bila nikakva vatrena ženska, nije u njoj ključala nikakva strast ni grešna želja, niti je bila željna neke naročite ljubavi i nježnosti...njoj je bilo samo do toga da bude žena, i da bude možda mati“ (Kolar 2003: 56). Kada Roža sazna, da Iva potajno odlazi k Jagi Škrinjarićevoj, bijesna odlazi u selo Taborište, babi Kati. Naumila je supruga zavesti čarobnim napitkom od sasušenog šišmiša. Na dan Svetog Martina, nastoji se domoći Ivine čaše, no kada Iva ugleda prah u vinu, pred svim seljanima stade šamarati Rožu i prigovorati roditeljima. „Baš ste me fino oženili! Nate, pogledajte si ju! Je li to ženska za me? (Kolar 2003: 64). Jakob nastoji spriječiti udarce nad Rožom, no ona se usprotivi. „Ne, ne japa! Nek me samo tuče!...Vudri, mili Ivek, vudri, neka bar po šake tvoje znam da sem ti žena! (Kolar 2003: 65). Roža od zakonitog supruga, radije prihvaća i nasilje⁶⁶, nego li njegovu ravnodušnost. To joj je potvrda da je Ivina supruga, njegov objekt i vlasništvo.

Nasilje nad ženama, dogovoren brak iz interesa, srozavanje u patrijahalnom hijerarhijskom lancu prenosi se i na Futač-Brdo, u selo Gladovec. *Ženidba Imbre Futača*, najdulja novela prvotno zamišljena kao roman, zasniva se paralelnom fabularnom tijeku koji prati dvije dobrostojeće obitelji, Futačeve i Jaguštovićeve. Za razliku od prethodne dvije novele, snažan je naglasak na humoru, tj. gotovo je svaki prizor obogaćen „smijehom do suza“.

„Dotle se već Imbri dogodila najveća neprilika, koja se momku može desiti. Vražje cure, prižmurile su malo, malo ih je bilo stid, ali svoju su namjeru izvršile hrabro i bez velikih skrupula: skinule su nesretnom Imbri gaće!... Golema žalost, jad i briga obužeše nesretnoga Imbru Futača, pa se on zagledao u gaće, kao u zvijezdu nebesku. Ej , što bi on dao onome, tko bi mu ih skinuo! Svoj grunt bi mu prepisao, i vragu dušu zapisao“ (Kolar 1980: 129, 130).

„KRČMA ŽUPNE CRKVE: točiona vina, piva i žestokih pića. Od ostalih – recimo *svjetskih* – birtija, ova se razlikuje po tome, što je u njoj ukraj vrata obješena mala porcelanska posudica za svetu vodu, a na glavnom zidu raspelo, s kojega Gospodin Isus Krist tužno gleda i sluša svoj veseli narod, gdje se krijepi kiselišem, kako pjeva, kako divno i sočno kune, kuca se, svađa, a ponekiput i pobije“ (Kolar 1980: 120).

Iako je naizgled riječ o veoma primitivnoj sredini, baziranoj na kršćanskim postavkama⁶⁷ i strogom bračnom moralu, stanovnici Futač-Brda kriju razne mračne tajne poput incesta, silovanja, vanbračne djece, predbračnih odnosa, preljuba, razvoda, prostitucije, no pitkim, pomalo pučkim tonom, Kolar mračne teme svodi na duhovito, naivno pripovijedanje.

⁶⁶ Nasilje nad ženama, suprugama bilo je sasvim uobičajeno i opravdano u bračnom odnosu.

⁶⁷ Stanovnici nisu toliko ni pobožni koliko su praznovjerni i odani poganskim ritualima. Smatraju da obrazovani čovjek, kao što je svećenik može izazvati vremenske neprilike, poput tuče.

„Govorili su ljudi iz ravnice da je taj kraj i *dragi bog zaboravio* i da je tamo i *vrag rekao laku noć*, a sve zato što su ti bregovi bili od željeznice 20-40 km daleko, dok je cesta samo jedna, a i ta da nas bog sačuva. Međutim Gladovčani, pa i ostali stanovnici tih žutih i zelenih brežuljaka štono su se nanizali kao redovi kratorovina, živjeli su ipak nekako u toj zabiti. Nalazili su čak i neke prednosti: djeca im nisu morala ići u školu; novine nisu tamo dolazile pa im nisu mogle pokvariti ni očiju ni duša; željeznice im nisu gazile blaga ni plašile konja; automobili im nisu dizali prašine (ako je koji nekim slučajem zalutao, nikad se više nije onamo zaletio)... Ljudi su ozbiljno i ustrajno glodali svoj kukuruzni kruh ako ga je bilo; pili svoje kiselo vino dokle ga je bilo; kopali su i orali svoje žuto-sive bregove kako su znali i mogli; koji put su se radi međe ili kvara oštro posvađali, kadikad čak i pobili, a za promjenu ili iz čisto pedagoških razloga znao bi gdjekoji da izbije i svoju ženu. Nedjeljom su išli u crkvu, bogu se pobožno molili... Živeći tako oni su umirali, ne nadajući se ni u vječnosti mnogo boljemu životu. Jer siromasi, kako su bili, znali bi češće izgubiti strpljenje pa opsovati ružno, te tko zna hoće li im bog baš sve oprostiti?⁶⁸“ (Kolar 1980: 113, 114).

„Otišao čovjek u vojsku, a kod kuće ostade mlada žena, mati i otac. Otac njegov, a njen svekar, bio čovjek još zgodan i živ, dok je baba bila sirota otrcana, kao stari opanak. Snaha bila mlada, luda, a možda i nešto vruće krvi. Stari je rado zagledao i u čašu i u snašu. Ali najviše bijahu krivi kukuruzi koji su te godine nekako osobito visoko narasli, pa eto, iz prilike nastala neprilika. Moralisti bi rekli: Nemoral! Dekadansa! Propast!... Kakav mudri doktor graknuo bi: Perverzitet! Moralno defektni tipovi!... Velečasni je opet grmio kroz dvije-tri prodike o Sodomi i Gomori, i o nečastivome i njegovim poganim prstima, a u stvari najviše su krivi bili kukuruzi“ (Kolar 1980: 126, 127).

U obitelji Jagušićevih, gluhonijemi Franc zvani Nemek, svestrani prepredeni trgovac, otac je šestero sinova i kćeri jedinice, Barice. Iz teškog siromaštva, uspio je kroz dvadeset godina rada proširiti imanje na čitavih petanest jutara zemlje i sagraditi pristojnu kuću i staju. Ponosan na svoj trud, želi svima pokazati kako šalje Baricu s bogatim mirazom u dobrostojeću obitelj. Za vjenčanje namjerava prirediti pečeni odojak⁶⁹, no saznanjem da je supruzi Roži pobjegla svinja, dohvaća bič iz sinovljeve ruke.

„Vrišteći poletjela ženskadija, ali u Nemaka bile dugačke noge, te ih on dostigao lako. Kako je opatrnio bičem snahu jednu pa drugu preko leđa, poviše se one kao breze na vjetru. Zatim je svu pažnju obratio zakonitoj svojoj

⁶⁸ Karakterizacija okolinom.

⁶⁹ Simbol moći u selu.

drugarici, nesretnoj Roži. Poletjela jedna žena kroz mračni Šljivik, i lelek njen, jauk i zapomaganje orili se niz brdo i dolinu. Ništa od toga nije čuo Nemač, nego i sam kriješćeći i urlajući vitlao ženu, ne više bičem, nego okrenuo samo bičaljce pa opletao po tankim rebrima, po glavi, kud je dohvatio⁷⁰ (Kolar 1980: 150, 151).

Uz izgublenu svinju, razboli mu se i junac te Nemeka spopadne dvostruka nevolja. Najradije bi odgodio kćerino vjenčanje, no Barica je već „zakaparena“ od strane Futačevih. S druge strane, ni Imbri Futaču nije do ženidbe ni do cure, već do paklice cigareta i plandovanja na paši. Bio bi zadovoljan i sa služenjem vojske „da bude malo pametniji i učevniji“ (Kolar 1980: 115), no u svijesti njegovih roditelja, to je nepotrební trošak. Stoga, mladić „trome pameti, a zečjeg srca“ (Kolar 1980: 117) prisiljen je oženiti se Baricom, djevojkom „iz dobre i pobožne kuće...koja za miraz nosi četiri hiljade forinti, jednu kravu i ostalo što još spada: škrinju, krevet, pa čak i ormar s ogledalom“ (Kolar 1980: 117, 118). Psihički i fizički više mu je privlačnija Jaga Škrinjarićeva, siromašna djevojka na lošem glasu⁷¹, no Imbra, slabić kakav je⁷², pokorava se ocu i njegovim željama⁷³ jer ipak Barica donosi povelik novac i komad zemlje.

Pavlu Futaču, općinskom odborniku, desnoj ruci velečasnog⁷⁴ i glavnom čovjeku Bikovih gorica, stalo je samo do materijalnih sredstava i dobrog glasa u selu. Prikazuje se kao izrazito moralan čovjek, dok s druge strane nadmudruje i finansijski iskorištava svoju snahu Ljubu Mlinarić-Dugijanku⁷⁵, mladu udovicu. Bez njezinog znanja, prodaje njezin miraz, kravu Belavu, te joj na kvaran način ne uručuje zarađeni novac. Za Ljubu, dom Futačevih postaje vučja jazbina, gdje ju svakodnevno fizički i finansijski osakaćuju. Iz mlade, crne golubice pretvara se u usahlu, ogorčenu ženu željne osvete. Unatoč svađama, prijetnjama i moljenju, Ljubi prekipi te na dan Imbrinog vjenčanja, zapali dom Futačevih⁷⁶.

⁷⁰ Nakon premlaćivanja svoje supruge, navečer ne preza od toga da legne u zajedničku, bračnu postelju i prisli ju na neželjeni spolni odnos iz kojeg će proizaći nova trudnoća. Unatoč sedmero djece, Nemeka „ne boli glava koliko je djece i što će im ostaviti jer se za to brine dragi Bog“ (Kolar 1980: 156). Stoga na sramotu i zgražanje najstarijih sinova, pod stare dane ima potomke.

⁷¹ Motiv pale djevojke. Jaga je djevojka od dvadeset i šest godina koja je živjela s jednim Goraninom u izvanbračnoj vezi, što je u to vrijeme bilo nedopustivo, gotovo sablažnjivo.

⁷² Eksternom analepsom se saznaje da su petnaestogodišnjem Imbri, djevojke na ispaši, skinule donje rublje i zavezale ga na vrh stabla.

⁷³ Pavle Futač ima tri sina, stoga mu je važno da se što bolje ožene, kako jednog dana, pri diobi, ne bi ostali siromašni.

⁷⁴ Ironija je ta što njegov sin Imbro ne može upamtiti Deset Božjih zapovijedi prilikom engajmenta, tj. zavjete za sklapanje kršćanskog braka.

⁷⁵ Postojali su dogovoreni brakovi s kojim su mladenci bili zadovoljni. Ljuba i Štefa su se zaljubili, već i prije samog braka, no njegovim odlaskom u vojsku te naposljetku i smrću, započinju Ljubine nevolje.

⁷⁶ Simboličan završetak po uzoru na Čehova.

„Nikada se njezine dvije hiljade nisu našle! Imali su tu posla i žandari i općina, pa i sam velečasni. Tek do suda nije došlo. Bilo je tu vike i psovke, natezanja svakakvoga, ali se nikad nije račistilo kuda su nestali novci. Ostao je kriv neki nepoznati džepar, jer na Pavla Futača se nije moglo posumnjati. Zamjerilo mu se doduše što nije bolje pazio, ali on sve odbijao na piće, na gužvu u onoj gostionici kamo su bili svratili putem kući. Najzad on je obećao da će snahi tu štetu nadoknaditi. Ne najedanput, jer mu je to nemoguće, nego u nekoliko puta. Pri tom je i ostalo...No, još ima pravice na svetu, jošće ima boga na nebu!“ (Kolar 1980: 176, 177).

Mi smo za pravicu, nastavak novele *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* gdje se Janko, sad već odrasli muž, s točnim značenjem slobode i pravde bori protiv svog ljutog neprijatelja Jurice Hitreca. Novela započinje in medias res, odbijanjem bolesnika od strane čangrizavog doktora Mirka Kotarskog. Sasvim klonulog uma, sve dublje tone u svoje misli prisjećajući se nedavnih događaja⁷⁷. Godina je 1935⁷⁸., vrijeme parlamentarnih izbora u Kraljevini Jugoslaviji. Pedesetogodišnji Mirko Kotarski, ovaj put želi glasati za opoziciju jer samo jednom se živi pa neka onda bude i pošteno. Supruga, „ljuta opozicionarka, Hrvatica – vatra živa, ona ga razumije potpuno...samo u nje je bilo nešto življe pamćenje negoli u njega“ (Kolar 2003: 152), podsjeća ga da svoju odluku dobro razmotri jer zadnji put, pred deset godina, kada se borio za narodnu stvar, nadležni su mu prijetili umirovljenjem. Uostalom, imaju i djecu stoga mora pripaziti i na njihovu budućnost.

Nezadovoljan supruginim savjetom, odlazi Ratkoviću, školskom kolegi koji ga također odvrća od pogubne namjere. Smatra da je bolje prihvatiti prljava društvena pravila i zatomiti patriotske osjećaje jer ipak kao činovnici, birokratski aparat Kraljevine Jugoslavije ne trebaju svojim glasom ići protiv vlade, nego za vladu. Uostalom možda je pametnije i ne glasati te u miru dočekati starost. „Treba biti pošten, ali zato ne treba srljati u propast! Tko pita za najprosječnijeg doktora Europe, kako se ti sam nazivaš!? Zar ti ne vidiš kuda srlja ta ista Europa, kako joj svako minuta prijeti rat, lom i slom?!“ (Kolar 2003: 154).

Malo-pomalo jenjavajući, Mirkova se čvrsta odluka potpuno ugasila kada mu sin završi u zatvoru. Također, mnogi nalik Mirku pod pritiskom vladinog kandidata, odvjetnika dr. Jurice Hitreca⁷⁹ i prijeljama Joze Benkovića⁸⁰, nekadašnjeg mađaronskog predstojnika

⁷⁷ Eksternom analepsom se saznaje što prethodi doktorovom očajnom stanju.

⁷⁸ Tada se moglo glasati za Jevtićevu Jugoslavensku narodnu stranku, Mačekovu Ujedinjenu opoziciju, Ljotićev ZBOR i Maksimovićevu Listu staroradikala.

⁷⁹ Nekada gorljivi pristaša austrougarske vlasti, brzo se prilagođava novom režimu te postaje beskrupulozni političar.

⁸⁰ Likovi iz novele *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* ponovno se pojavljuju. Čitatelj saznaje što se s njima dogodilo nakon sedamnaest godina. I dalje uporabom sile i raznoraznih prijetnji nastoje ostvariti svoje ciljeve.

koji „je građane podijelio u otvorene neprijatelje države i prijatelje države“ (Kolar 2003: 158), lažno glasaju. Na dan izbora za Narodnu skupštinu, 05. svibnja, Mirko⁸¹ je nakon neprospavane noći glasao za karađorđevićevski režim, no prije toga, u ranojutarnjem odijevanju, pljunuo je u ogledalo, u svoju sliku, rekavši: „Bijedniče, mizerijo, kukavice, ništarijo! Gadiš mi se!“ (Kolar 2003: 161). Prisjećajući se tih nemilih događaja, povratkom u narativnu zbilju, pozove kumeka iznakaženih, otečenih usta. Bio je to Janko Klasnić, „simbol hrvatske narodne energije, seljačkog vitalizma i vjere u pobjedu pravice“ (Visković 2021: 346) kojem su žandari, kundakom izbili čeljust⁸². Pucao je na Juricu Hitreca, krvnog neprijatelja, koji se nakon održane skupštine vraćao u Veliko Gnjezdo. Janko nije bio dobar strijelac pa ga je promašio, no iako lišen nekoliko zuba i dalje vjeruje u pravdu, u njezinu dostižnost. „Bude došlo sunce i pred naša vrata i onda mi bude onaj ki mi je zube stukel dal i nove delati o svom strošku!...Ili on ili onaj ki mu je zapovedal takve stvari delati...Znate kak je, mi smo za pravicu. Mi u pravicu verujemo i mi se ne damo!“ (Kolar 2003: 164). Janko Klasnić ne egzistira o mjesečnoj režimskoj plaći, prijetnje vladinih činovnika i mišljenje okoline ne utječe na njegovu ljubav prema slobodi i pravdi, stoga za intelektualce poput Mirka Kotarskog postaje inspiracija i predmet divljenja.

„Stao doktor Mirko Kotarski uz prozor. Zamislio se. Janko Klasnić već prelazio preko puta na drugu stranu. Tur mu bio poderan i nezgrapno zakrpan nekom žutom krpom. Opanci stari, traljavi, sivi. Ali hod je bio miran, čvrst. Pa još kad se ogledao na doktorov prozor, nasmijala mu se dva oka, vedro, skoro obješenjački. Taj eto vjeruje i zato je kadar i da izdrži! Tko mu šta može?!.. Opet je oblak žalosti poklopio doktorovu dušu. Nešto ga ugrizlo za srce. Nešto nalik na stid i zavist“ (Kolar 2003: 165).

5.2. Kriza

Povećana kvaliteta života, hiperprodukcija, neravnomjerna distribucija novca, rastući jaz između bogatih i siromašnih, Hooverovo pasivno djelovanje samo su neki od elemenata koji su 1929. godine uzrokovali Veliku gospodarsku krizu. Slom njujorške burze uzrokovao je gospodarski raspad diljem svijeta pa i na našim prostorima, što je najviše osjetilo seljaštvo kao posebna socijalna kategorija. „Ključ za razumijevanje seljačkog gospodarstva u doba

⁸¹ Mirko kao predstavnik hrvatske inteligencije je žrtva društva i slabić prisiljen da vlastite ideale žrtvuje za opstanak.

⁸² Mihovil Pavlek Miškina kao predstavnik lijevog krila Hrvatske seljačke stranke, 1939. godine je u Beogradu pred čitavom salom ispričao jednu crticu iz svog života. Kao glavni predstavnik Đelekovca, odlučio se zauzeti za svoje sumještane, stoga je otišao u žandarmerijsku stanicu. Umjesto mirnog razgovora, narednik Nikolić kundakom je izbio Miškini dva zuba. Kolaru je upravo ta anegdota bila inspiracija za novelu *Mi smo za pravicu*.

kapitalizma je tržište. Preko tržišta dolazi seljački život pod vlast novca sa svim njegovim posljedicama: izrabljivanjem seljaka, krizama osiromašenjem seljaštva, koje naposljetku dovodi do gubitka krova nad glavom“ (Bićanić 1936: 39). Kapital, seljačko gospodarstvo podvrgava sebi, stoga je njegovom krizom život na selu postao nesnošljiv. Već je od 1926. godine, cijena ratarskih proizvoda poput pšenice i kukuruza, počela naglo padati, da bi najnižu razinu dosegla 1931. godine kada naglo padaju i cijene stočarskih proizvoda.

Mnogi hrvatski seljaci će reći: „Sve što kupujemo tako je skupo, a što prodajemo tako je jeftino, da si seljak svakoga dana može kupiti sve manje proizvoda potrebnih za život njegov i njegove porodice“ (Bićanić 1936: 40). Padom cijena, porasli su ne samo osobni troškovi (prehrana, obuća, odjeća), već i porez, kamate i dugovi. Uz to, očekivala se veća proizvodnja i prodaja poljoprivrednih proizvoda, što u većini slučajeva nije bilo izvedivo zbog ograničenih gospodarskih mogućnosti⁸³, premalo zemlje, previše članova obitelji. Novo geslo koje će se pojaviti za vrijeme krize bit će: „Kupuj što manje, prilagodi svoje gospodarstvo i svoj život svojim gospodarskim snagama, i nastoj da što više proizvedeš sam od onoga što ti treba za život. Nemoj kupovati skupo da ne moraš prodavati jeftino“ (Bićanić 1936: 42).

Stoga, Kolarova *Kriza*⁸⁴, novela izrazito socijalnog angažmana, progovara o teškoj gospodarskoj situaciji s kojom su se suočavali seljaci tridesetih godina prošloga stoljeća. Riječ je o prodaji najvrednijeg seljakovog prihoda, stoke. *Kriza* započinje in medias res, gdje u prvi plan izbija petnaestomjesečni junac Jelen⁸⁵, koji se sa svojim gospodarom, vraća u selo Gladovec. Retardacijom radnje, koja uključuje i eksternu analepsu, saznajemo da Mika Brezovački, predstavnik hrvatskog siromašnog seljaštva⁸⁶, po ko zna koji put bezuspješno ne uspijeva prodati junca kako bi namirio porez. Već se na samom početku, zamijećuje gospodarsko-ekonomski kontekst.

„Bila tu i Kata, žena Mikina, stvorenje inače krotko i ozbiljno. Ali tu bi svakome u oči skočila. Šta oni misle? Gdje je tim ljudima pamet i poštenje? Nisu ona i njen muž junca ni ukrali ni na cesti našli, već ga još prošle jeseni kupili za sedam stotina i pedeset dinara, čitavu ga zimu suhim sijenom hranili, pomalo ga i 'šrotali', pa sad ga dadu za sto i pedeset, uz čitave dvije stotine gubitka, mjesto da zarade barem tri stotine? Imadu li ti prekupci duše?!“ (Kolar 2003: 67).

⁸³ Priroda, ponekad veoma surova, „nekome je mati, a nekom maćeha“ (Bićanić 1936: 17), za seosko stanovništvo više maćeha, nego li mati. Prvenstveno zbog nedovoljne obradive, plodne površine koja bi prehranila jedno kućanstvo. Uz velike suše, ljudi bi čitavu godinu više ostajali gladni, nego li siti.

⁸⁴ Jean Dayre, profesor francuske književnosti i dekan Francuskoga instituta u Zagrebu od tridesetih sve do pedesetih godina prošloga stoljeća, 1933. preveo je *Krizu* na francuski jezik.

⁸⁵ Zanimljiv poredak uloga, prvo junac pa zatim gospodar. Život stoke važniji je od ljudskog života.

⁸⁶ Tipičan lik, tj. predstavnik određene društvene klase i njenog svjetonazora.

Ne želeći prodati junca ispod cijene, Mika se nada skorašnjem gospodarskom oporavku, no kriza, prolaskom vremena, sve više napreduje. Tako je Jelen porastao i ojačao, a njegova se vrijednost upola smanjila. Mikino nezadovoljstvo postaje sve veće jer se prodavanje svelo na neprekidno lutanje od sajma do sajma. Na dan Svete Terezije, odluči ga prodati pod svaku cijenu.

„Na Miku Brezovačkog natrapao ipak neki mesar. Udešen kao fini gospodin: Vozni kaput, žute polucipele, obrijani brkovi, mirisna cigara. Pogodiše se na vagu: dva dinara kilogram žive vage. Mika doduše još nije tako trgovao nego po seljački: poprijeko. Uostalom nije bilo više promišljanja, vrag je svoje već odnio pa neka odnese i junca. Nema više onog dugačkog pogađanja koje je trgovini davalo tolik čar, nema onog lupanja u dlanove, natezanja i nadmudrivanja, već kratko i bez pogovora: hoćeš ili nećeš?!“ (Kolar 2003: 71).

No, Mika nezadovoljan mesarovom ponudom, preuzme nazad svog već obilježenog junca te se uputi k izlazu, pitajući se: „Gdje je taj Bog, gdje je pravica? Gdje je kolera da podavi sav svijet“ (Kolar 2003: 73)!? Unutarnjom, fiksnom fokalizacijom, čitatelji prate Mikin svjetonazor odnosno očajnost prouzročenu gospodarskom krizom. U ilegalnoj gostionici Jandre Turkovića, čiji „zloglasni direktor grebe grlo kao turpija⁸⁷“ (Kolar 2003: 76), pokreće se glavno socijalno-političko pitanje seljaka, gdje Mika zajedno s kumom Vidom Barberićem, gorljivo iznosi svoj osjećaj za pravicu.

„Što seljak treba, sve je doboga skupo, a što prodaje, to je bez cijene. Onda je došlo pitanje poreza i nameta. Svi su se jednodušno slagali da bi ih trebalo, ako ne ukinuti, a ono bar na pola smanjiti. Pa onda činovničke plaće! Zašto gospoda da tako dobro žive dok se muž-seljak muči bez ikakve koristi? Lako je sjediti u kancelariji, u toploj sobi pa svakoga prvoga pobrati plaću! To bi svatko znao! Treba plaće prepoloviti pa će onda biti seljaku lakše. Pa trgovce okljaštriti, da, i trgovce...

– Gdje je tu račun, braćo moja?... Je li to, bumo rekli, organizacija?... Kaj će ti kuća i grunt kad na njemu, burno rekli, nemreš egzistirati“ (Kolar 2003: 77, 78).

Pod utjecajem alkohola, izrevoltirani Mika sav svoj gnjev iznosi protiv države koja je omogućila društvenu parazitologiju (trgovci, činovnici, ostala birokracija) i nametničko

⁸⁷ Iza naizgled smiješne izjave, krije se snažan socijalni kontekst. Taj mali, neprimijećeni seljački svijet opijajući se nastoji pobjeći od nedaća svakodnevnog života.

egzistiranje na račun seljaka i radnika⁸⁸. Unutarnji monolozi i slobodni neupravni govor omogućuju poniranje u psihički život lika i njegove misaone tokove pa tako dolaskom žandarmerije u gostionicu, Mika odlazi sa svojim juncem prema Bikovskom Vrh, razmišljajući:

„Žena će vikati, kritizirati, rugati se, zabadati i na kraju izvući batina. Nije on kao gospoda, da bi se udobrovoljio vinom. I ako zapjeva, duša mu je gnjevna i žalosna. On je siromah čovjek, u njegovo se srce, kad je trijezan, toči i taloži čemer i jad. A kad se napije, onda se taj talog jada uzburka, uzmuti, i sva mu se utroba, sva nutrina napuni gorčinom i željom za osvetom, za zlom!... Baba će dakle dobiti batina, to joj stoji zapisano“ (Kolar 2003: 80, 81).

Kulminacija novele odigrava se u općinskom odboru kada Mika odluči da je došlo vrijeme razračunavanja s činovnicima. U bilježnikovom uredu, pripit reče: „Gospon bilježnik... je li vi znate kaj je to kriza?... A?... To vam je kad ja svojeg junca deset put teram na sejem, a nemrem ga prodati!... To je moja kriza, ali to bu i općinska kriza, jer ja ne bum mogel platiti svojih, bumo rekli, dažbina!... Ha, je li dobro govorim“ (Kolar 2003: 81, 82)? Činovnici ga ismiju, no Mika ozbiljan u svojoj namjeri, ustanovljuje da je junac nestao. Odjedamput, točka gledišta se premještava na lik sićušne, mlade učiteljice Beatine koja žuri „na večeru u gostionicu Mukića Schwarzenberga“ (Kolar 2003: 83). Ona, Bikovski Vrh, smatra surovim, bešćutnim podnebljem, žalosnom pustoši u kojoj nema nikakve zanimacije. Gnuša se nad zemljanim podom svoje sobe, zastrašuje ju slabo svjetlo petrolejke i uski, tvrdi krevet. Beatina urbani, građanski svjetonazor ne može prilagoditi surovoj „azijatskoj selendri, u osami i tuzi“ (Kolar 2003: 84)! U cijelom, tom mračnom ozračju, iskrsava lik mamurnog Mike koji očajno doziva svog nestalog junca: „Jelen! Oj Jelen, gde si, sunce te Božje ne grelo“ (Kolar 2003: 84)⁸⁹.

5.3. Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu

Kolar „literarnim sredstvima nastoji uobličiti veliki povijesni pano“ (Visković 2021: 343)⁹⁰ pa svoju zbirku *Mi smo za pravicu* simbolički zaokružuje dvjema novelama prikazavši jedan vremenski tok, od 1918. do 1935. godine, u koji ukalupljuje atmosferu novih društvenih odnosa, gdje se jedni uzdižu i prilagođavaju, drugi uznemirene savjesti bježe, dok se seljaštvo nada novoj slobodi. Prvu, početnu novelu *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao*

⁸⁸ Mikina tragičnost.

⁸⁹ Mikina financijska propast simbolizira privrednu krizu Prve Jugoslavije, ali i cjelokupnu ekonomsku sliku svijeta.

⁹⁰ Flakerova, realistička postavka.

slobodu i završnu novelu, *Mi smo za pravicu*, povezuje lik Janka Klasnića kroz kojeg se prati djelovanje jugoslavenskog režima. „Metonimijski simbol cjelokupnog hrvatskog seljaštva“ (Visković 2021: 334) i predstavnika zdravo-naivnog seoskog razmišljanja, čudesne energije i vitalnosti će socijalna nepravda motivirati i preobraziti u borbenog puntara za pravicu.

Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu započinje in medias res, na Bikovskom Vrhu 1918. godine. Približava se kraj Prvoga svjetskoga rata, a mali Janko Klasnić, premlad za raznos poštanskih pisama, ipak namjerava preuzeti djedovu dužnost jer „bio je željan svijeta i svjetskih čuda... U Velikom Gnjezdu bijaše tek jednom i u pameti mu ostalo sasvim mutno, blijedo sjećanje na ogromnu crnu mašinu iz koje sukljaše strašan dim dok su se za njom po željeznim tračnicama kotrljale nekakve zgodne kućice na kotačima“ (Kolar 2003: 86). Osim novih tehnoloških dostignuća, nada se i ponekoj zanimljivoj pripovijesti koja se odvija u Velikom Gnjezdu, stoga se Janko upućuje u bilježnikov ured kako bi preuzeo poštansku torbu. U međuvremenu, čitatelj saznaje što se odvija pred samu kapitulaciju Austro-Ugarske Monarhije⁹¹. Žitelji Bikovskih Gorica ne oskudijevaju, imaju onoliko koliko im prilike dozvoljavaju. Žene su samostalnije nego ranije jer osim kućanstva i poljoprivrednih poslova, počinju privređivati. Kroz trgovinu izlaze u javnu sferu. „Znale su i na sajam otići, pognati onamo i kakav par volova. Tu uđoše u svijet, u trgovinu, pa se i njihovi dlanovi zažarili u oštrom pogađanju i nabijanju“ (Kolar 2003: 87, 88). Svećenik i bilježnik nikada nisu bili bogatiji, u njihovim dvorištima sve sami purani, prašćići, a u podrumima teče vino i rakija.

Filmskom tehnikom, dinamično se izmjenjuju kadrovi kako bi se stekao dojam kaotičnosti i nemira koji vlada. „Gospoda su sve nestrpljivije iščekivala novine“ (Kolar 2003: 89), dok je narod „dobro načulio uho ne bi li uhvatio kakvu zanimljivu i važnu novost: kad će se i kako će se svršiti rat“ (Kolar 2003: 89) pa tako Jakob Blažinčić i Jankov djed, Jure Klasnić raspravljaju o kapitulaciji Bugarske, novom uređenju Hrvatske i dolasku seljačke pravde odnosno slobode⁹².

U drugom dijelu novele, fokalna točka premještava se na punašnog Franju Špoljarića, općinskog načelnika i bilježnika koji je „pune četiri godine vjerovao u konačnu pobjedu Austrije i Njemačke“ (Kolar 2003: 93), a sada pred kraj rata, svaka nova vijest vezana uz kapitulaciju Austro-Ugarske unosi mu novi nemir. Dolazak kotarskog predstojnika, Joze Benkovića, na Bikovski Vrh, stvorit će potpuni kaos u općinskim uredima. Blagajniku

⁹¹ Sižejni paralelizam, uz Janka Klasnića uvode se i ostali predstavnici društvenih staleža koji zastupaju određene svjetonazore, političke ideje i socijalne interese.

⁹² Janko prisluškujući razgovor po prvi puta čuje riječ sloboda, no ne razumije njezin smisao.

Panižiću „srce će skočiti u grlo“ (Kolar 2003: 97) jer je baš sinoć na pokeru, izgubio tisuću kruna koje je „posudio“ iz kancelarije⁹³. „I sad eto mu još i predstojnika!...Skontrirat će mu blagajnu, i onda ga je vrag ručao. Od same pomisli na to prošao mu sav mamurluk, razbistrio se i razdramio u tren oka“ (Kolar 2003: 97). No, Jozo Benković, pritom ukazavši na to da portrete cara Karla⁹⁴ i njegove supruge Zite ne uklanjaju prije službene promjene vlasti, ne dolazi radi provjere blagajne, već radi razgovora o strogo povjerljivim informacijama.

Benković, Špoljarić i Panižić predstavnici su koruptivnog birokratskog aparata kojima raspad Austro-Ugarske Monarhije nikako ne odgovara jer donosi gubitak visokog položaja, društvenog statusa i raznoraznih povlastica. Od sve trojice, najviše je prestravljen Benković, tiranin koji se „boji da stari grijesi ne iziđu na sunce“ (Kolar 2003: 107)⁹⁵. Usplahiren nad nadolazećim vremenima, bahatom činovniku je sablažnjiva pomisao da bi zubar, jedan buržuj, mogao postati vođa jednog naroda ili da bi mogli uslijediti krvavi događaji nalik onima u Rusiji⁹⁶.

„Narod je kao bik! Jeste li razumjeli: kao bik!..Dok mu je lanac oko rogova a brnjica u njušci, on je dobar, miran i pokoran. Ali sada ti lanci pucaju, lome se, pa se treba pričuvati i te kako toga bika, tj. pardon, htio sam reći, naroda!...Dragi moj Špljariću, teška su vremena! Zlo se sprema, ja vam kažem...Čitali ste valjda šta je bilo u Rusiji... Slično će biti i kod nas!...Zlo nam se piše!“ (Kolar 2003: 99).

Sluganski mentalitet narodnih izrabljivača potvrđuje se bilježnikovom izjavom pred učiteljom Carom⁹⁷: „Kakva sloboda!...Šta će meni sloboda?...Ja sam činovnik!“ (Kolar 2003: 113). Franjo Špoljarić već dvadeset godina obavlja svoju dužnost u „tjjesnoj, niskoj, zagušljivoj sobi“ (Kolar 2003: 109), pristojno živi i nevažno mu je, hoće li slušati naredbe domaćih ili stranih vladara. Pribojava se jedino narodnog gnjeva te kada Janko slučajno, bez kucanja uđe u njegovu kancelariju, pomisli da treba „biti pristojan i učtiv čak i s ovakvim seoskim deranom kakav je taj zeleni unuk onog starog kukavca Jure Klasnića... u nezgodnom času može postati nezgodan i takav komarac. Ima pravo kotarski predstojnik, treba biti pristojan s narodom, ne izazivati ga“ (Kolar 2003: 110).

⁹³ Birokratski aparat nemoralno provodi svoju službu.

⁹⁴ Posljednji austrougarski car.

⁹⁵ Gospoda se pribojava osвете seljačkog naroda zbog svih zlodjela koja su počinili (rekvizicija, batinjanja, stroge kazne, nemar za narodne potrebe). Počinju se skrivati, bježati i naoružavati.

⁹⁶ Oktobarska revolucija.

⁹⁷ Predstavnik siromašnog dijela inteligencije koji se zalaže za slobodnu Hrvatsku pod vodstvom narodne vlade.

Zdravko Hitrec, odvjetnik i predstavnik nauglednijeg establišmenta Velikog Gnjezda nastoji u novosnovanoj državi sačuvati svoj stari ugled i ostvariti moguću političku karijeru⁹⁸ zamjenjujući austrougarske parole, jugoslavenskim. Zaokupljen je pisanjem intelektualnog govora o slobodi jer „došlo je novo vrijeme i otvaraju se novi vidici. Osjetio je potrebu da i on nešto rekne, da se pokaže, da se istakne i da se eventualno utisne u prve redove“ (Kolar 2003: 119). Za uvodnu riječ, potrebni su mu stihovi Gundulićeve *Dubravke* o slobodi, no ne slobodi koju su priželjkivale narodne mase. Na velikoj narodnoj skupštini trebao je prisustvovati inteligentniji, buržujski sloj Velikog Gnjezda, no u neizvjesnoj, mučnoj atmosferi gdje svakodnevno pristižu razne obavijesti o pljačkanju i ubojstvima, mnogi su se povelili za primjerom g. Morica Schlossbergera⁹⁹. Sin doktora Hitreca, Jurica, poručnik u austrougarskoj vojsci, odlučio je oformiti novu narodnu gardu. Čovječanstvo je dijelio hijerarhijski, na časnike, dočasnike, vojnike, babe, smeće i civile, domaći ljudi za njega su bili „zrak“, ali promjenom vlasti morao se prilagoditi i podijeliti vojničke puške za skupštinu kojoj će svi prisustvovati.

Donedavni austrofilii, mađaroni i aristokracija okupili su se u Velikom Gnjezdu kako bi raspravili o novom državnom uređenju, poretku i daljnjoj budućnosti. Hitrecov vatreni patriotski govor, u kojem iskorištava Gundulićeve stihove o slobodi, slobodi „u apstraktnom smislu riječi“ (Spalatin 2021: 129), stanovnici Bikovskog Vrha ne razumiju, kao ni novo bratstvo i jedinstvo. Znaju samo da se iza svih tih riječi krije prevara i nadmudrivanje.

„– Čujte, kume, kak je to: ovaj fiškal, kak mi se vidi, govori horvatski, ali ja ga itak skorom niš ne razmem!

– Je, moj dragi, to vam tak dojde: on vam je fiškal i gospon, a znate kak je, fiškali i gospoda motaju, motaju, dok čoveka ne zmotaju! Tak vam je i zovem: koliko prerazmeti morem, on narodu pripoveda, a na svoje dobro misli!...“ (Kolar 2003: 134)

„...Narod očito nije shvatio što znači oslobođenje ispod tuđinskog jarma. Njega jedino veseli, što su Mađžari propali, dok velič ina ideje ujedinjenja s jednokrvnom braćom u jednu novu, veliku državu njega ne zagrijava. On čak u sve to sumnjičavo gleda i sva ta nacionalna revolucija, koju je stvorio Zagreb, za nj je 'gospodska politika'. Glavna mu je briga, hoće li i u novoj državi morati plaćati 'štibru', hoće li moći slobodno peći rakiju i saditi duhan“ (Kolar 2003: 139).

⁹⁸ Smatra da će Jugoslavija biti demokratskog uređenja gdje će mali čovjek moći postati ministrom.

⁹⁹ Bogataš koji je prodao svoju kuću i dućan te pobjegao u Mađarsku.

Osjećajući prevrate na vrhovima vlasti i slabost društveno-političkog uređenja, ispaćeni, ugnjetavani seljački narod kojeg gospoda godinama zlostavlja, tlači i materijalno iskorištava, ne zanima Hitrecov savršeno napisan rodoljubni govor, već osveta koja proizlazi iz osjećaja gorčine i nezadovoljstva. Žele povratiti ono što im se stoljećima otima jer je sada trenutak kada mogu povratiti svoje posjede i realizirati pravo na primjeren položaj u društvu. Nisu sigurni je li njihov postupak „rauberski“ (Kolar 2003: 128), ali s Hitrecovom puškom jurišaju na dućan Ignaca Kohna. „U samom dućanu bio strasan rusvaj. Rušilo se tu i grabilo, što se dohvatilo, sa polica, iz ladica, sa zidova. Bilo cike, vike i ogorčene tučnjave“ (Kolar 2003: 136). U svoj, toj gomili našao se i Janko koji je s pažnjom promatrao što se događa. Ispred njega padne fenjer, „onaj lampaš kojemu se još jutros silno divio“ (Kolar 2003: 137). Idući dan, na Svi svete, narod Velikog Gnijezda, bio je zadovoljan počinjenim djelom. „Kako je i red da na veliki svetak...i kod najgoreg adrapovca ima i brašna i riže, šećera i petroleja“ (Kolar 2003: 138).

Prije polaska u crkvu, pojavio se Jurica Hitrec s vojskom, razjarenom gospodom i opljačkanim trgovcem. Svi oni koji su sudjelovali u orobljavanju Kohnovog dućana, završili su u općinskom zatvoru pa i mali Janko Klasnić. Odlučeno je da će se okrivljenicima suditi u kancelariji općinskog poglavarstva gdje će se batinom pokazati da još uvijek postoji vlast i sila. Kada je došao red na Janka, odrediše mu deset udaraca, „ali se u bolu i golemu strahu zanio te je zaboravio da ustane“ (Kolar 2003: 146). Razjareni Jurica bičem udari dječaka i potjera ga iz kancelarije. Taj čin, tu nepravdu je Janko dobro zapamtio. Konačno je shvatio značenje (ne)slobode i poraz pravde.

„Dobro je...ako su me osudili na deset batin, nek su!...Oni su mislili, da sem ukral, kak su i drugi krali. Strogoća je velika, a nije sloboda...To je v redu!...Na deset sem osuden – brojil ih doduše nisem – ali mislim da je bilo točno. Samo onu jedanajstu, nju mi ni smel dati onaj mladi oficir, za koga veliju da je fiškalov sin. Ako i je fiškalov sin, zato nije sudac, a brez suda nije smeti batine deliti. To već nije pravica!“ (Kolar 2003: 147).

Na samom kraju novele, simboliku će ponijeti Janko Klasnić, mladić koji „nikad ne bi dešnjaku dao više sijena nego lijevom, nikada dopustio da jedan više tegli nego drugi“ (Kolar 2003: 148). Razjaren gorkom nepravdom, u njemu se budi osjećaj pravde koju će kasnije, u noveli *Mi smo za pravicu*, nastojati svim mogućim sredstvima postići.

„Ja sem tebe dobro zapametil i u pamet svoju točno zapisal! I meni je poznato kojega si ti fiškala sin! Nemoj misliti da ja to ne znam!...Zato se ti mene dobro

pričuvaj kad ja narastem i vekšoj pameti dojdem! Onda bum ja tebe za račun zapital, zvezdu ti tvoju gospodsku i lopovsku!... (Kolar 2003: 149).

6. Usporedna analiza

Spisateljska djelatnost, Mihovila Pavleka Miškine i Slavka Kolara usko pripada hrvatskom književnom ruralizmu tridesetih godina prošloga stoljeća. S nasljeđem realističkih i naturalističkih stilskih tradicija, oba pisca su odraz ekonomskih, političkih i kulturnih prilika između dva svjetska rata. Iako drugačijih perspektiva, obrazovanja i književnoumjetničkog stila, u njihovim novelama koje duboko zadiru u prostore hrvatskog sela i svjetonazor hrvatskog seljaka, isplivat će „neugasiva težnja za pravdom, snažan protest protiv tlačenja i snažno istaknuta žudnja za stvaranjem slobodnijih, iskrenijih i humanijih odnosa među ljudima“ (Težak 2021: 306). Zahvaćajući seosku problematiku s pripadajućim seoskim motivima i likovima, na temelju vlastitog viđenja obrađuju društvene probleme koji proizlaze iz gospodarsko-socijalnih odnosa na razini države (birokratski aparat, bogaćenje građanskog sloja, visoki porezi, rekvizicija, kriza), na razini okoline (patrijahalni sustav, dogovoreni brakovi), na razini obitelji (odnos supruga-suprug, svekrva-snaha, roditelji-djeca) i na razini Prvog svjetskog rata (antimilitarizam).

Kolar: „Živjeti se mora kad je dragi bog tako naredio, i mučiti se mora. Tako je i Jakob orao i kopao i drva vukao iz šume, a sve mislio i razmišljao kako da dođe do druge krave. Da li da pozajmi novac pa da je kupi, ili da proda junicu od koje neće nikad biti valjane muzare, kako se činilo. Ili nešto treće? A što, tomu se nitko nije domislio“ (Kolar 2003: 46).

Miškina: „On je radio i sam, još teže i više od nas težaka. U jutro, dok smo mi ustali, on je već bio sit posla. Morao si je nahraniti i očesljati blago, a onda poći s nama na posao. Njega su gnjeli i pritiskali s porezima, nametima, pristojbama i s kamatima, a on nije mogao prodati prirod po cijeni, pa mu je išlo slabo“ (Miškina 1926: 168).

Kao socijalno angažirani književnici, odlični prikazivači sela i jedan i drugi će prikazati seljaka „na jalovim njivicama, mršavim pašnjacima, blatnim seoskim putovima, u nezdravim i trošnim seoskim drvenjarama, po sajmištima i proštenjima“ (Kolar 1980: 9). Sav svoj jad pod teškim bremenom neimaštine, poreza, praznovjerja, zaostalosti i nehigijenskih uvjeta pokazat će u trenutcima rada, svađa, bola, porođaja, prosidbi, umiranja, odlaska u vojsku i drugih životnih događaja. No unatoč primitivnosti i Kolarov i Miškinov seljak polako će se početi preodgajati, buditi i osvješćivati. Poput Janka Klasnića, spoznat će svoju snagu, odbaciti seljačko mirenje sa sudbinom te se revolucionarno, prkosno usprotiviti vlastitim

zlostavljačima. Sasvim otvoreno će reći: „Mi smo za pravicu. Mi u pravicu verujemo i mi se ne damo!“ (Kolar 2003: 164) te iako nemaju mogućnosti promijeniti društvene prilike u kojima žive, ljudski ponos nadvladat će prezrenost, poniženost i ismijanost. Tako će Janko sa svojom skupinom na Bikovskom Vrh u pucati na dr. Juricu Hitreca, Mika Brezovački neće prodati svog junca po nižoj cijeni, žitelji Velikog Gnijezda uništiti će trgovinu Ignaca Kohna kako bi povratili samo mali djelić stoljetne otimačine, Tomo će odbiti natporučnikovu naredbu te pod cijenu života napustiti vojnu službu, Marko će potajno odlaziti na seoske sastanke kako bi svojim prosvjetnim govorima ukazao na nepravdu, Brlić će ošamariti kapetana koji vrijeđa Kristov nauk, vojnik na straži će unatoč naredbama napraviti dobro djelo.

Kolar: „Tu se Janko sjetio kako se sinoć kod kuma Sremića govorilo da će gospodi uskoro osvanuti crni petak i sudnji dan. Riječ je vodio neki čovjek kojega Janko nije poznao, a koga su svi pažljivo slušali. Bio to čovjek mrk i snažan, a glas mu bio hrapav i grub. Razlagao je on da nije dosta samo gospodske zemlje i šume podijeliti (jer šta će ona raja gdje ni toga nema!?), nego treba malo prodrmati i druge bogataše: trgovce, popove i drugu gospodu, pa njih zapitati za račun. Dućani su puni robe, a sirotinja oskudijeva, i zar ne bi bilo pošteno da se i to podijeli nevoljnima!? – – – Jer čijom je to mukom stečeno ako ne sirotinjskom (Kolar 2003: 128) !?”

Miškina: „Mnogi i misle, da mi svojih misli ni nemamo, da smo zadovoljni ovim, i da nama ništa drugo ne treba, osim biča, kad smo već u jarmu... A nije ni čudo, što tako misle, jer sav naš život bio je do sada neprekidna nit stradanja, patnje, brige i borbe za obstanak. A kako smo još k svemu tomu bili u velikoj tami, gdje nijesmo vidjeli ni puta ni staze, po kojoj su drugi išli, bili smo i u strahu, u vječitom strahu, bojali smo se svega, i Boga i vraga, i tmine i svijetla, pa se nitko nije usudio reći, šta misli i osjeća na duši. A sada eto i tu je drugčije. U kolikim ljudima, koji su dosada pod teretom svoga bremena samo stenjali, probudila se ta misao, da ju ne samo imadu, nego se ju usuđuju i izreći, da ju glasno izpovijedaju, da viču i protestiraju protiv krivice, a traže za sve ljude, za sve staleže jednaku pravicu! I sada treba samo sve te ljude okupiti i međusobno upoznati, te im dati upute za daljnji rad. Zato sam – vidiš – i obećao, da ću i ja na taj sastanak doći“ (Miškina 1926: 24).

Kao socijalno angažirani pisci u svijetu krajnje oskudice pristupat će književnosti na sebi svojstven način odnosno Kolar iako blizak ideologiji Hrvatske seljačke stranke, nikad neće zagovarati konkretne političke ideje, niti će pisati programtske tekstove ili politikanski donositi društveno-političku problematiku, već će surovost i primitivnost seljačkog života staviti „pod leću svojih humorističnih peckanja ili lirskih izljeva“ (Kolar 2003: 183). Iako njegov stil pomalo podsjeća na usmeno pripovijedanje dogodovština, Kolar naizgled

jednostavnim, ali vrlo upečatljivim, smiješno obojenim rečenicama gradi seosku sredinu iz koje izranjaju plastični, no veoma psihološki razrađeni likovi. Besprijekoran odnos prema jeziku prepunog narodnih fraza služi u stvaranju višesložnih novelističkih prizora koji brojnim umetnutim rečenicama, rečeničnim znakovima, poredbama, ironičnim primjedbama, dijalektalnim riječima, luckastim asocijacijama i deminutivima, postižu gotovo filmski efekt. „Kolar na čaroban način premeće komiku u tragiku, i tragiku u komiku, sileći nas da nad sudbinama njegovih junaka miješamo smijeh i plač, da čitajući grčamo u slatkim suzama koje ispiru ljage na savjesti, pročišćavaju srce i liječe dušu“ (Jelčić 2021: 125).

Kolar: „Vjernici te župe nisu mrzili svoga župnika, ali ga nisu ni voljeli. Nije im sviđalo, što je možda presavjesno ubirao svoje lukno, uveo neke nove običaje, a sa željom 'da ih nauči redu'. No najviše im bijaše krivo, što je bio zakleti protivnik i neprijatelj njihove stranke. Jer oni su se i Boga bojali i vjerske dužnosti prilično uredno vršili, ali izvan crkve, u svojim željama i zahtjevima, u politici, samo su se svoje stranke držali, njoj vjerovali i za nju i za svoje pravice spremni bili i poginuti. Gospodinu župniku to nije bilo pravo. Htio je on da njegovi župljani i van crkve misle kao i on i da za njim složno idu, da glasuju kako on rekne, i tako dalje.“

Iz Miškininog književnog izraza jasno se razabire „njegova stranačka politička angažiranost i djelatna nazočnost seljačke demokratske svijesti“ (Mihanović 1987: 43). Književnoteorijsko obrazovanje, kriterije umjetničkog oblikovanja i uporabu literarnog kazivanja, neće biti zastupljene u Miškinovom stvaralaštvu prvenstveno zbog prilika u kojima je stvarao. „Napisao sam malo, i ono što sam napisao znam da je slabo, jer živim u takvo doba i takvim prilikama gdje više ne mogu dati. U prilikama gdje treba svaki čas, svaki sat ukrasti. U prilikama gdje je često u pitanju olovka i papir, a da o posebnoj sobici, o pisaćem stolu i ne govorim. Jer pišem u staji na koljenu“ (Kolar 2021: 39). Bez jasne svijesti o umjetnosti, kao glasnik sela i čovjek od pluga obuzet brojnim problemima pisat će uglavnom samo radne verzije protkanih jednostavnim stilom sa skromnim izražajnim sredstvima. Njegova socijalno-borbena riječ, nastojat će biti suvremena, autentična, nacionalna, realistička i „u društvenom pogledu napredna“ (Mihanović 1987: 42) jer je njegov književni izraz prvenstveno praktične pobude podređen širenju reformatorskih, radićevskih nadahnutih ideja. Otvoreno, prosvjedno u želji da pomogne svom podravskom bratu, gomilanjem izraza nastoji izazvati reakciju kod svojih čitatelja. Ogoļjenu tragičnu stvarnost, čiji je i on sudionik, nikada ne može prikazati Kolarovim humorom zato što smijeh „ne može zamisliti kao umjetnički korektiv ljudskoj grubosti koju iznosi, ne može literaturu zamisliti kao kontemplaciju, kao povišeno motrište“

(Frangeš 1987: 38). Miškina se poistovjećuje, suosjećá i živi sve probleme kao i njegov čitatelj-seljak stoga radosti u njegovom svijetu nema.

Miškina: „Da, da, od uvijek je bilo, a ima i sada, takovih ljudi, koji misle i na one, što si ne znaju ni ne mogu sami pomoći, pa da im oni pomognu, ogledavaju se po nebu i zemlji, pitaju za prošlost, da mogu misliti na budućnost. Istina, malo je takovih, ali ih ipak ima. A to i jesu pravi ljudi, koji ne žive od danas do sutra, nego će im ime spominjati sa zahvalnošću oni, za koje rade, jer gledaju u svakom čovjeku brata, i jer ih tuđa bijeda vrijeđa i boli kao i njihova vlastita. Zato ih trebamo slijediti, slušati i poći za njima. No ni to nije dosta. Treba da im budemo pomagači, i treba im tražiti nove pomagače. A takve možemo naći samo među onima, koji su proživjeli veliku bijedu ili kakav duševni potres. Jer u dobru čovjek malo misli. Pa što će i misliti, kad mu je dobro. Nego u zlu misli, razbija si glavu i traži izlaz. Takovi ljudi od uvijek su bili vođe čovječanstva. Takovi su ljudi uvijek pokazivali putove naprijed. Takvi su – jer poznadu bijedu – radili od uvijek na tom, da se nevolja odstrani ili barem ublaži, koliko se može. A podpuno odstraniti bijedu i nevolju bit će moguće samo onda, kad se u većini ljudi probudi čovjek, i u tom čovjeku smisao za zajednički rad na obćem dobru. Jer samo zajednički rad sviju za obće dobro može dovesti do obćenite sreće i zadovoljstva“ (Miškina 1926: 28).

7. Zaključak

U ovome je radu istražena pojava i razvojni put posebnog fenomena koji se javlja unutar razdoblja sintetičkog realizma u hrvatskoj književnosti. Hrvatski književni ruralizam tridesetih godina prošloga stoljeća, s jakim uporištima u Kovačićevom i Kozarčevom realizmu, ideologiji Stjepana Radića, etnologijskim i etnološkim istraživanjima Antuna Radića, razvio se unutar *Zbornika hrvatskih seljaka*, slikama naive Hlebinske škole, Miškinim crticama, Kolarovim novelama obojenim humorom, Kovačićevim *Danima gnjeva*, Krležinim *Baldama Petrice Kerempuha*, no i prije negoli je potpuno stasao „pao je u zaborav“ (Bartolić 1978: 208). Međutim, hrvatski književni ruralizam zaslužuje puno veću pažnju, prvenstveno što je mnogim do tada nepoznatim književnicima dao priliku da konačno progovore o dubokoj socijalnoj podijeljenosti, gorkom, tragičnom iskustvu i mnogim životnim nedaćama koje su spriječavale njihov vlastiti, ljudski razvoj.

Kroz književni rad Mihovila Pavleka Miškine i Slavaka Kolar s pripadajućim novelističkim zbirkama, izdvojen je socijalni i politički kontekst hrvatskog sela razdoblja između dvaju svjetskih ratova. S naturalističkim i realističkim tonom, pučkog izraza oblikovana je seljačka stvarnost jednog burnog razdoblja kada svi društveni problemi izvire iz mnogobrojnih, teško rješivih socijalnih odnosa. Vrijeme u kojem su djelovale ove dvije impozantne književne figure nastojale su na temelju vlastitog viđenja stvoriti živi dokument seljačkih sudbina u kojima se „jasno zrcali sav jad i težina kajkavskog sela“ (Kolar 1980: 8) od Prvoga svjetskoga rata pa sve do sloma Kraljevine Jugoslavije. Društveno-psihološki motivirani pojedinci nastojali su izaći iz patrijarhalnih, uskogrudnih okvira u potrazi za slobodom i pravdom, no na koju god stranu krenuli, sudarili su se s nacionalnim, socijalnim i ekonomskim nepravdama, te u konačnici s već unaprijed zapisanim tragičnim završetkom. Kolarovi i Miškinovi junaci ne mogu se izdići iznad sudbine koja vlada seljačkom društvenom klasom. Iako bi neki po svojim intelektualnim i moralnim vrlinama trebali biti predodređeni za sreću i uspjeh, u jednom trenutku upadaju u ponor bez dna. Zaključak je da pojedinci ne mogu promjenom ponašanja ni promjenom bijednih životnih uvjeta izbjeći sudbinu klase kojoj pripadaju jer je za to potrebna korjenita promjena cjelokupnog društva.

Tako će Kolarovi likovi, kao što je Roža Bagušar, u želji za majčinstvom i Ivinom ljubavi postati žrtva nasilja, krhka Janica Labudan u svojoj ljubavi i nježnosti tragično će skončati u surovoj, bešćutnoj okolini, Ljuba Dugijanka će zbog udovištva postati materijalno oštećena i prezrena od suprugovih roditelja, Mirko Kotarski pod pritiskom okoline bit će

prisiljen odreći se ispravnih ideala, a Mika Brezovački izgubljen u ekonomskim problemima države ostat će bez najvrijednije imovine, junca Jelena. Miškinini likovi kao što je vojnik na straži, završit će u zatvoru zbog dobrog djela, Ivinim odlaskom na front maloljetna djeca ostat će prepuštena sama sebi, sinovljevim odlascima u vojsku mnoge će žene rekvizicijom stoke i oduzimanjem novca umrijeti u neimaštini, a Marko će potajno krasti porcije mesa kako bi prehranio gladnu obitelj, no dugotrajnim izgladnjivanjem narednikove sove bit će osuđen na zatvorsku kaznu.

8. Popis literature

1. Bartolić, Zvonimir. 1978. „O hrvatskom književnom ruralizmu“. *Podravski zbornik*, br. 4, str. 197-209.
2. Bićanić, Rudolf. 1936. *Kako živi narod: život u pasivnim krajevima*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
3. Bujan, Ivan. 2011. „Razotkrivanje patrijarhalne hegemonije u hrvatskoj ruralnoj noveli“. *Flumensia*, god. 23, br. 1, str. 117-130.
4. Cik, Mihaela. 2020. „Mihovil Pavlek Miškina i seljačka književnost u Podravini“. *Mihovil Pavlek Miškina-život i djelo: zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka*, ur. Dragutin Feletar. Koprivnica: Meridijani, str. 43-52.
5. Černa, Milada. 1976. „Uzajamne veze češke i hrvatske književnosti između dva rata“. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, vol. 7, br. 7-8, str. 349-372.
6. Čolak, Tode. 2021. „Čovek od reči“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolaru Čazma, str. 108-114.
7. Erdelja, Krešimir. 2020. *Koraci kroz vrijeme 4: udžbenik povijesti u četvrtom razredu gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Feletar, Dragutin. 2020. „Demografsko-gospodarske prilike kao poticaj književnog stvaralaštva Mihovila Pavleka Miškine“. *Mihovil Pavlek Miškina-život i djelo: zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka*, ur. Dragutin Feletar. Koprivnica: Meridijani, str. 183-195.
9. Flaker, Aleksandar. 1976. „Književnopovijesni pojmovi u srednjoevropskim i istočnoevropskim književnostima 20. stoljeća“. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, god. 7, br. 7/8, str. 19-37
10. Frangeš, Ivo; Žmegač, Viktor. 1998. *Hrvatska novela: interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Frangeš, Ivo. 1987. „Duh Miškinine proze“. *Kaj*, god. XX, br. I-II, str. 35-40.
12. Holjevac, Željko. 2021. „Stjepan Radić u hrvatskoj povijesti i kulturi“. *Luč*, god. IX., br. 9., str. 143-162.
13. Fučijaš, Vladimir. 2009. „Martirij Pavleka Miškine“. *Podravski zbornik*, 2009., br. 35, str. 274-287.

14. Jelčić, Dubravko. 2021. „Kolarov književni zavičaj“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 123-126.
15. Kadić, Ante. 2021. „Slavko Kolar (1891-1963)“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 115-119.
16. Kolar, Mario. 2020. „Što je Miškini književnost?“. *Mihovil Pavlek Miškina-život i djelo: zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka*, ur. Dragutin Feletar. Koprivnica: Meridijani, str. 30-42.
17. Kolar, Mario. 2021. „Uvod ili kako smo čitali Slavka Kolara“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 7-10.
18. Kolar-Dimitrijević, Mira. 2006. „Književnik Mihovil Pavlek Miškina i politika“. *Podravina*, vol. 5, br. 9, str. 32-48.
19. Kolar, Slavko. 2003. *Breza i druge pripovijesti*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Kolar, Slavko. 1980. *Pripovijesti*. Zagreb: Mladost.
21. Kostić, Cvetko. 1968. „Seljakova ličnost“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, br. 21, str. 3-13.
22. Kulundžić, Zvonimir. 1968. *Miškina: presjek kroz stvarnost hrvatskog sela od Khuen-Hedervaryja do Poglavnika*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske.
23. Kulundžić, Zvonimir. 2021. „Za Slavka Kolara“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 202-212.
24. Leček, Suzana. 2020. „Pravi čovjek-Mihovil Pavlek Miškina i Seljačka sloga“. *Mihovil Pavlek Miškina-život i djelo: zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka*, ur. Dragutin Feletar. Koprivnica: Meridijani, str. 139-154.
25. Lukić, Aleksandar. 2010. „O teorijskim pristupima ruralnom prostoru“. *Hrvatski geografski glasnik*, vol. 72, br. 2, str. 49-75.
26. Matvejević, Predrag. 1977. *Književnost i njezina društvena funkcija: od književne tendencije do sukoba na ljevici*. Novi sad: Radnički univerzitet.
27. Merkler, Dunja. 1999. *Tragom hrvatske riječi: novele i pripovijetke*. Zagreb: Slovo M.
28. Mihanović, Nedjeljko. 1987. „Struktura izraza u djelu Mihovila Pavleka Miškine“. *Kaj*, god. XX, br. I-II, str. 41-45.

29. Musa, Šimun. 2013. „Avangardizam – ekspresionizam i Ivanišinova šifra K“. *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 9/1, br. 9, str. 213-223.
30. Nemeč, Krešimir. 1994. *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje.
31. Pavlek, Mihovil Miškina. 1926. *Za svojom zvijezdom*. Zagreb: Seljačka sloga.
32. Pavlek, Mihovil Miškina. 1985. *Izabrana djela*. Priredio Šime Vučetić. *Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
33. Pavlek, Zvonimir. 2013. „Razapeti Miškina“. *Podravski zbornik*, 2013., br. 39, str. 231-236.
34. Petrić, Hrvoje. 2020. „O Mihovilu Pavleku Miškini i Đelekovcu“. *Mihovil Pavlek Miškina – život i djelo: zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka*, ur. Dragutin Feletar. Koprivnica: Meridijani, str. 5-29.
35. Pranjić, Krunoslav. 1986. *Jezikom i stilom kroza književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
36. Rogošić, Mirko. 2021. „Kolar kao pripovjedač“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 82-93.
37. Seleš, Zdravko. 2014. *Galović i zadne stvari: podravski eseji i zapisi*. Koprivnica: Društvo hrvatskih književnika – Podravsko-prigorski ogranak.
38. Sever, Kruljac Jadranka. 2021. „Smijeh kroz suze Slavka Kolara“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 452-454.
39. Simić, Novak. 2021. „Ili jesmo-ili nismo, novele Slavka Kolara“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 18-19.
40. Skok, Joža. 1987. „Kajkavsko pjesništvo Mihovila Pavleka Miškine“. *Kaj*, god. XX, br. I-II, str. 47-54.
41. Spalatin, Nada. 2021. „Slavko Kolar“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 127-133.
42. Šentija, Josip. 1998. „Antimilitarizam“. *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod
43. Šicel, Miroslav. 2005. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća: Knjiga III. Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak.

44. Šicel, Miroslav. 2009. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma*. Zagreb: Naklada Ljevak.
45. Šicel, Miroslav. 2021. „Slavko Kolar“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 140-148.
46. Škreb, Zdenko. 2021. „Slavko Kolar, Svoga tela gospodar“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 93-105.
47. Šute, Ivica. 2020. „Je li Miškina čitao Čapeka? Razmišljanja o dva antitotalitarna teksta“. *Mihovil Pavlek Miškina- život i djelo: zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka*, ur. Dragutin Feletar. Koprivnica: Meridijani, str. 53-63.
48. Špoljar, Marijan. 1987. „Podudarne značajke prijeratne naive i seljačke književnosti“. *Podravski zbornik*, br. 13, str. 130-133.
49. Špoljar, Krsto. 2021. „Slavko Kolar“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 221-223.
50. Težak, Stjepko. 2021. „Smijeh i suze nad selom“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 303-319.
51. Visković, Velimir. 2021. „Pripovijetke Slavka Kolara“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 328-378.
52. Vučetić, Šime. 2021. „Slavko Kolar“. *Divan užas: izabrani radovi o Slavku Kolaru (1971.-2021.)*, ur. Mario Kolar. Čazma: Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma, str. 169-176.

Internetski izvori

1. Sever, Kruljac Jadranka. 2021. *Smijeh kroz suze Slavka Kolara*. Čazma: Gradski muzej Čazma. URL: <https://www.muzejcazma.eu/online-izlozbe/slavko-kolar> (pristup 23.08.2023).

9. Sažetak i ključne riječi

Sažetak

U radu se analizira hrvatska ruralna novelistika između dvaju svjetskih ratova na temelju stvaralaštva Mihovila Pavleka Miškine, predstavnika književnosti seljaka, te stvaralaštva Slavka Kolara, predstavnika književnosti o selu. Istaknute su društveno-povijesne prilike hrvatskog seljaštva prve polovice 20. stoljeća, na kojim je temeljima izrastao u fenomen hrvatskog književnog ruralizma u razdoblju sintetičkog realizma. Nadalje su sa svim svojim narativnim obilježjima zasebno istaknuti odvojci koji se pojavljuju unutar ruralizma, a riječ je o književnosti seljaka i književnosti o selu. Shodno tome, izdvojeni su glavni predstavnici svakog odvojka s pripadajućim biografskim podacima i književnim radom. Nakon toga slijedi tematsko-motivska analiza ruralnih novela Mihovila Pavleka Miškine i Slavka Kolara, s naglaskom na socijalni i politički kontekst hrvatskog sela međuratnog razdoblja. Iako na posve drugačiji način prikazuju socijalni obespravljeni položaj hrvatskog seljaka, njihov socijalni prosvjed proizlazi dijelom i iz osobnog iskustva. Zaključuje se da nije važno na koji će se način izreći nezadovoljstvo postojećim stanjem u društvu, važna je namjera za promjenom.

Ključne riječi: Mihovil Pavlek Miškina, *Za svojom zvijezdom*, Slavko Kolar, *Mi smo za pravicu*, ruralna novelistika

10. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku

Title: Rural novellas by Mihovil Pavlek Miškina and Slavko Kolar

Keywords: Mihovil Pavlek Miškina, *Za svojom zvijezdom* (Follow your Star), Slavko Kolar, *Mi smo za pravicu* (We're for Justice), rural novellas

11. Prilozi

Naziv djela	Datum	Rod	Vrsta	Tema	Motivi	Kontekst vremena i prostora; ideja
<i>Za svojom zvijezdom</i>	1926.	Epika	Novela	Socijalna	Kuća Ive Dragovića, spoznavanje krivice, narodno prosvjetljenje, traženje pravice, nada u bolju budućnost, savjet mati, zajednički rad za opće dobro	Traganje za svojom zvijezdom jest traganje za srećom cijelog čovječanstva u kojem vladaju osnovna ljudska prava, poštenje i jednakost
<i>U samici</i>	1922.	Epika	Crtica	Socijalna	Vojna straža kraj bolnice, stara mati, posjeta ranjenom sinu, samica zbog dobrog djela	Rat je besmislen kao i činjenica da se umire za nečije ideale
<i>A djeca?</i>	1922.	Epika	Crtica	Socijalna	Bolesna majka, smrt siromaštvo, otac na fronti, požar, djeca na ulici	Materijalna i financijska briga na plećima seljačke žene. Nakon njene maloljetna djeca ostaju na ulici prepuštena sama sebi
<i>Anđeo</i>	1920.	Epika	Crtica	Intimna	Anđeo, starica, život mladih ljudi ne liči životu anđela, starica, smrt	Žalovanje za preminulom bakom.
<i>Velika majka</i>	1920.	Epika	Novela	Socijalna	Rastanak majke i sina, vojska, tugovanje, susjeda Ivka, bijeg, smrt majke	Rat oduzima čovjeku ono najmilije
<i>Baka</i>	1920.	Epika	Crtica	Socijalna	Sin Đuro, odlazak u	Rat materijalno i financijski najviše

					rat, siromaštvo, žigosanje krave, rekvizicija, smrt u bijedi	ošteti siromašni, seljački narod. Država bogati bogate, a u smrt odvodi siromašne
<i>Prijatelj a izpovijed</i>	1924.	Epika	Novela	Biografska	Groblje, znanac iz djetinjstva, ispovijed, preminula kćer, Tijelovo, bijelina, težak seljački život, Božji nauk ne vlada više na zemlji	Krhki i pametni nisu preodređeni za mukotrpn, teški seljački život
<i>Na straži</i>	1924.	Epika	Crtica	Socijalna	Straža, Božić, divlji krik, veleizdajnik, ljudi su svi jednaki, Kristov program, ujedinjenje sa Srbijom, gospoda radi protiv seljaka, čovjek je čovjeku vuk, rekvizicija žita	Vapaj vojnika za povratak k domu. Istinu ne vole ni gospoda ni rat
<i>Uznikovi zapisci</i>	1922.	Epika	Novela	Socijalna	Pronađen dnevnik, gladni i žedni zatvorenici, obitelj na Badnjak, školovanje, stastavanje u mladića, prvo zaljublivanje, rođenje sina, odlazak u vojsku	Zatvorenik se prisjeća djetinjstva, ukrašavanja božićnog drvca na Badnjak, zaljublivanje u Doru Barićevu, rođenja sina i mukotrpnog rada za ugodniji život. Borba za kralja, rat i domovinu donosi mu zatvor
<i>Zapisci izčeznulog</i>	1923.	Epika	Novela	Socijalna	Tri brata, vjenčanje, sedmero djece, dioba	Rat i država mu donose materijalnu, finansijsku, zdravstvenu i obiteljsku

<i>a</i>					zemlje, odlazak u rat, strahote rata, ranjena desna ruka, dopust, prazna staja, gladna obitelj, promišljanje o životu, Kristovo uskrsnuće, podrpana dječja odijela, svrab, pomisao na samoubojstvo	propast. Ne želi gledati kako sustav stvara robove od njegove djece
<i>Kradljivac</i>	1920.	Epika	Crtica	Socijalna	Sotona, glad, bijeda, sirotinja, iscrpljena majka s troje djece, front, sova, govedina, major, krađa, optužba, zatvor	Major će prije životinju nahraniti nego vlastiti narod i vojnike koji svakodnevno ginu za državu i kralja
<i>U brizi za budućnost</i>	1920.	Epika	Crtica	Socijalna	Cipele od slame, miševi, potpukovnik, bjegunac, straža	Ismijavanje potporučnikove gluposti. Čovjeka postavlja na stražu od najezde glodavaca
<i>Bijeda</i>	1922.	Epika	Crtica	Misaona	Personificirana bijeda, gladna i polugola djeca, siromašna majka, izlizana deka, zima, nestašica kruha, otac Luka, rat	Dolaskom rata, dolazi i bijeda, a sva briga prelazi na ženska pleća
<i>Žrtva</i>	1923.	Epika	Novela	Socijalna , povijesn o- politička	Badnjak, okićena božićna drvca, vesela djeca, polnoćka, zakon mira i uzajamne	Dolaskom rata, urušava se obitelj i kreću mnoge nevolje, utjeha se pronalazi u Radićevim govorima o slobodi naroda, posebnom položaju majki i besmislenom krvoproliću

					ljubavi, udovica Matička, žandari, ispovijed u crkvi, molitva, Krist, prisjećanje prošlog života, trojica sinova, dolazak i govor Stjepana Radića, Dom	rata
<i>Stričak</i>	1926.	Epika	Crtica	Misaona	Personificirana biljka stričak, zemlja, prolaznici, trave, nevrjeme, nemoć, borba, pomladak, smrt, prah	Alegorija, životni i politički put Stjepana Radića
<i>Na groblju</i>	1921.	Epika	Crtica	Intimna, misaona, socijalna	Svi sveti, groblje, grob preminulog djeteta, križ, prikaze, prijatelj grob, Baruch de Spinoza, slobodna volja	Prolaznost života, ljudi rađe preuzimaju Spinozinu filozofiju slobodne volje ne misleći na Kristovu nauku i spas duše
<i>Zima</i>	1921.	Epika	Crtica	Misaona, socijalna	Personificirana zima, drveće, lišće, uništenje, silina, udovica Borička, promrzla i gladna djeca, uplakana majka, zvijer, ruševine kuće, smrt	Dolaskom rata, žena snosi sve životne jade (dječje bolesti, poplave, pad cijena žitarica, četverostruki porez, ovrhe, plač djece, siromaštvo)
<i>Komarac</i>	1920.	Epika	Crtica	Misaona	Personificirani komarac, šuma, blato, roditelji, pretili komarci, krv,	Bilo koja vlast bogati se otimanjem od sirotinje

					čovjek, krvopija	
<i>Vrabac</i>	1922.	Epika	Crtica	Misaona	Kruška, dvorište, personificirani vrabac, propast vlastelinskog imanja, visoki jablan, mrvica, kukuruzi	Sebičnjaci, prepredenjadi neradnici, uvijek bolje prođu od poštenih i naivnih
<i>Hrčak</i>	1924.	Epika	Crtica	Misaona	Personificirani hrčak, njiva, pšenica, izgradnja doma, mukotrpan rad, družica, djeca, samoća	Kradljivci i gramzivci na kraju uvijek ostanu sami
<i>Leptir</i>	1922.	Epika	Crtica	Misaona	Personificirani leptir, proljeće, priroda, uništena mlada voćka, gusjenica, preobrazba, cvijeće, ruža, opasnost	Dolaskom opasnosti, bogatiji i mudriji iskorištavaju slabije od sebe, a kada opasnost prođe, ostavljaju ih osiromašene
<i>Pauk</i>	1926.	Epika	Crtica	Misaona	Personificirani pauk, preci, mreža, muhe, hladan vjetar, strani i nepoznati dom, pretili pauci, snaga, gospodar	U borbi za preživljavanjem, ostaju naj snažniji, najbeskrupulozniji, najpametniji i najlukaviji
<i>Budala</i>	1921.	Epika	Crtica	Socijalna	Komesar, kršan čovjek, siromašan seljak Niko Boljanac, pljačka, stražar Srećko Niger, odreak tračnice, seljakova ispovijed, zatvor	Komesar ne želi slušati seljakovu tešku ispovijed, optužuje ga za krađu i određuje mu zatvor. Društvena nepravda nad seljačkim narodom.

<i>Pijanac</i>	1920.	Epika	Crtica	Socijalna	Poderan kaput, selo, blato, pijanac, djeca, ispovijed	Borba za kralja odvela ga je u porok i neimaštinu
<i>Husar</i>	1920.	Epika	Crtica	Socijalna	Rat, kader, bolnica, husar, trideset pasa, Srijem, narednik, dopust, razočaranje, dobrovoljni odlazak na front	Čuvanjem činovnikovih pasa, husar je izgubio suprugu, dom, a naposljetku i život.
<i>Zlatarova izpovijed</i>	1926.	Epika	Novela	Socijalna	Bolnica, novo prijateljstvo, Vid Jurčec, životna ispovijed, zlato u Dravi, zlatarska pjesmica, očeva smrt, preuzimanje očevog posla, rat, front, ranjena kralježnica, zlatarev antimilitaristički govor, obješen od drvo, polijevanje vodom	Antimilitarizam, rat kao i zlato zasljepljuje razum, žrtvuje mnoge živote uzaludno. Ljudska patvorina koja sije mržnju, donosi siromaštvo, stvara bogalje, siročad i ostale užase.
<i>Suhi list</i>	1924.	Epika	Crtica	Socijalna	Stara Dorčevićka, sjećanje na Ivu, pokojni muž, odlazak u tuđinu, Ivo zastavnik, majčina nada, vlak, stan, sifilis	Školovanje u gradu i urbani način života pridonosi zaboravljanju Kristovih nauka, kvarenje moralnih vrijednosti, nepoštivanje roditelja i lijenosti
<i>Venka</i>	1923.	Epika	Crtica	Misaona	Pas Šarko, vjeran čuvar, mačka, susjedova Venka	Pas za razliku od čovjeka shvaća što je njegova dužnost, a to je borba za svog najbližeg

<i>Pravi čovjek</i>	1920.	Epika	Crtica	Socijalna	Čovjek koji je volio knjigu, <i>Seljačka buna, Kraljević Marko, Mrtvi kapitali, Dom</i> , umjetno gnojivo, rat, bolničar, front, časnička služba, kaljuža razvrata, Wilson osloboditelj naroda, sreća nije dugo trajala dolaskom SHS	Antimilitarizam, pacifizam, ideja bratstva i jedinstva
<i>U štali</i>	1924.	Epika	Crtica	Socijalna	Đuro Milić, štala, ždrijebe, dijete, liječnik, mladost, obrazovanje, nauka braće Radić, amoralnost grada, Kristov nauk, zemlja, porezi, robovanje gospodi	Propagiranjem pogrešnih i lažnih vrijednosti nastaju sužanjstvo, ratovi i kmetstvo